

ВЕБЕР

ГАНС

М

оя
сестра
Тіллі

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ЦК ЛКСМУ
'МОЛОДЬ'
1987

HANS WEBER
Meine Schwester
Tilli

ГАНС
ВЕБЕР
Моя сестра
Тіллі

Повість

Переклав з німецької
Богдан Гавришків

84.4Ге
В26

В романе молодого немецкого писателя повествование ведется от лица главных героев произведения: 15-летней ученицы Тилли и ее 21-летнего брата — водителя такси. Оба они находятся в одинаковой ситуации: к ним приходит первая любовь...

Сложность чувств и поступков действующих лиц автор передает с тонким юмором, психологически убедительно изображая молодых людей, вступающих во взрослую жизнь.

Художне оформлення В. Й. АГАФОНОВА

Переклад здійснено за виданням:
Hans Weber, Meine Schwester Tilli.
Verlag Neues Leben. Berlin. 1973

В $\frac{4803020000-098}{M228 (04) -87}$ 126.87

© Verlag Neues Leben, 1973
© Український переклад, художне оформлення,
Видавництво «Молодь», 1987

Закутаний у плащ, я йшов крізь
натовп як ангел-охоронець. Та
ніхто не помічав моєї енергійної ходи.

*Антуан де Сент-Екзюпері.
Вітер, пісок і зорі*

З літніми канікулами у нашій родині зчиняється великий гармидер.

— Кноксе, ти не бачив моїх ластів? Восени я запхнув їх за шафу.

Вічно в мого брата Герда кудись загадково зникають ці дурні ласти. Теж мені, любитель плавання!

— Як об і Вінсент гралися ними в шпигунів,— кажу я і тут-таки довідаюся, що десятирічні близнюки вже понад півроку не граються в шпигунів і що їх мало не нудить від самої думки про цю гру.

Чому саме я мушу завжди знати, де все лежить? Узимку хтось нібито плавав у Гердхенових ластвах. Ну й що? До чого тут я?

Тепер уже моя сестра Тіллі лагідно заглядає мені в очі:

— Ти ж бо добре пам'ятаєш, любий Кноксе, що в мене була гумова шапочка, знаєш, така, наче з листя?..

— У якій ти була схожа на качан капусти,— підказує Герд.

— Купальна шапочка для німф,— мовить Тіллі й гнівно блискає очима.

Сміх, та й годі.

— Батько складав до неї гайки і гвинти, коли розбирав мопед.

Відтоді батько знову їздить на роботу велосипедом.

— Ох, як мудро! — кидає Тіллі й сердито відвертається. Після паузи додає: — До речі, всі мої подружки мають силові купальні костюми. Та тут хоч охрипни — не почують!

Такі костюми дорогі, і коли в сім'ї семеро дітей, особливо не розженешся. Тіллі це розуміє, батькам вона цього ніколи не сказала б, але з найстаршим братом можна пащекувати, не думаючи про наслідки.

— Вона хоче мати цього силового костюма, щоб... — мовить Вінсент.

— ...щоб довготелесий Роберт витріщав на неї очі,— додає Як об.

Я вперше почув це ім'я і не надав йому ніякого значення. Воно потонуло в безладді першого дня канікул. Усі пакувались до літніх таборів, і наша квартира скидалася на універмаг після урагану.

Як і Він мало не побилися через якісь унікальні спортивні штани. Герд увімкнув свій портативний приймач на повну гучність, відбивав ногою такт і наспівував ламким хлоп'ячим басом: «Дві помаранчі, вплетені в косу». Тіллі погойдувала станом під музику.

Усе було так само, як і торік на початку канікул. Галас стояв неймовірний.

Я пішов на роботу на півгодини раніше. Ми, водії, як ніхто відчуваємо перший день канікул, нам не треба заглядати в календар. Коли дітлахи перебігають вулицю, не дивлячись ні праворуч ні ліворуч, коли вони посеред вулиці, у місцях з найбільшим рухом, грають у квача й здивовано озираються на вереск гальм,— отоді й канікули. Це немов кисневе сп'яніння після кількох місяців перебування в шкільних класах.

Того дня мене викликали на вулицю Садову. У нашому місті три лауреати державної премії, і всі троє мешкають на Садовій. З Садової не замовляють: «Будь ласка, таксі!», а лише: «Будь ласка, машину!» Мене це чомусь завжди дратує. Але цього разу дівочий голос прощобетав: «Автомобіль, найбільший, який тільки маєте».

От я й поїхав на Садову. Вайнкнехт. Ім'я здалося мені знайомим, і, зупинивши «Волгу» біля будинку № 27, я зрозумів, що мене викликано до нашого відомого письменника Оскара Вайнкнехта. Він написав книжки: «Диваки» і «О мій любий дядечку!», а також збірку оповідань про одну дуже допитливу дівчинку. Книжка називалася «Наше любе дитя» і сподобалась мені надзвичайно. Я ніколи не думав, що про мале дівча можна так цікаво написати.

З розчиненого вікна верхнього поверху чувся голос Жільбера Беко. Через садову хвіртку я пройшов тінистою доріжкою до будинку, з площадки сходів піднявся в кімнату... і поставив програвач на нормальну гучність.

На щерть напханій речами валізі, силкуючись закрити її, стояла дівчина. Не сходячи з валізи, вона запитала:

— Вам не подобається Беко?

Здавалося, найважливішим зараз для неї було дізнатися, чи водій таксі любить Беко, як і вона.

— Подобається, і навіть дуже,— відказав я і, скоцюрбившись, спробував замкнути валізу.

— Це ви і є такі? — спитала вона.

— Ні, я всього-на-всього водій,— відповів я, поблажливо усміхаючись.

Вона подивилася на мене згори, легенько хитнулася і тихо промовила:

— Дотепник.

Раптом мені спало на думку, що переді мною стоїть не хто інший, як «наше любе дитя»! Я полічив. Цілком можливо. Адже від появи книжки минуло не менше десяти років.

Я неквапно рушив з місця, не питаючи про мету поїздки. Вигляд у дівчини був сумний, і мені не хотілося турбувати її своїм розпитуванням. Лише в кінці вулиці я делікатно поцікавився, куди їхати.

— А куди їдуть о цій порі року? — буркнула вона і додала:

— Ідьте прямо.

— Гаразд.

— А про Беко я ось що вам скажу: слухати його тихо — все одно що зовсім не слухати.

— Можливо,— погодивсь я.— Мабуть, так воно і є.

Я трішки змінив нахил дзеркала внутрішнього огляду. Адже в мене було ще й дзеркало для зовнішнього огляду. Вона, здавалось, не здогадалася, що тепер я міг її бачити, і з цікавістю, немов дитина, дивилась у вікно.

— І все-таки, куди їхати? — спитав я рішуче.

— Може, в Берлін? — розгублено мовила вона.

— Значить, на вокзал.

Перед вокзалом я продемонстрував елегантний поворот, зупинився, і нараз мене охопив неспокій. Гаразд, подумав я, діло зроблено, плату я одержав, але як тепер це непрактичне, на мій погляд, дівча саме добереться до Берліна? З важкою валізою, та й продуктів у дорогу, мабуть, не прихопило.

Мені чомусь завжди здавалося, що професія таксиста не для таких, як я. Про це я колись сказав Кольману, нашому начальникові відділу кадрів.

— Таксистом може бути кожний! — заперечив Кольман.

А як на мене, то не досить просто перевезти людину з одного місця в інше. Може, це й дурниця, але така вже в мене вдача.

Позаду колеги влаштували концерт на клаксонах.

— Заспокойтеся, люди!

Треба було рушати, а я стояв і запитально дивився на пасажирку.

— Я не радив би вам їхати до Берліна,— скvapно мовив я і оглянувся назад. Через мене вуличному руху загрожувала небезпека.— Чи немає у вас, бува, дядечка на морському узбережжі або, ще краще,— тітки?

Вона навіть голови не повернула, а тим часом до моєї машини наближався регулювальник, розмахуючи руками, неначе вітряк.

— Ні,— мовила вона.

— Вже рушаю,— заспокоїв я поліцейського.— Дама забула назву вулиці.

Ми рушили далі. Відчуття в мене було таке, що я вскочив у халепу. Дівчині, схоже, стільки років, що вже мала б знати, куди їй треба. Я сердився. На себе й на неї.

— Слухай, ти школу вже скінчила?

Вона кивнула.

— А в голові вітер. Не можна бути такою розтелепою.

— Сам ти розтелепа,— сказала вона.

Мені не вчулося, вона так і сказала: «Сам ти розтелепа». Я розігнав машину, час від часу поглядаючи в дзеркало внутрішнього огляду. Вона, теж через дзеркало, дивилася на мене. Мені здалося, трохи зверхньо й поблажливо, так, як, буває, дивляться на свого молодшого братика. Ну, це вже занадто.

— Можеш називати мене Танею,— озвалась вона.

— Лерхе. Лерхе Ганнес,— відказав я хрипким голосом.

Помовчавши трохи, Таня раптом заявила:

— Я хочу їсти.

— Невже? Тоді ми зробимо ось що: у найближчому селі, коло заїзду, наша машина поламається, ясно? А ми замовимо собі смажену свинячу ніжку.

Танин апетит мене вразив. Здавалося, вона кілька днів нічого не їла. Не годували її вдома, чи що?

— Ти дуже сподобався б моему батькові,— мовила вона, жуючи.

— Твоєму батькові-письменнику? — уточнив я.

— Але ж і ти пишеш,— приголомшила мене Таня. Я справді коли-не-коли пишу вірші для нашої стіннівки.

— Звідки ти знаєш?

— У тебе такий вигляд.

— Який?

— У вас такий вигляд, наче ви все вже бачили й перебачили.

Під цим «у вас» вона, мабуть, мала на увазі мене й свого батька!

— Ти, приміром, цілком певен, що я така собі зманіжена донечка письменника, який досі не помітив, що його дитина вже виросла. І думаєш, мабуть, що я втекла з дому шукати пригод?

Вона була близька до істини.

— А як насправді?

— Не знаю. Я злякалася, що спиниться час. Безглуздя, еге ж? Мені здалося, що роки надто схожі один на одного. У нашій сім'ї завжди тільки напередодні канікул спохвачуються, що треба б кудись поїхати, коли здебільшого вже запізно. Тоді хтось каже: «Ми створимо собі затишок удома». І так рік у рік! Нещодавно моя мати сказала: «Чому б тобі не одягти свою зелену кофту, ясочко?» А цю кофтину я носила, коли мені було десять років.

— І це тебе дратує?

— Анітрохи! Просто мені прикро, що вона не розуміє найважливішого. Якогось дня вона стане бабусею і запитає, чому я не ношу піонерського галстука. Хіба це не сумно?

До міста ми вертались увечері. На півдорозі зупинилися, щоб домовитись, як провести решту дня. Зібрали докупити гроші, які в нас були, і склали на сидінні. Якщо вирахувати плату за проїзд, лишалося ще чимало. Можна було спокійно їхати далі.

У місті ми купили морозива, потім тинялися старими вуличками. Вони були неосвітлені й відгнали помиями та замшілими мурами. За освітленими вікнами чулися сміх, голосні розмови, звуки музики. Потім настала тиша.

— Жаль,— раптом сказала Таня.

— Чого жаль?

— Що ми змушені гуляти надворі.— Вона взяла мене за руку й лукаво усміхнулась.— А ти неабияка знахідка.

На центральній вулиці ми довго роздивлялись великі вітрини, потім зупинилися перед невеличкою тютюною крамничкою, за віконцем якої без упину хитав головою картонний турок, якого приводив у рух електричний моторчик.

У віконному склі віддзеркалилася знайома постать, я придивився і впізнав свою сестру Тіллі поряд з довготелесим юнаком.

Тіллі, напевно, побачила і мене. Проте не підійшла, як звичайно це бувало, попросити гроші на морозиво. Дивно. Раніше вона ніколи б не поминула такої нагоди, навіть якби я стояв на вулиці з самим міністром. Сьогодні ж вона повелася так, мовби й не помітила мене.

— Хто це був? — запитала Таня.

— Очевидно, прищуватий Роберт.

— Я кажу про дівчину.

— Моя сестра Тіллі.

— У тебе є сестри й брати?

— Так, шестеро.

— Цікаво!

Усі кажуть, що цікаво. Про колотнечу, метушню, турботи не думає ніхто. Авжеж, це цікаво, але не так, як комусь здається.

— Вони всі тебе люблять! — із запалом мовила Таня.

Мене здивував Танин ентузіазм: люблять чи не люблять, хіба це так важливо.

— Мабуть, люблять. Хоча...

— Ти в цьому не впевнений?

— Упевнений. Але ніхто з них ще жодного разу не сказав мені про це. У кожного свої проблеми. Тіні сповнилося тільки чотири роки, і вона все допитується в дитсадку: чому люди так поволі ростуть, чому листя не буває рожеве? І взагалі, чому не можна ходити до школи, коли знаєш уже всі літери?.. Близнюки вчаться в четвертому класі, у них труднощі з правописом. Тіллі в дев'ятому класі — у неї в голові Роберт! Герд учиться на машинобудівному заводі, але мріє стати артистом цирку, канатоходцем. Моя сестра Рені — студентка педінституту.

— Чудово! І ти всіх їх дуже любиш.

— Я стежу, щоб вони менше бешкетували.

Ми знов опинились на Садовій перед будинком № 27. Нагорі світилось.

— Що ти тепер скажеш своїм батькам?

— Я скажу: «Любий Оскарє, я збиралася поїхати, але передумала, бо рідне місто мені більше подобається».

— «Любий Оскарє»?..

— Ми з батьком називаємо одне одного на ім'я, як брат і сестра.

— Демократично!

Таня стримано усміхнулася, потім сказала, що я можу зайти до них будь-коли, але спершу подзвонивши по телефону.

Гаразд, подзвонимо! Чому ні! Лерхе Ганнес — гість

усланеного Оскара Вайнкнехта і його дочки Тані! «Це — Ганнес, я заскочу до вас на сніданок». Звучить!

Вдома неприємності. Тіллі пізно вернулася додому.

— А ти де був так довго? — спитала мати.

Тіллі показувала мені щось на мигах, але я її не розумів.

— Мені двадцять один рік, і я сам знаю, коли приходити додому. А ти як думаєш, Отто? — звернувся я до батька.

Той зморщив обличчя, і воно стало схоже на печену картоплину.

— Отто?.. Це ти мені?

Тіллі шкірила зуби. Мати поривалася вгамувати вибух батькового гніву, але батько слухати нічого не хотів, вичитуючи мене за всі можливі й неможливі гріхи.

— Адже ми сучасні люди,— сказав я, взяв з полиці книжку «Наше любе дитя» і пішов спати.

Тіллі

Ну й відчайдух Ганнес! Назвати батька на ім'я! Я аж зіщулилась у кріслі.

З моїм братом, мабуть, зараз відбуваються важливі зміни. Коли б йому не було двадцять одного року, я сказала б, що він дорослішає. Та доки ж можна дорослішати? Хоча, певне, в кожного це минає по-своєму і в різний час.

Мені завжди здавалося, що дівчата йому байдужі, а він, бач, влаштовує побачення перед тютюновою крамничкою! Хтозна, чи справді вони йому були байдужі. Може, йому просто бракувало рішучості. Тобто виявити активність. Важко навіть уявити, щоб він котрійсь сказав: «Дівчино, ти мені подобаєшся!»

Я знаю, що жінкам він подобається. Задивлялась же на нього Тоді, що працює в конторі їхнього підприємства. Хоч вона й старша на кілька років від брата. Але нічого в них не вийшло, Ганнесові вона не подобалась.

Ну а ця дівчина, то вже, певне, серйозно. Якби ні, він би мені звирився.

Я десь читала, що почуття затуманюють розум, але я цього не сказала б. Мені добре довелося напружити свій розум, щоб мене прийняли в гурток обчислювальної техніки й автоматичного регулювання. А ще аби втовкмачити Робертові, що в гурток я вступила не лише за-

ради обчислювальної техніки й автоматичного регулювання.

Робертові пелегко збагнути подібні речі, але я не дуже засмучуюсь, адже йому ще тільки шістнадцять. Я дуже люблю, коли він пояснює мені якісь заплутані блок-схеми, ковзаючи пальцем по паперу.

А взагалі не знаю, чи це добре, що мені весь час хочеться бути біля Роберта.

Завжди, коли Фамос, наш класний наставник, каже, що все в житті відбувається закономірно, я ледь здригаюся, бо тоді закономірним є й те, що в п'ятнадцять чи шістнадцять років через кожні три тижні заводять іншого друга, та ще й вихваляються цим. Так роблять мої однокласниці. У мене ж повсякчас тільки Роберт у голові. Це мене трохи непокоїть. А що коли я не зовсім закономірна? Дивна річ: у мене часом буває таке відчуття, неначе я живу на світі тисячу років і знаю всіх людей у місті, і досить глянути комусь в очі, як мені стають відомі думки тієї чи іншої людини.

А іншим разом, ідучи містом, я відчуваю себе чужою серед людей.

Фамос каже, що коли чогось назбирається вдосталь, то воно переходить у нову якість. Перед кожним уроком фізики він клав у склянку з водою трохи солі, і одного дня вона викристалізувалась. Отак і з Робертом — я перейшла в нову якість.

Ніхто б мені не повірив, коли б я сказала, що вже давним-давно знаю, які відчуття народжуються в дівчині, котрій подобається хлопець. Я можу уявити в найдрібніших деталях момент моєї смерті або народження моєї майбутньої дитини. Так було й на одному з уроків, коли Роберт відповів учительці і я раптом подумала: «Ага, ось воно й прийшло!»

На тому уроці впала остання дрібка солі й тут-так утворився кристал за прадавніми формами й законами.

Роберт не знав правила про розділові знаки, і Фрейлейн Гемерляйн, наша вчителька німецької мови, спитала:

— Про що це ти думаєш, Роберте?

А Роберт відповів:

— Про те, як виглядає наша школа з висоти двох тисяч метрів.

Цієї миті я теж ніби злетіла вгору — на висоту дві тисячі метрів. У класі сміялись, але нам було байдуже, ми були тенер удвох у заскленій кабіні літака, розуміючи лише одного без слів.

Я дуже зраділа, побачивши Ганнеса з тією дівчиною. Чому саме, я напевне сказати не можу. В цю мить у мене було відчуття повноти життя. Відчуття, що сталася подія, яка матиме продовження. Мені страшенно захотілось дізнатись про все те, що буде потім.

Це відкриття неабияк приголомшило мене. Ми з Робертом ішли до молочного бару, куди полюбляємо заходити після уроків. Сідаємо на свої місця, смокчемо коктейль або їмо морозиво з шоколадом, а коли зайде хтось із наших, весело перемовляємось, розглядаючи себе в дзеркалі за склянками і вазочками для морозива.

Треба сказати, що, коли ми з Робертом сидимо й сміємося, вигляд у нас досить симпатичний. Та іноді ми раптом знічуємось і відвертаємось від дзеркала, надовго замовкаючи. У нас, звичайно, є про що поговорити, але деяких тем ми боїмося торкатись. Коли я уникаю Робертового погляду, то нахиляюся над своєю склянкою так низько, що моє волосся шатром спадає на обличчя.

Я не знаю, чи станемо ми колись подружжям. Крім батька й матері, я не знаю подружжя, де обоє сміялися б одночасно. Сміються, як правило, по черзі.

Отож ми прямували до молочного бару, хоча в нас і не було грошей. Я просто не наважилася попросити в Ганнеса марку. Вічно маю клопіт з грішми! Три марки кишенькових грошей на тиждень — не розгуляєшся. На дві марки можна взяти чотири порції морозива, отож більше двох разів на тиждень у барі не посидиш.

У Роберта є гроші, але на ошадкнижці, і коли йому щось треба, він мусить просити у батьків довіреність. Батько й однієї марки не дозволив би йому взяти на молочний бар. Робертові легше було б придбати портативний приймач чи навіть мопед, ніж дістати одну марку на морозиво з шоколадом. Він одержує від батька за кожну п'ятірку три марки. От і спробуй дозволити собі те, що ти хочеш!

— Ви, молоді, великі марнотратники! — каже Робертів батько.

Я вважаю, що це не так. І Роберт зі мною згоден. Річ не в тім, що мені доводиться за все платити, Роберт на це дивиться спокійно. Але називати нас марнотратниками несправедливо.

Сьогодні я довідалася від Фамоса, що в літньому таборі є ще одне вільне місце. Роберт теж їде в той табір. Я погодилась. І ось ношуся з таємницею, немов з вибухівкою. Роберт удома й словом не прохопився про нашу дружбу. Наші ж усе намагаються винюхати! А чо-

му б їм цього й не знати? Хіба в цьому є щось погане? Фамос каже, що все закономірно. Отак!

— Алло!

— Слухаю.

— Квартира Вайнкнехта?

— Так.

— Це Ганнес! Ганнес Лерхе!

— Гм.

— Я хотів би поговорити з Танею.

— З цього й треба починати. Хвилиночку!

Я дожидався.

— Важлива розмова, еге ж? — запитав швейцар.

Він запалив недокурок сигари завбільшки з редиску.

— Важлива — не те слово.

Нарешті Танин голос: •

— Ти знаєш, у мене зовсім немає часу. Якої ти думки про вечірку? Я запросила кількох друзів з мого класу.

— А коли це буде?

— Вечірка? Завтра. Приходь неодмінно.

— А може, сьогодні?..

— Виключено!.. Сьогодні ми можемо зустрітись не більше як на півгодини. Скажімо, о дев'ятій вечора біля тютюнової крамниці.

— Ну що — діло буде? — запитав швейцар.

— Буде, аякже!

Тіллі знову не було вдома. Проте я вирішив іти.

— Ти що, хочеш зникнути? — обурився Герд.— А може, Тіллі в небезпеці?

— Може, пускає бульки,— озвалася мала Тіна.

— Йде на дно,— додав я.

Значить, з дому не вирватися. Ніхто цього не схватить. Кожні п'ять хвилин я зиркаю на годинник, поки не стає вже безнадійно пізно. Врешті ми вирішуємо розшукувати Тіллі. Але де її шукати?

— Вона знову, мабуть, десь швендяє з тим прищуватим здоровилом! — люто мовив Як.— Де ж пак, закохані! Вмерти можна!

Як і Він терпіти не можуть довготелесого Роберта. Чому? Та тому, що Тіллі зараз не до них. Ще торік вона гралася з ними в бензоколонку біля водогінного крана, поки квартиру не затопило водою, а тепер скаржитись матері, що Якоб і Вінсент знахабніли й не дають їй жити. Часи міняються!

— Навіщо тобі цей блазень? — якимось запитав її один з них, сподіваючись відновити колишні стосунки.

Але Тіллі лише кривиться і не опускається навіть

до того, щоб дати зухвальцям по запотилічнику. Вони обидва так зляться на Роберта через те, що раніше Тіллі не уникала їх, жила душа в душу, а тепер знає одне — бігати до своєї кімнати, дряпати щось у своєму щоденнику й гордо задирати носа.

У Тіллі тепер дуже багато клопоту з Тіною. Вона вмиває сестру, одягає її, розважає і водить гуляти. Але ж Тіна належить усім! Вона наш нащадок. І ніхто не може до кінця збагнути, як це тихе й миле дівчатко потрапило в нашу неспокійну родину. Хто заприятелює з Тіною, той заприятелює з розумом і врівноваженістю — підніметься таким чином над буднями.

Колись Тіллі відвідувала драматичний гурток і розучувала вдома ролі перед дзеркалом. Була селянкою з сільськогосподарського кооперативу: в маминому зимовому платті, запнута хусткою. Тіллі твердила, що хоче стати або акрисою, або моряком.

— Моряком! — Герд куйовдив собі чуприну. — Збожеволіти можна. Моряком!

Але потім Тіллі надібрала гурток обчислювальної техніки і автоматичного регулювання, а в ньому — свого Роберта. Тіллі була така активна, що через півроку її обрали старостою. Невдовзі ми відчули це. Тіллі вирішила раціоналізувати наше родинне життя, заявивши:

— Така родина має функціонувати як гурток!

Спершу вона склала сітковий графік робіт по господарству. Одного дня я звернув увагу батька на те, що він набрав п'ять штрафних очок.

— У чім річ? — запитав він.

— У вас п'ять штрафних очок. Ви не помили посуд. А це була ваша черга. За Тілліним планом.

Зчинилась велика буча, батько сказав, що він мие, коли йому захочеться, і мати, щоб уникнути сварки, взялася за посуд. Тоді батько заявив, що все-таки зробить це сам, бо ж у всьому має бути порядок.

— Авжеж, — мовила Тіллі.

І ось вона сама внесла найбільше безладдя в нашу раціоналізовану родину. Не прийшла додому і порушила всі плани. Тіна, обидва близнюки й Герд запитально глянули на мене. Я мав щось зробити.

Герд, відважний циркач і спортсмен, боявся за сестру. Зовні він старався не показувати цього, вдаючи розважливого дорослого. Відтоді як він почав голитися, навіть підписуватися став повним ім'ям: Герхард Лерхе. А гонору стільки, наче зі своєї учнівської платні годує всю родину.

Зате фільми про цирк мій брат міг дивитися безліч разів підряд. У десять років він почав балансувати на жердині для вибивання килимів на подвір'ї, аж поки в однієї літньої жінки, що мешкає під нами, стався серцевий напад. Тоді батько заборонив йому акробатичні вправи. Та невдовзі Герд натягнув дротяну линву у порожній каретній майстерні дідуся. На тій дротяній линві Герд ходив майже як справжній циркач, аж поки якогось дня стелажні гаки зірвалися із стіни й уся майстерня обвалилася на Герда.

Після того батько заборонив йому повітряну акробатику. Герд мусив продовжувати тренування на підлозі. Він перекидався, ходив на руках, колесом котився через усе приміщення, і я часом по двічі на тиждень заходив до скляра, щоб замовити нові шибки.

Нарешті Герд пішов учитись на завод, і всі ми полегшено зітхнули. Тепер він уже рідко виходив з ванної кімнати на руках, пробігаючи по квартирі й ногами збираючи до купи свої речі. Ще й сам собі після цього аплодував. Нас це страшенно дратувало, і ми виганяли кривляку з кімнати.

Попервах вчинок Тіллі Герд прокоментував так:

— Бабський вибрик!

Але згодом дав більш розгорнуту оцінку:

— Вона зараз така дурна, як і дівчата на моєму курсі. Ім хоч що кажи, а вони тільки хихочуть. Навіть коли слухають метеорологічне зведення чи теорію відносності Ейнштейна. А на дотепний анекдот вони лише знизують плечима. Тут один рятунок: поменше споживати жирів, побільше зелені, і т. п. Так каже наш майстер.

Судячи з того, що Герд звів усе до проблеми харчування, можна було подумати, що сестра йому байдужа. Але це не так. З-поміж усіх моїх братів і сестер він найм'якосердший. Коли Тіна впаде і наб'є собі гулю, Герд починає терти собі лоба, кліпати очима, наче от-от розплачеться. Коли в родині хтось захворіє, у Герда від переживання піднімається температура і йому стає недобре.

Далі про вчинок Тіллі висловилися батько, мати, мій друг Фред і я.

Батько, бригадир на меблевій фабриці, сказав таке:

— Хто хоч раз нюхнув дерево, той уже ніколи не відступиться від нього!

Це так званий залізний закон мого батька. Він любить формулювати закони й дуже ображається, коли хтось не погоджується з ним. Герд нюхнув дерево і ста-

не машинобудівником. Я нюхнув дерево і став авто-
слюсарем. З усіх запахів запах бензину для мене най-
миліший.

Гадаю, що проблематика дочки-підлітка ставить над-
то високі вимоги до батькової нервової системи. Він
зовсім не розуміє ситуації.

— Коли вже їй так хочеться поспілкуватися з хлоп-
цем, то для цього у неї є брати! Повна хата!

Так він сказав, коли близнюки вперше побачили Тіл-
лі з Робертом. Але при цьому він підморгнув Тіллі, тож
важко сказати, серйозно він це говорив чи ні.

У всякому разі Як запропонував, щоб вона брала з
собою Герда, коли вже їй кортить міряти з хлопцем на-
бережний бульвар.

— Навіщо? — спитав Герд.

— Буде як у кіно,— мовив Він і, затуливши рукою
рота, мекекнув.

— Наш Він має на увазі фільми про кохання і таке
інше,— пояснив Як.

Опісля повторилась одна з тих сцен, про які мій друг
Фред твердить, що вони шкідливі для здоров'я. Герд
навшпиньках підійшов до Тіллі, подав їй руку й сам
собі заплодував.

Тіллі відштовхнула його:

— Ви всі подуріли!

— З Гердхеном вона не хоче! — заверещав Як.

— Бо в нього немає прищів,— сказав Він.

Батько видобувся на зовсім нерозважливий у цій
ситуації вигук:

— Хто тут у домі господар?!

Не мало ніякісінького значення, хто був господарем
у домі. В домі все пішло шкереберть, аж поки втрути-
лася мати, взяла Тіллі за руку, витягла з юрби й мо-
вила:

— Іди сюди, моя доню, іди, ясочко.

Тіллі раптом розплакалася, ми стояли ошелешені,
батько пробурчав щось невиразне, а Тіна запитала:

— А чому прищі є не в усіх людей?

Такого я вже не можу витримати. Це вже занад-
то. Добре, що у нас завжди хтось ставить отакі запи-
тання.

Мати завжди вчасно приходиться на допомогу. Так
було й тоді, коли Герд балансував на поруччі Довгого
мосту в центрі міста. Всі, хто бачив, жажнулися. Потім
до нас додому прийшла делегація. Громадяни міста, було
сказано, більше не потерплять, щоб хтось наражав себе

на таку небезпеку. Інакше Герда доведеться відправити в заклад для важковиховуваних.

Ми стали раптом відомі всьому місту. Як і Він всюди розповідали, що їхній брат Герд буде артистом цирку, бо він важковихований, що Довгий міст для нього надто низький. Лише Тіллі плакала. Хтось у її класі сказав, що в родині Лерхе самі мавпи, бо люди не ходять по поруччях мостів.

— Герд — мавпа! — заявила Тіллі. А Герд весь час поривався щось пояснити, розмахуючи руками, поки мати взяла його за лікоть і повела з собою, раз у раз повторюючи:

— Ходімо, хлопчику, ходімо, синку.

— Ви створюєте погану славу одне одному,— каже Фред.

Фред — мій друг і колега. Він, як і я, працює на народному підприємстві «Автотранспорт». На своєму дванадцятитонному рефрижераторі він часто цілими днями перебуває в дорозі. Але після кожної поїздки приходиться до нас, щоб дізнатися, чи все гаразд.

Того вечора він повернувся з дальнього рейсу. Зайшов і питається:

— Щось сталося?

— Тіллі досі не прийшла додому,— відповіли йому.

Було пів на десяту.

Фред засміявся і сказав:

— Вашій Тіллі п'ятнадцять років. У неї, напевно, є друг.

Теж мені, новина. Це нам і без нього було відомо. Знати б тільки, де мешкає той прищуватий Роберт! У Герда розболівся шлунок.

— Якщо треба,— запропонував Фред,— поїдемо до міста автомобілем і пошукаємо її.

«Автомобілем» він називав свій «Трабанти-500».

У такі моменти Як і Він опиняються біля дверей ранише від інших.

Мати взяла обох за руку, хотіла покласти спати, але вони зчинили такий вереск, що мій друг Фред затулив собі вуха. Герд сказав, що його нудить, а батько авторитетно заявив:

— Ми всі шукатимемо Тіллі!

Близнюки на radoщах заходилися боксувати один одного, перекинули велику череп'яну вазу, а Тіна раптом розплакалася. Цього ще бракувало! Мала Тіна завжди така врівноважена й розсудлива, коли всі довкола кричать, перебиваючи одне одного.

— Де наша Тіллі? — ридала вона.

— Ми йдемо її шукати, Тінашко! — сказав Як.

Мати заспокоїла Тіну й поклала її в ліжко.

— У машині помістяться лише п'ятеро, — заявив Фред.

— Якоб і Вінсент — близнюки, — сказала мати, — їх можна вважати однією особою.

У такі хвилини я ладен був обняти матір.

Інколи вона видається мені левицею, яка задоволено дивиться на своїх малят, що граються на сонці. Досі ще ніхто не наважувався забрати в неї котресь із них.

Мені дуже хотілося знати, що б вона сказала про Таню. Однак я не наважувався заговорити з нею про це. З усієї родини лише Тіллі знала про мене й Таню. Вранці у моєму футлярі з приладдям для гоління я знайшов записку такого змісту:

«Любий Ганнесел! Я бачила тебе. Ти стояв перед вітриною тютюнової крамниці на центральній вулиці. З дівчиною. Пишаюся тобою. Я завжди боялася, що ти можеш вибрати бридку, бо ти говориш іноді чудні речі. Я розумію також, що ти любиш її більше, ніж батька й матір, більше, ніж мене, хоч ти не раз казав мені, що ми мусимо бути розсудливими, поки підросте Тіна.

А тепер щодо хлопця, якого ти, можливо, бачив. Це той високий. Скажу тільки одне: він найскромніший, найчутливіший і найобдарованіший з-поміж тих, кого я знаю. А тому буде добре, коли ми з тобою взаємно підтримуватимемо одне одного.

Тіллі».

Близько десятої години настроїв у всіх був просто жахливий. Подібна ситуація була тільки один раз: коли Тіллі мала дванадцять років, ми так само довго чекали її одного вечора. Батько вже був запропонував подзвонити в поліцію, коли Герд згадав, що бачив сестру на товарній станції з якимсь малим хлопчиком.

— Не могла ж вона кудись поїхати! — вигукнув батько.

Всім було відомо, що батько в дитинстві разів десять тікав з дому.

Ми помчали на товарну станцію, обшукали кожний квадратний метр, посвітили в кожному закутку, аж раптом почули в повітці для велосипедів дивний шурхіт. Щось схоже на тихий металевий скрегіт. При цьому хтось важко дихав, а якийсь голос час від часу називав цифри. Ми посмиком відчинили двері й побачили таке: на поставленому на козли велосипеді сидів хлопець і щосили натискав на педалі. Він був геть зморений і задихався.

Наша Тіллі, тримаючи хлопця за руку, міряла пульс і записувала показники до зошита в клітинку. Ми остовпіли.

— Він готується до велогонки Миру,— мовила Тіллі. Усі з полегкістю зітхнули.

— Чи на цьому етапі можна припинити тренування? — спитав батько цілком серйозно.

— Так, він їде вже дві години,— відказала Тіллі,— він уже хотів був здатися, але я не дозволила йому.

Нам довелося підтримувати хлопчину: його ноги раз по раз підгиналися в колінах. Ми весело йшли містом, радіючи, що все так добре скінчилося.

Але цього разу справа була серйозніша. Я знав, що вони поцікавляться моєю думкою.

— Що ти на це скажеш? — нарешті запитав Якоб.

— Чи й зараз обійдеться так, як тоді з цим хлопцем і велосипедом? — хвилювалася мати.

— Не думаю,— відказав я, але цього, звичайно, було замало.

— Ти що, захищаєш її? Значить, можна, нічого нам не кажучи, запросто не прийти додому! — обурився Вінсент.

— Ти хочеш сказати, що вона тебе не спитала?

Я був сердитий, що не пішов на побачення. І не міг зібратися з думками, щоб дати гідну відповідь Вінсентові. «Нічого нам не кажучи!» Ти б тільки послухала його, Тіллі, подумав я.

Ми вирушили на пошуки. Спершу до вчительки Тіллі.

— Де живе Роберт? Де Тіллі? Але ж про кого йдеться: про Роберта чи Тіллі? — спитала вона.

— Тепер уже все одно!

Фредові довелося їздити двічі, бо вчителька теж поїхала з нами. Ми подалися до Робертових батьків: Фред, Як і Він, батько, мати й Герд, я і схвильована вчителька.

Робертів батьки теж дуже імпульсивні люди. Вони гадали, що Роберт з друзями грає в настільний теніс. Трьома ходками Фред доставив нас до «Будинку молоді», але там був вихідний. У вікнах не світилось, і на якусь мить усі ми трохи розгубилися.

— Я йому покажу! — розгнівано гримів Робертів батько.

Близнюки потирали руки.

— Рано, бач, починає твій син! — мовив Робертів батько до своєї дружини.— Вештатися з дівчатами!

— Ну-ну! — втрутився Герд.— Наша сестра не вештається.

— Може, вони в саду,— розмірковувала мати довготелесого Роберта.

— Хіба ти не знаєш, що він ніколи не ходить до саду? — сердито відрубав Робертів батько.

— Перепрошую! — Я пропхнувся до кола розмовників.— А чи не росте часом агрус у саду?

Робертів батьки глянули на мене так, немовби я запропонував їм купити ділянку землі на Місяці.

— Росте, ну то й що?

— На нашу сестру Тіллі знаходить часом непогамовний апетит на агрус.

Мої брати й сестри підтвердили мої слова. Батько й мати теж притакнули.

— Це шанс,— озвався Фред і завів мотор.

Відразу за садом Робертвих батьків починається район новобудов. На другому поверсі ще не закінченого блокового будинку горіло тьмяне світло. Ми прокралися нагору.

Зі стелі на довгому кабелі звисала гасова лампа. В її світлі видно було тільки руки Роберта й Тіллі. Роберт читав щось у голос із шкільного зошита, акуратно перегортаючи сторінки.

Я побачив руки моєї сестри. Мені вперше спало на думку, що вони дуже гарні. Лише трішечки було помітно, що Тіллі раніше гризла нігті.

— Він читає свою повість,— схвильовано шепнула вчителька.

— Що? Яку? Хто? — посипалися запитання.

— Він сам її написав,— пояснила вчителька.

Усі нарешті зрозуміли, в чому річ, і розчулено дослухали кінець історії:

— «І ось, промандрувавши отак день, ніч і ще один день, вони розпалили багаття й стали розповідати історії про льотчиків. Навколо лежав степ, безкрай і чорний. А вогонь був неначе маленький острівець світла у суцільній темряві».

Тіллі

Чому Роберт пише такі сумні історії? Завжди про юнака, що його він охрестив Томом Гавеландом. На юнакові тісна куртка і вовняний шарф завдовжки два метри. Він весь час когось розшукує: приятеля, батька, дівчину...

Найбільше подобається мені історія, в якій Том Гавеланд невимовно щасливий, бо знайшов дівчину, з якою може говорити про літаки. Адже в історіях про Тома найсумніше те, що ніхто не хоче говорити з ним про літаки й про польоти, бо кожен має свій власний клопіт.

Сидять вони вдвох біля вогнища й розповідають одне одному різні історії про польоти. І все. Я не знаю, який тут художній задум, я тільки відчуваю, що Том Гавеланд страшенно щасливий. А втім, художній задум, може, важливіший, ніж сам твір. Так вважає фрейлейн Геммерляйн, наша вчителька німецької мови. Твір «Вільгельм Телль» учить нас, що один нічого досягти не може. Вірш Гете «Всі вершини оповила тиша» також має художній задум, але я забула який. Уже сам цей вірш являє собою художній задум. Так я це розумію.

Мені здається, що за все своє життя я не бачила нічого комічнішого: як усі вони заходили до недобудованої квартири — батько, мати, Ганнес, Фред, Герд і навіть близнюки, фрейлейн Геммерляйн і Робертові батьки. Та найдивовижніше було те, що ніхто нас не сварив. Може, вони думали, що ми вже мертві, і, побачивши нас живими й здоровими, зраділи.

Життя раз по раз приносить несподіванки: чекаєш на велику бучу, а все минає спокійно; іноді ж навіть зовсім незначний випадок призводить до скандалу.

«Для того щоб спалахнула іскра,— казав Фамос,— потрібна не лише певна величина струму, але передусім відповідна напруга. Для всього є формула». І на такі моменти, як той, коли Роберт ховав до кишені свої історії про Тома Гавеланда, а тим часом його батько — зовсім вибитий з рівноваги — питав: «Ти підеш з нами додому?»

От лише не дає мені спокою те, що я цієї формули ще не знайшла.

Фамос постійно твердить, що ми, учні загальноосвітньої політехнічної середньої школи, маємо представляти еліту нації. А тим часом хлопці приносять із собою веретільницю і випускають її з коробки на уроці німецької мови, запевняючи, що це отруйна індійська гадюка. Де-хто з нас вірить хлопцям, бо, вивчаючи біологію, ми ніколи не бачили веретільниці. Ми знаємо дещо про хромосоми й генетику, але про веретільницю не чули.

Коли довготелесий Гаррі з серйозним виразом обличчя заявив: «У нас щойно втекла отруйна змія!» — фрейлейн Геммерляйн пополотніла. Потім пояснила нам, чому навіть вона ніколи не чула про веретільницю. Річ у

тім, що вона освоювала комбіновану спеціальність «Естетичне виховання — німецька мова». Було б інакше, якби вона вивчала спеціальність «Біологія — німецька мова»!

Почувши про випадок з веретільницею, Фамос похитав головою. І знову нагадав нам про наше історичне призначення.

Довготелесий Гаррі пройнявся цим і поклав веретільницю назад до коробки.

Дехто з наших хлопців читає журнал «Мозаїка». Вони, напевне, ще не уявляють себе елітою. Я теж ні. Для мене це звучить так, нібито ми повинні стати кимось на зразок трьох мушкетерів!

Часом я сиджу аж до десятої вечора над домашніми завданнями. Батько якось запитав мене, чому домашні завдання забирають у мене так багато часу. Я сказала, що від нас вимагають дуже багато, бо в майбутньому ми повинні репрезентувати еліту нації. Тоді це здалося мені дуже кумедним.

— Наше щастя, що ми маємо тебе, Тіллі,— сказав батько,— а то в нашій родині взагалі не було б представника еліти!

Треба поговорити про це з Фамосом.

Робертів батько дотримується протилежної думки. Він каже, що ми ще надто зелені, щоб усе зрозуміти! Роберта це обурює, бо він один з найкращих учнів. Найбільше його злить те, що батько вважає себе найбільшим авторитетом в усьому. А буває ж, що і Роберт знає щось краще, проте батька не переконаєш! Робертові дуже хотілося б стати елітою і якогось дня показати це батькові.

Дуже часто все не так, як каже Робертів батько, адже він завжди дивиться західні телепередачі. А от Робертові не можна їх дивитися, бо це, мовляв, зашкодить йому в навчанні. Робертівому батькові це теж шкодить, я в цьому певна.

Робертів батько несимпатичний мені вже тому, що він не вчиться. Люди, які не вчаться, нудні, говорити з ними нецікаво. Нічим їх не здивуєш. Розкажуєш їм найдивовижніші речі, а вони тільки поблажливо посміхаються, бо вважають, що їм усе вже давно відоме. Люди, які не вчаться, нестерпні. Я знаю це з власного досвіду.

Роберт перестав розмовляти зі своїм батьком. Мене це дуже непокоїть, бо Роберт ставиться до всього серйозно: до польотів, справедливості й тому подібного. Такі люди мусять завжди мати поблизу надійного друга.

Роберт каже: «Коли мимо тебе проїжджає поїзд, ти чуєш лише гуркіт і не бачиш чітких обрисів. А з літака видно, як такий поїзд насилу повзе від однієї станції до іншої. Ось що таке літати».

— Час від часу такий літак необхідно заправляти паливом, правда? — питаю я.

Це і є найгірше: Роберт просто не помічає таких речей, як баки з паливом, тому я змушена сидіти коло нього й по кількох годинах польоту показувати на бензомір.

— Я, мабуть, піду з дому, — понуро каже Роберт.

— Куди? — запитую я.

Цього він не знає. Отаке тривожить мене найбільше, бо Роберт не тільки говорить. Коли він будує плани, я мушу пильнувати, щоб він стояв ногами на землі, а не літав за хмарами.

Я мимохіть подумала про все це, коли мати запитала мене, чому саме Роберта я обрала собі за друга. Ось тоді в мене й вихопилось:

— У нього немає нікого, хто б пильнував його.

Попервах я подумала, що мати висміє мене, та вона лише погладила мене по голові й не сказала більше нічого.

Герд — і лише він з усієї родини — сердиться на мене через те, що їм довелося мене шукати. Він жбурнув мені на стіл книжку, яку я недавно узяла для нього по абонементу в бібліотеці.

— Нудний мотлох!

Герд ніколи не має терпцю дочитати книжку до кінця. Йому кортить наперед дізнатися, чим усе скінчиться, і, читаючи, страшенно співпереживає. Герої книжок для нього — живі люди, разом з ними він обурюється, радіє, зазнає поразок і перемагає.

Герд висварив мене за Ганнеса, який, мовляв, через мене не зміг піти на побачення.

— Ти думаєш, що на світі існують лише ти і твій Роберт! — гримнув він.

— Я не мала дитина, щоб мене зразу розшукували аж десять чоловік. Нам з Робертом треба було виговоритись. Ти зрозумієш це, ставши старшим.

— Мені вже шістнадцять, ти, нещастя! І коли ти вважаєш, що в тобі вже є щось жіноче, то дуже помиляєшся. Для мене ти — здихля, захарчований недомірок.

— А ти на дівчину глянути боїшся! Дай лад своїм гормонам, боягузе!

Про гормони я згадала вдало: недавно ми вчили це

з біології. На жаль, не завжди мені вдається так влучно відповісти, коли я сперечаюся з Гердом. Різниця у віці в нас невелика, отож ми ні в чому не хочемо поступатись одне одному. Герд досі не може простити мені, що йому довелося носити після мене мої светри. «Вічно ці бабські кофти!» — кривився він.

З близнюками я теж часом сварюся, а буває і з Рені, коли вона пробує застосувати свої педагогічні знання у моєму вихованні. От лише з Ганнесом усе зовсім інакше. Може, тому, що всіх нас, крім Рені, він возив у дитячій колясці, багато розмовляв з нами, словом, був нам другою матір'ю. З Рені він іноді сперечається, а от з нами ніколи. Мені здається, він залюбки слухає, коли ми йому щось розповідаємо, разом з нами і радіє і журиться.

Я часом так гніваюсь на кого-небудь, наприклад, на Робертового батька, що в мене аж у животі коле; Ганнес теж, звичайно, може розсердитись, але він завжди намагається пояснити, чому люди поводяться так, а не інакше.

Ганнес для мене взірець, якого я, мабуть, ніколи не досягну. Я написала про нього якомось цілий твір під заголовком «Мій взірець». Я так і написала: «Мій брат Ганнес — це мій взірець, бо мій брат справедливий».

Увійдімо в становище митців! Їхню працю не можна порівняти, приміром, з працею на хлібокомбінаті: отут підходить тісто, а тут вискакують готові булочки. Митець і його твір — нероздільні, він весь час перебуває в нервовому напруженні.

Оскар Вайнкнехт — виняток. Він завжди спокійний, час від часу щось мугиче собі під ніс, а в розмові з людьми витриманий і уважний.

Одне слово, я прийшов на ту вечірку занадто рано. Таня була ще у своєї подруги Єви, яка теж обіцяла прийти. Фрау Вайнкнехт мовила до мене:

— Нещасна Єва. Вона дуже пригнічена, розумієте?

Я кивнув. Вайнкнехт провів мене до яскраво освітленої кімнати, у якій фрау Вайнкнехт, пильно подивившись на мене, вигукнула:

— Оскаре! Глянь-но! У нього очі, як у Фрідо. Правда ж?

Вайнкнехт лише промугикав:

— Я знаю Фрідо лише п'яним, а коли він п'яний, він спить! Про які очі може йти мова?

Фрау Вайнкнехт — художниця, хоч про це ніхто й не здогадується, бо малює вона під своїм дівочим прізвиськом Зелла Зенфнер. Досвідченому читачеві відома, напевне, її картина «Батько, син і внук біля входу до народного підприємства «Будівництво потужнострумових установок». Я замислився над тим, чому всі троє стоять біля входу і, схоже, нікуди не збираються заходити, проте запитати не наважився.

Нині фрау Вайнкнехт б'ється над одним портретом. Я вживаю тут її власні слова, бо так стає зрозумілішим, що ця робота поглинула її повністю. В рисах зображеної на портреті людини мають уособлюватися три покоління (батько, син і внук). Мені це дуже важко уявити, адже при всій схожості дідусь усе-таки виглядає інакше, ніж онук.

Перші хвилини минули більш-менш спокійно, коли раптом фрау Вайнкнехт виявила бажання показати мені ще незакінчений портрет. На лобі в мене дрібними крапельками проступив піт — я злякався, що від мене чекають кваліфікованої оцінки твору. Я не боюся сказати, що мені подобається, а що — ні, та коли твір незавершений, судити про нього важко.

І ось ми вже перед запнутим мольбертом. Гер Вайнкнехт тримається позаду, неподалік від маленького столика, на якому стояли пляшка з горілкою і чарки.

Фрау Вайнкнехт неквапно стягла з картини біле полотно. Перед моїми очима постала вся композиція. Невігласові у мистецтві, можливо, все це могло б видатися горохом з капустою! Одначе я мовив поважно:

— Тут справді пахне бійкою!

Вайнкнехт наповнив три чарки, з веселим рипом заткнув пляшку корком і сказав:

— Вип'ємо за це по одній!

Раптом мені стало прикро за фрау Вайнкнехт. Я люблю людей, які беруться за речі, що перевищують їхні можливості. От і в цьому випадку найкраще було б узяти пензель і двома-трьома соковитими штрихами завершити картину, розв'язавши в такий спосіб проблему триєдності батька, сина і внука.

Та, видно, мої поради художниці не були потрібні. Вона одним духом випила свою горілку й сплеснула в долоні: ну, тоді почнемо! Але нічого не починалось. Це була тільки видимість. Потім я ще не раз бачив, як вона сплескувала отак у долоні, але нічого так і не починалося.

Та й взагалі я не мав ніякого уявлення про обіцяну

вечірку. Коли в нашому домі святкують чийсь день народження, то сходяться родичі й говорять про се про те. Іменинника безліч разів питають, скільки ж то йому сповнилося років, аж поки він сам починає плутатись... Зате післясвяткові дні просто-таки чудові. Із решток їжі батько готує пекучий від перцю угорський суп-гуляш, який можна їсти, лише постійно запиваючи водою; малякам дозволяється злизувати квіточки з крему на торті, що залишився... Музику ми теж влаштовуємо. Замолоду батько був кларнетистом у танцювальному оркестрі. «Ех, через ніжки Долорес не спиться сеньйорам». Батько і співає, і грає на кларнеті, Герд витинає на гребінці. Як і Він обслуговують ударний інструмент, аж поки не погнуть стару каструлю; мати біля вхідних дверей дає пояснення обуреним сусідам, а Тіна допитується, що сталося з ногами Долорес. Подібних речей тут, звичайно, не планувалось.

Надійшла Таня і привела з собою Єву. Таня веде мене і Єву до загальної кімнати, шепочучи мені на вухо:

— Ти повинен допомогти їй, Ганнесе! Уяви собі, її батько збирається розлучатися з матір'ю!

Потім, спровадивши своїх батьків на кухню, вона зникла теж.

— Гм! — озвався я, потираючи руки, як хірург перед операцією.

Здавалося, пауза, що виникла, для Єви не була неприемною. Вона пильно розглядала мене, а тоді навіть усміхнулася, помітивши мою безпорадність.

Схоже було на те, що Єві зовсім непотрібна ніяка допомога. Вона, безперечно, бачила в мені лише представника того ненависного роду, до якого належав і її батько.

Тож, зібравшись із духом, я кашлянув і почав:

— Напевне, ваш батько частенько буває на монтажі? Дівчина засміялася.

— Це можна назвати й так, — мовила вона і сіла в крісло навпроти мене.

«Вона глузує,— думав я.— Чекає, яку я ще дурницю скажу!» Прикро вражений, я замовк. Терпіти не можу, коли мене вважають смішним і дивакуватим. Однак треба було щось говорити, і я провадив далі:

— Він, напевно, електрик!

— Прошу?

— Я питаю: що він монтує?

— Спочатку він був пекарем. А зараз він монтує... торгові відносини із закордоном. Він побував у різних країнах — як торговий представник нашої країни.

— Ого! Нічого собі.

— Моя мати — перекладачка в туристсько-екскурсійному бюро. Показує іноземцям нашу країну. Мої батьки познайомились під час навчання. Обоє мають хист до мов. Коли мій батько здобував другий фах, мати прасувала йому сорочки, займалась моїм вихованням і заощаджувала гроші на нашу першу машину.

— Вам не позаздриш,— сказав я.

— Чому ж бо? Я живу в чотирикімнатній квартирі з усіма вигодами...

— Зовсім сама? І у вас немає навіть діда чи баби?

— Є. Вони живуть у Рудних горах, займаються різьбленням по дереву.

— І все-таки ви, мабуть, почуваетесь самотньою?

— А ви ні?

Єва взяла з книжкової полиці пляшку з коньяком. Наливши дві чарки, вона цокнулася зі мною.

— Коли думаєте одружуватись?

— Якнайскоріше! — відповів я, не замислюючись.

Останніми днями я багато думав про це. І ось уперше сказав про це вголос.

— А я ніколи не вийду заміж,— заявила Єва.

— Невже вам не хочеться мати дітей? Сина або доньку? — Я хотів розповісти Єві, якими кумедними бувають маленькі діти, як з ними цікаво й весело, але до кімнати увійшла фрау Вайнкнехт.

— Єво, голубонько! — Вона обняла дівчину, озираючись навколо себе, немов нашвидку хотіла владнати ще тисячу справ.— Правда, він гарний? Чемний, високий... А очі!..

Ну, це вже занадто. Я сердито вихилив свій коньяк.

— Неодмінно намалюю його, Єво. Ти, звичайно, здогадуєшся, чому.

— Певно, що так,— відказала Єва.

Раптом я збагнув, що Єва — жінка, з якою чоловік може назавжди з'єднати своє життя.

— Починаємо! — вигукнула фрау Вайнкнехт і плеснула в долоні. Проте нічого не починалося, бо господар дому ще не приготував італійський салат.

— Признайся, що ти закохався в Єву,— ошелешила мене Таня під час вечері.

— Мушу признатись, що...

— Ми говорили про моїх майбутніх дітей,— не дала мені докінчити Єва.

Надійшли нові гості — двоє молодиків, певне, одно-

класники Тані і Єви. На перший погляд — цілком пристойні хлопці. Один невисокий, тілистий, з довгим волоссям, який трохи роздратував мене своїм: «Привіт, Таню!», «Привіт, Єво!» Він крутився на всі боки, привітався зі мною за руку, наче з давнім знайомим, і весь час безпричинно сміявся. Звертаючись до нього, всі називали його Пудель.

Щодо другого, то він міг би бути еталоном поведінки й зовнішнього вигляду. Мені принаймні хотілося б бути схожим на нього. Коротке чорне волосся, окуляри з майже непомітним обідком, приємна усмішка, впевненість у собі, невимушена стриманість у рухах. Видно було з усього, що своїм одноліткам він міг би дати фору в будь-чому.

Він подав мені руку, назвав себе Штефаном Зонтагом і підбадьорливо підморгнув.

Його підморгування, певне, мало означати тільки одне: мовляв, нічого не вдієш, я справді щасливець, але не кожному ж дано народитися в сорочці. І не треба сердитися, що я маю такі переваги, в мене й так достатньо заздрісників.

— Лерхе,— мовив я коротко.

Тані здалося, мабуть, що я надто лаконічний, і вона додала:

— Це Ганнес, мій шофер таксі, про якого я тобі розповідала.

У відповідь — люб'язна усмішка богорівного.

— Я автослюсар,— сказав я різко й тут-таки розізлився. Яке йому до цього діло? Я міг сказати також, що працюю очисником сміттєзбірників. Він і тоді зреагував би так само.

А на додачу ще й Пудель вихопився з безглуздим зауваженням:

— Тепер, Таню, ви не матимете прикростей з ремонтом машини.

— Штефан у нас математик і фізик,— мовила Таня.

Але Штефан уже відвернувся і почав розмову з фрау Вайнкнехт.

Якийсь час мені було так, наче я опинився не в тому шинку, як кажуть у нас на підприємстві. Вечірка мене вже не цікавила. Я навіть не знав, чи вона взагалі почалася. Мабуть-таки почалася, бо всі повсідалися в крісла, Таня поставила платівку, а Штефан Зонтаг став оповідати про якийсь там усний випускний іспит:

— Я відповів йому: і так і ні, гер Пульверінг. Учителя звати Пульверінг! Так, якщо я прийму вашу аргу-

ментацію, і ні, коли візьму до уваги статтю професора Гольденберга із США, вміщену у «Фізичних записках». Пульверінг не знав ні Гольденберга, ні його статті. Він мав уявлення лише про США!

Усі засміялись, а великий оповідач анекдотів скромно опустил голову. Він мав наготові чимало іншого.

Я перестав прислухатися. Ні разу в житті я не чув про вчителя Пульверінга, та зараз він був моїм союзником!

Вайнкнехт мовчки сидів у кутку. Я підсів до нього. Ми порозумілися без слів. Ми теж не знали Гольденберга.

Несподівано Вайнкнехт запитав:

— Любите їздити?

Я відразу здогадався, що він мав на увазі. Може, пише про якогось водія і для роботи йому потрібні ті чи інші деталі з шоферського життя.

— Я, власне, вчився на водія грузовика для далеких рейсів. Знаєте, оті великі рефрижераторні ваговози фірми «Шкода»? Дванадцятитонні? Ось яку машину я хотів би водити. Але їх доручають лише досвідченим водіям. Вже тримав ключі в руках, але один із водіїв таксі раптом звільнився з роботи...

— У мене чимало можливостей,— лунав голос Штефана Зонтага.— Після закінчення вузу я можу залишитись при інституті або піти на виробництво, щоб спершу набратись життєвого досвіду!

— Таксисти потрапляють часом у досить кумедні ситуації,— провадив я далі.— Ось недавно був цікавий випадок: підбігає до моєї машини юнак. «Везіть мене якнайшвидше!» І, уявляєте,— забув, де домовився про зустріч зі своєю подругою! Його дівчина мала ввечері їхати на навчання до Радянського Союзу, тож обое викроїли часинку, щоб побути на самоті. Від хвилювання він усе переплутав, сидів розгублений у машині, нездатний вимовити жодного слова. Ми об'їздили всі їхні колишні місця зустрічей — а вони мали їх безліч! — усе марно. Врешті йому залишився тільки перонний поцілуночок перед відправленням поїзда ввечері. А на пероні батьки, самі розумієте!

Я помітив, що алкоголь зробив мене салакучим. Всі слухали мене й сміялися над забудькуватим хлопцем.

Після моєї розповіді підійшла Таня з двома повними келихами вина, стала навколішки перед моїм кріслом і тихо мовила:

— Випий зі мною!

— Дорожний рух як комунікаційна проблема,— озвався Зонтаг, трохи спантеличений сценою падіння на коліна,— дуже цікавий аспект вашої роботи!

Перед Зонтагом вона не стане на коліна, це, в усякому разі, було ясно. Так уже воно ведеться на вечірці, мій любий Штефане! Я зрадів від цієї думки, і настрої у мене поліпшився. Тим часом вино вклало пекельний союз з уже випитою горілкою.

Зонтаг тепер уже здавався надзвичайно симпатичним хлопцем.

— Авжеж, так воно і є! — залюбки погодився я з ним. Якийсь час я ще контролював себе, та врешті мене прорвало.— Комунікація! Отож-бо! На те ми й існуємо, бо яка ж неділя¹ без печені! З боень ми доставляємо м'ясо на підприємства для переробки. Тут важливо вчасно навантажитися, мій любий Штефане!

Я не помітив, що Штефанові було важко поставити себе на місце возія м'яса. Випустив я з уваги й те, що вантажний рух плутаю з рухом пасажирським.

— Школярі — до школи, хліб — до крамниць, малюків — у дитсадок! Жодних простоїв автобуса, ніяких затримок. Усе це треба... — я шукав влучного слова.

— ...оптимізувати,— підказав Штефан.

Я ладен був кинутися йому на шию. Якраз це — так мені принаймні здавалося — і було моїм «павуком». Віднедавна я почав наносити лінії транспортних комунікацій на наш план-прогноз міста. З цих ліній виникла ціла система, своєрідна мережа, або, як висловилася Тіллі, достеменний потворний павук!

Про цього «павука» я ще нікому й словом не прохопився, надто моїм колегам, які день у день марудяться з автобусами, що вийшли з ладу, і в позаробочий час ставлять на колеса старі розбиті автомобілі. Ви, мабуть, скажете: фантазерство! Аж ніяк! Мій «павук» — це модель майбутнього, яка до певної міри усуває дефіцит транспортних засобів.

— Це ж бо кібернетична проблема! — вигукнув вражений Зонтаг.

— Ні, любий Штефане,— рішуче відказав я,— це фантастична проблема!

— Якщо ви не займались кібернетикою,— сказав Зонтаг,— то ваша фантазія нічого не варта. Тут потрібна формула, бо інакше все це просто захоплююча гра!

---

¹ Натяк на прізвище Штефана «Зонтаг», що означає «неділя».

Я вмить протверезів. Чи ж треба мені було розводитися про свого дурного «павука»? Ось і сидів зараз, як великий хлопчисько зі своєю улюбленою цяцькою! Я більше не сердився на Зонтага. В його судженні, безперечно, багато слушного. Мені тільки прикро, що я повівся як дитина.

Фрау Вайнкнехт плеснула в долоні, і Єва запросила мене до танцю. Може, саме зараз і починалась вечірка?.. Хтозна.

Тіллі

Мене дратує, коли я чогось не розумію. Чому від учорашнього вечора Ганнес такий серйозний і мовчазний? Думаю, це пов'язано з тією дівчиною.

Повернувшись від неї, він дістав з шухляди свого «павука» і спалив його над газовою плитою. Я бачила все це крізь прочинені двері до моєї кімнати. Річ у тому, що зараз я погано засинаю. Уві сні мені вічно ввижається, ніби Роберт з розпростертими руками падає в глибоке кам'яне провалля. І вигляд у нього такий, як у Ганнеса. Тоді я прокидаюсь і лежу з розплющеними очима, розмірковуючи про те, які безглузді подібні марева.

Погано, що я так довго думаю над тим, чого не можу збагнути, аж поки заболить голова. Чому Ганнес спалив свого «павука»? Він сказав мені якимось, що це модель руху в майбутньому, своєрідна модель-мрія. Невже він спалив мрію? Частку майбутнього?

Сьогодні я звернулася до нього, але Ганнеса краще було не зачіпати. Коли раніше я про щось його питала, то він, було, сяде, лясне себе по стегнах і каже: «То ти хочеш знати, чому земля кругла?» Або щось подібне. Нині ж він навіть не глянув на мене, лише пробурмотів: «Дитячі забавки... Нікому це не потрібне».

Ганнес креслив «павука» не одну годину, і те, що той «павук» виявився раптом нікому, зовсім нікому не потрібний, дуже мене засмучує. І тоді я взяла та й вигадала собі одну історію. Ця історія мала підняти мій настрій. Відбувається вона в тисяча дев'ятсот дев'яносто восьмому році. До нас заходить спітнілий огрядний чоловік і починає бідкатися, беспорядно розводячи руками: «Вулицями всі їздять, як кому заманеться, у нас немає плану! П'ятнадцять років тому ви, я знаю, мали одну таку модель, гер Лерхе!» А мій брат спокійно усміхається

ся й каже: «Ії спалено...» — «О боже,— вигукує товстун,— що ж тепер буде? На вулицях утворилися затори, скоро зовсім припиниться рух. Допоможіть нам!..» Мій брат бере чистий аркуш паперу, білий-білий, і наносить на нього всі ті лінії, що їх він колись спроектував. І ось на тому білому папері знову виникає «павук», бо ж він існував у його голові... І цей новий «павук» ще кращий і гарніший, ніж той, попередній. Потім я ще вигадала, що Ганнеса нагородили величезним золотим орденом, який закриває йому груди.

Звичайно, це казка, бо одна людина не створить моделі руху майбутнього. Але голова мого брата, в якій виник «павук», буде потрібна. Цього я певна.

Найсумніше, що я можу уявити,— це людину, яка вже нікому не потрібна й від якої ніхто вже нічого не чекає. Ось я вигадую, наприклад, літнього чоловіка, який радо хотів би бути корисним у чомусь, та ніхто не звертається до нього, всім здається, що він робить усе не так. Отоді я готова розплакатись. Отака я.

У нашому гуртку ми розробляємо зараз проект автоматичного керування для Гердхенового заводу. «Це справжнє промислове замовлення,— каже Фамос,— і ми повинні усвідомити, що це не дитяча гра. Майте на увазі, хлоп'ята, нас включили до плану!» Фамос завжди каже «хлоп'ята», хоча в гуртку у нас трое дівчат.

Вчора зайшов до нас директор відділу досліджень і розробок. Він подав кожному з нас руку й тричі відрекомендувався, називаючи себе. Приємно. Наші хлопці відразу ж розправили плечі, а Ліло хутенько зняла робочий халат, бо директор досить пристойний з виду, якщо це взагалі стосується справи.

А потім ми вели переговори. Директор навіть словом не обмовився про те, що ми ще учні, не висловив жодного сумніву в тому, що ми з цим упораємось. Ми говорили про строки розробок, умови праці й терміни випробування проекту.

Мені сподобалося, що Роберт розмовляв з ним на рівних, не затинався і не гугнявив, як у нього буває в розмові зі мною.

Директор звертався до всіх нас на «ви» і жодного разу не всміхнувся. Декотрі вчителі говорять «ви», бо так заведено, але при цьому усміхаються, вважаючи, що ми ще малі діти. Здебільшого вони говорять «ти», але раптом чуєш: «Всякайтеся, гер Леман!» Тоді це вже звучить просто глузливо!

З другого боку, було б неприродним, якби на «ви»

до нас звернувся Фамос. Ми подумали б тоді, що він нас розлюбив.

Роберт одного разу сказав мені, що Фамос для нього як батько. Заради Фамоса, мовляв, він міг би два тижні не їсти й не пити. Я не зрозуміла, яке відношення це має до їжі і пиття, але згодом дізналася, що недавно він прочитав книжку про льотчика, який зазнав катастрофи й не помер лише тому, що не хотів засмутити свого найкращого друга.

Коли я іноді проводжаю Роберта додому, його обличчя стає дедалі похмурішим. Я боюся, що котрогось разу це погано скінчиться. Роберт мусить щовечора звітувати, чого він навчився в школі і як він там себе поведив. Потім йому платять за оцінки. Роберт може ні з того ні з сього сказати батькові неправду. І не для того, щоб щось вигадати, а навпаки, собі ж на гірше. Приміром, він каже, що з диктанту одержав трійку, а коли розгніваний батько вимагає зошит, то виявляється, що там п'ятірка. Роберт тоді знизує плечима, ніби йдеться просто про якийсь непорозуміння.

«У хлопця зовсім немає честолюбства»,— каже Робертів батько своїй дружині. Все-таки як мало декотрі батьки знають своїх дітей. Роберт — і брак честолюбства! У нього надто багато честолюбства, та воно не в тому, щоб збільшити свій рахунок в ошадкасі. Робертове честолюбство вищого гатунку, це безсумнівно.

Чи впораємося ми з усім цим? Ми, родина Лерхе? З коханням і таким іншим? Я маю на увазі всі ті проблеми, які раптом почали виникати. Коли ми почали зустрічатися з Робертом, я не припускала, що все буде так складно. Я гадала: береш хлопця за руку й ходиш із ним по місту. Та й усе. Але дійсність зовсім інша.

Сьогодні Роберт хотів переночувати в майстерні нашого гуртка. Фамос помітив це. Він відправив усіх, крім Роберта, додому, та в останню мить лишив і мене.

Фамос був колись моряком, і бесіди з нами називає «наведенням порядку на кораблі».

— Ну що, дорослі люди? — сказав він, звертаючись до нас. А потім до Роберта: — Що б ти сказав, коли б у відкритому морі почався шторм і хтось один вскочив у рятувальну шлюпку, щоб на ній накивати п'ятами, тоді як інші залишаються на своєму посту?

Роберт завагався — він не дуже обізнаний із звичаями на кораблі. Я була спантеличена. Мабуть, Фамос просто вигадав свою моряцьку службу, а може, служив на старій посудині, де не було ніякого ладу! По суті,

приклад цей невдалий, адже наказати сісти в шлюпку може тільки капітан і ніхто інший.

— Капітан показав би йому таку шлюпку, що той довго б чухався,— мовила я.

— Капітан! — вигукнув Фамос так, наче він зробив важливе відкриття.— Так, слушно! Капітан! — повторив він. При цьому він пильно дивився на мене.

Я вже збагнула, що мав на увазі хитрий Фамос. Мені не треба цього пояснювати. Ось чому я не можу заснути!

Немов, крім Роберта, мені немає більше про що думати!

Не знаю, чи повинна я сказати про це Ганнесові. Річ у тому, що я бачила його дівчину з двома хлопцями; всі троє йшли попідруч і сміялися. Якщо вона нечесна з Ганнесом, то матиме справу з усіма нами: з батьком, матір'ю, Гердом і Рені, з близнюками і зі мною. Тіна ще надто мала, але плюватися їй вона вміє.

Насамперед я розповіла про це Гердові, бо навіть капітан не все може зробити сам.

— Що б ти сказав,— запитала я,— коли б твоя дівчина йшла з двома хлопцями містом і сміялася?

Але Герд не розумів.

— Що за дівчина?

— Ну, припустимо, що в тебе є дівчина.

Герд дурнувато посміхнувся і скривився. Він завжди кривиться, коли розмова заходить на цю тему. З ним неможливо обговорювати такі речі.

— Що б я зробив?.. Запитав би її при нагоді, що то були за бецмани! — мовив він нарешті.

— Невже ти зовсім не можеш собі уявити, що це завдає великого болю?

Герд наморщив лоба, мовби тут потрібні були тривалі роздуми.

— Я подивлюся колись на цю кралю,— докинув він згодом.

Це вже був принаймні практичний висновок.

Коли Тіллі була ще дуже мала, я часто розповідав їй про місто Десьто. Мешканці того міста відзначалися тим, що охоче їли сир з цибулею, а тому були здорові й веселі. Я вигадав собі будинки і вулиці того міста, людей, що в ньому жили — добрих і злих, усміхнених і похмурих, бадьорих і стомлених.

Тіллі слухала мене дуже уважно, бо ставилася упереджено до людей з Десьто. Вона не розуміла, чому вони

полюбляли сир із цибулею. Тіллі ненавиділа сир, іла його й кривилася, відбиваючи апетит у решти членів родини. У свої п'ять років Тіллі була дуже допитлива, вона щодня настирливо просила мене розповісти їй про місто Десьто, і ладна була заради цього примиритись навіть із сиром.

— Одного чудового дня,— почав я свою розповідь,— котрийсь із членів міської ради Десьто запропонував спорудити на плоских дахах нових будинків дитячі ігрові майданчики із золотими рибками в басейнах. Цього члена міської ради звали доктор Бринза.

Тіллі пильно дивилась на мене, стуливши губи.

— Діти почали розводити золотих рибок. Кожна дитина придбала собі золоту рибку-самця і золоту рибку-самицю, і згодом з'явилося стільки золотих рибок-дітей, що ними можна було забезпечити всю країну. Дияволу забаглося, щоб басейн із золотими рибками над квартирою члена міської ради Гарцера...

— Хто це такий: диявол?

— Це вигадана істота, яку завжди згадують, коли щось трапляється і ніхто не відає, чим це викликано... Отож дияволу забаглося, щоб басейн із золотими рибками над квартирою члена міської ради Гарцера виявився дірявим і щоб на стелі його вітальні утворилася велика мокра пляма. Гарцер сердито вигукнув: «Досить того божевілля із золотими рибками! Воно відволікає наших дітей від головних завдань!» Та вже нічого не можна було змінити. Щоб, приміром, запаяти всіх золотих рибок у бляшанки, як сардинок, треба було б сто мільйонів таких бляшанок. Тому їх ніхто й не чіпав. Діти годували їх, увечері їли свій сир і вчили абетку. А ще вони вчилися спільно керувати містом Десьто. Навчилися вони цього дуже швидко, бо Десьто було загалом веселе місто.

З роками вимоги Тіллі зростали. Від мене вона вимагала все нових та нових історій, і невдовзі й Тіллі, і я помітили, що Десьто лежало вже не за горами, за морями, а стало дуже схоже на місто, в якому ми жили.

Саме тоді я вирішив записувати все, що відбувалося в нашій родині, на нашій вулиці, в нашому місті Десьто. Однак я передбачав, що завершити цю історію буде дуже важко...

Наступного дня після вечірки наш начальник відділу кадрів Кольман викликав мене до свого кабінету. Мені

завжди дуже важко розмовляти з Кольманом, це просто-таки мука. А все через те, що Кольман не просто розмовляє з тобою, а веде бесіду. Всяка нормальна людина каже, приміром: «Позич-но мені десять марок!» Якби Кольман потрапив колись у таку скруту, він, перш ніж попросити десять марок, почав би з'ясовувати роль грошей у народному господарстві.

Але набагато гірше те, що Кольман погано засвоїв короткий психологічний курс поводження з людьми. А проте вважає, що він неабиякий психолог, що бачить людину наскрізь, неначе психіатр свого візаві, і висловлюється строго науково.

— Так от, любий колего Лерхе, ми покликали тебе не без причини.

Я мало не падаю зі стільця від його звертання. Він каже «ми», а має на увазі себе одного. Або оце «не без причини». Нехай би собі назвав цю свою дурну причину! Мене дратує, коли хтось каже «не без причини», таємниче всміхаючись при цьому і роблячи багатозначні паузи. Сидиш тоді, як дурень, і не знаєш, чого від тебе хочуть.

— І що? — над силу видушую я з себе, бо, слово честі, ще трохи, й він доконає мене своєю езуїтською посмішкою.

— Як усім нам відомо, ти товариш із буйною... фантазією.

Я встаю і хочу йти.

— Що це з тобою?

— Я більше не можу чути слово «фантазія»,— кажу я, знехотя сідаючи.

— Ми дуже уважно спостерігали,— мовить далі Кольман,— як ти вдосконалюєшся в цій справі. Взяти хоча б твої дотепні матеріали для радіопрограм нашого підприємства.

Я справді інколи пишу дещо для радіожурналу нашого підприємства, веду бригадний радіощоденник і час від часу беру участь у сатиричних виступах. Критикую і Кольманів стиль роботи теж. І він їх називає дотепними! Слово «дотепний» викликає в мене нудоту. Дотепний — це казна-що. Це взагалі не слово, і навіть коли б я написав дванадцять романів, я ні разу його не вжив би.

Кольман не скаже: «Твоя критика була слухна», або: «Вона була влучна й цілком справедлива», або ще й так: «Вона допомогла». Все це він замінив словом «дотепні».

— Тобі видніше, колего Кольман.

— Ні, ні, це надмірна скромність!

Де там у біса в мене скромність? Я збираюся колись пізніше, коли мені буде за сімдесят, написати роман на тисячу сторінок. І ні на жодну менше. Хіба ж це скромність?

Я ледве стримуюсь від люті. Чому Кольман такий самовпевнений? Чому він поводитьсь так, наче щойно сотворив світ і тому краще за всіх знає, як усе влаштовано? В його, кольманівському, світі. В якому я — скромний. Мої пальці почали вистукувати марш на Кольмановому письмовому столі.

Він придивлявся до моїх пальців, мовби вони накликали на нього біду. Його посмішка зникла, він раптом заквапився. Своїм вистукуванням я зіпсував йому всю розмову. Поволі і з насолодою хотів він розкрити «свою причину», а зараз говорив швидко, не зводячи очей з моїх пальців:

— Як тобі відомо, наш редактор радіовузла завершує своє заочне навчання... Облиш урешті цей свій стукіт!.. І от ми просимо тебе... заповнити прогалину. Кілька тижнів...

— Лерхе в ролі папуги? Ніколи!

— До чого тут папуга?

До чого папуга? Цей Кольман добре знає, чому редактора радіовузла називають папугою! «Доброго ранку, любі колеги! Наш радіовузол бажає вам щасливої поїздки!» Це викликає загальний сміх. Сміються водії, працівниці на приймальному пункті, слюсарі в майстерні, прибиральниця на складі запасних частин, сміється все народне підприємство «Автотранспорт». «Доброго вечора, любі колеги, наш радіовузол вітає вас із щасливим поверненням додому!» От і вся робота!

І ось ти за містом, триста — чориста кілометрів нічної їзди, ожеледь, туман; коли вийдеш з кабіни, ноги як ватяні, в голові наче після десятих чарок горілки, позаду денна зміна, а попереду — нічна... А там нагорі, в кабінеті, до мікрофона підсідає добре виспаний товстощокий чоловік, весело озирється, пахнучи кавою, і тоном опасистої виховательки дитсадка проказує: «Доброго ранку, любі колеги, наш радіовузол бажає вам щасливої дороги!» Надивившись на таке, все життя матимеш відразу до редакторів радіовузлів.

— У порядку заміни таксист... у порядку заміни папуга! А як же мій рефрижератор?

— Послухай, ми теж трохи думаємо.

— Хто це «ми»? — Я підвищив голос.— Ти маєш на

увазі, що ти так вирішив, що ти щось подумав. Ніколи й ще раз ніколи я не піду на штатну посаду папуги! — Мій голос починає зриватись, що буває не часто.

Кольман теж починає кричати:

— Ти взагалі не хочеш підвищувати свою кваліфікацію?

— Я мушу берегти свій голос! — кричу я.— Збираюся в оперу, тенором... або басом, залежно від того, яка посада вакантна!

Ще трохи, і мене вже ніщо не стримає. Я себе знаю. Тепер я верзтиму самі дурниці.

З Кольманового обличчя зникла впевненість, він розгублено закліпав очима... І раптом я відчув глибоке, болісне співчуття до цього чоловіка, який вічно помиляється і ніколи цього не помічає. А що він ніколи цього не зрозуміє, не зрозуміє до кінця свого життя, то в мене з'явилося раптом якесь дивне відчуття — його не можна хвилювати, бо в нього заболить серце.

— І, крім усього, я хочу вчитися заочно по спеціальності інженера транспорту.

— Ти давно мав би мені сказати про це.

— Я сам знаю про це тільки від учора, точніше, від учорашнього вечора.

Тіллі сиділа вдома на своїй дорожній сумці в джинсах і куртці. Обіч неї стояла Тіна, розгублено спостерігаючи, як розпадається наша сім'я. Герд рано-вранці поїхав у табір Товариства сприяння розвитку спорту й техніки, близнюки подалися на літній майданчик для дітей. А тепер я збирався провжджати Тіллі на вокзал.

Мати кілька разів крадькома зиркнула на годинник. Я знав, що вона чекає на Рені, яка сьогодні мала повернутись із свого вчительського інституту. Назбиралося чимало хатніх справ, і Рені могла б підмінити матір, якій уже кортіло засісти за свій переклад. На її письмовому столі вже лежала купа словників.

Мати перекладала з англійської. Я іноді замислювався над тим, навіщо вона це робить. По війні вона працювала перекладачкою в американців. Може, хотіла відсвіжити свої мовні знання? Безперечно, так. Але був це, мабуть, і своєрідний духовний компенсаційний спорт.

— Тільки не подумай, що мені хочеться усіх їх випихати,— схвилювано заявила мати.

— Але це теж благо, еге ж?

Жбурнувши крізь відкрите вікно свою дорожню сумку на задне сидіння, Тіллі легко й звично опустила на подушки моєї «Волги».

Мати торкнула мене за плече.

— Чи все буде гаразд?

— Ти про Роберта?

Мати кивнула.

— Ти не довіряєш Тіллі?

— Скажи їй ще кілька слів, чуєш?

— Скажу, не хвилюйся.

Я рушив. Що зараз дадуть тих кілька слів? Приміром, таких: «Знаєш, Тіллі, дружба добра річ, але вона не повинна далеко заходити». Дурниця! Дружба має заходити якомога далі. Чи сказати їй, що через любов можуть з'явитися діти? Але Тіллі це вже відомо! Відомо з самого дитинства. А через що ж інше, як не через любов?

— Ти часом не їхатимеш по Райнгардштрасе?

Прекрасно ж знає, що на вокзал ніколи не їдуть по Райнгардштрасе.

— Пан сидить на своїх валізах, дожидаючи таксі?

— Він хотів бігти на вокзал!.. Але я сказала йому, що ти екстра-клас.

До всіх своїх якостей Тіллі додала ще одну — хитрість. Роберт на неї впливає, чи що.

Ми повантажили Робертові речі в машину. Його буйна чуприна була акуратно зачесана на лоба, він тримався з гідністю, сидів прямо і з виглядом бувальця розповідав нам про табір, куди їхав уже не вперше.

— Ввечері там грають марш, оцей,— він засвистав,— потім відбій. Коли вожаті загонів зберуться в їдальні, настає час сови.

— Сови?

— Не перебивай його,— озвалась Тіллі.

Роберт провадив далі:

— Це коли ми, накинувши на себе ковдри, йдемо у дівчачі намети, де залишаємо записку: «Вранці коло будка на пляжі ви побачите те, чого ще ніколи не бачили!»

Тіллі ловила кожне його слово, була зосереджена й ледь морщила носа. Це давало підставу для висновку, що вона ще не зовсім втратила здатність критично дивитись на деякі речі.

— І що вони... що бачать дівчата потім?

— Якесь там неподобство.

У чому полягало те неподобство, Роберт не пояснив. Мовляв, неподобство є неподобством, то про що ж іще говорити.

— І так ви робите щороку? — допитувавсь я.

— Тепер уже ні! — Роберт навіть трохи образився.— Відтоді вже два роки минуло.

— Сова — це безглуздя,— мовила Тіллі.

Роберт кивнув. Він теж вважав, що сова — це хлоп'яцтво, з яким покінчено. А що роблять зараз після відбою? Відповіді я не почув, бо ми вже доїхали до вокзалу.

На пероні Роберт подав мені руку й мовив дуже по-важно:

— Тіллі буде під моїм захистом!

Я сказав, що вірю йому.

Тіллі поїхала, а новий пасажир прибув. Коли я вийшов з будівлі вокзалу, він стояв обіч моєї машини.

— Вільно, колего?

— Вільно, колего.

А чому, власне, «колего»? Шофером він, очевидно, не був. Проти цього промовляли і світлий костюм, і біла сорочка. Щоправда, валіза в нього була як у студента — пошарпана, картонна. Може, все-таки шофер? Глибока вертикальна зморшка на лобі найчастіше буває в людей, які примружують очі під час нічних рейсів і їзди проти сонця.

Це був високий суб'єкт. На найменшій горбовині буцався об дах машини. Про студента не могло бути й мови, для студента він застарий, на скронях — сиве волосся.

Хоча не такий він уже й старий. Може, тридцять з гаком. І попросив відвезти на «Автотранспорт».

— У вас іще їздять отакі тарадайки? — кивнув він на автобус, який ми обігнали.

Мене зачіпає, коли хтось починає ганити наші автобуси. Звісно, серед них є й старі тарадайки, але ж він не привіз нам нові! Не буду ж я пояснювати йому, що вони працюють і вдень і вночі? Що третина транспортних засобів постійно перебуває в ремонті? Тут нічим не зарадить навіть такий велет, як він!

— Як і повсюди,— мовив незнайомиць,— ви маєте своїх кілька міських маршрутів і транспорт для потреб підприємства, але автобуси, що належать підприємству, їздять одну зміну, а двадцять годин простоюють у гаражі й лиснять від мастила.

Виходить, він не дурень. Дещо, мабуть, бачив у світі. І голова в нього не тільки для того, щоб буцати об дах моєї машини.

— Мене звати Шпаргель,— сказав він, висідаючи.— Ми ще побачимось.

Шпаргель, Шпаргелькопф. Спаржева голова! Подивись, що буде далі.

Згодом ми дізналися про нього більше. Виявилося, що він працював у Галле і Шведті, а до нас прибув спеціально для того, щоб створити наукову робочу групу для прогнозування транспортного руху.

— Краще допоміг би нам вибратися із скрутного становища, а з прогнозами ми й самі впораємось,— сказав один працівник.— Як ти гадаєш, Лерхе?

— Шпаргелькопф розуміє більше, ніж вам здається,— відказав я глибокодумно, але в колег були, звичайно, свої міркування.

Попервах Шпаргель був зовсім непомітним. Він не виголошував промов, не перевертав нічого догори дном, не втручався в нашу роботу. Він вигулькував то тут, то там, питав про витрати, простоті, розподіл навантаження і, не коментуючи, йшов далі.

— Він обережно починає, щоб потім міцніше тримати,— говорили колеги.

Одного дня після роботи я квапився додому. Тіна, видно, була хвора. Вранці вона не встала з ліжка. У неї почервоніли очі й трохи піднялася температура. Коли я у вартівні здавав ключі й документи, обіч мене раптом виринув Шпаргель.

— Поламався наш автобус,— сказав він.

Так я й знав. Вісім годин відпрацював, а коли зібрався йти додому, раптом чую, що в якійсь забутій богом місцині поламався автобус. Шпагелю, напевне, було відомо, що в армії я одержав права водія автобусів, тож відкараскатися мені буде нелегко.

— Застряг,— мовив я й узяв свою сумку.

— Пасажири сидять у пивній. За три з половиною години ми були б там.

«Були б там». Це вже занадто!

— То їдь і привези їх! — Вийшло трохи категорично. Але я боявся, що з Тіною щось серйозне.— Чи ти знаєшся тільки на прогнозах?

— Я й поїду.— Він не образився.— Та краще було б удвох. У мене мало практики.

Я жбурнув свою сумку на перегородку. Що будеш казати такому нахабі.

Машину він вів обережно, не зрізав поворотів, у населених пунктах не перевищував п'ятдесяти й час від часу зиркав у дзеркало заднього огляду, чи, бува, не позбивав задньою частиною автобуса роги будинків. Словом, їхав так, як їздять дипломовані інженери.

Я сидів на сидінні другого водія, схрестивши руки й простягнувши ноги.

— Кір. Як він проявляється, той кір?

— Червоні плями на обличчі, здається.— У Шпаргеля в самого на обличчі були червоні плями від хвилювання.— У тебе є діти? — спитав він.

— Так, шестеро.

Він уперше відірвав погляд від дороги.

— Брати й сестри,— заспокоїв я його.

— Ти зразу мені сподобався,— мовив він.

— Уявляєш, які вони будуть, коли три з половиною години відсидять у пивній? Наслухаєшся такого!..

— Я був уже подумав, що ти відмовишся їхати,— сказав він.

Ми замовкли.

Тепер він їхав спокійніше, не стискаючи кермо обома руками. Двигун працював рівно, надійно. Я помітив, як Шпаргель розслабився, відчуваючи задоволення від їзди. Мені подумалося про те, що ця клята їзда іноді навіть після шестигодинної подорожі все-таки дає насолоду.

— Підмінити тебе?

— Ні, ще рано. Сигарету хочеш?

Ми закурили.

— Ти не зважай, що я так різко... Сам розумієш, хвилююся за сестру.

— Гм... Кір, нічого страшного, я думаю. Щось не пригадую, чи мій уже хворів на кір. Незабаром піде до школи.— Шпаргелькопф замислився, потім похитав головою.— У моєму славному житті добряче-таки довелося попоїздити. Після одержання атестата — три роки армії, згодом працював водієм думпкара на будівництві. Заробляв і допомагав трохи своїм старим. Адже вони теж не завжди думали тільки про себе, по війні було не дуже легко. Отак місяць до місяця і вийшло три роки. Непогана наука, скажу я тобі. Я знав, куди попадає думпкар із щебенем, коли він не прибуває до місця призначення. Знав також, як оформлюють у таких випадках документи. Я вважав себе дуже хитрим, та це була хитрість жовторотого пташеняти. Спробуй-но писнути про це. Якось я сказав одному з наших плановиків: «А ви взагалі знаєте, чому щезає щебінь?» Той як гаркне на мене: «Менше базікай, шмаркач! Роби своє діло і не стромляй носа куди не слід!»

— А потім ти пішов у вуз?

— Так, там і одружився. Студентське подружжя. Ми вчилися на одному курсі, у нас була однакова спеціалізація, але різні прагнення. Ми розлучилися ще перед державними екзаменами.

— Цікаво, як почуває себе людина, коли вдома на неї чекає дружина... Ти мене розумієш? Я хочу сказати, що, мабуть, приємно, коли вдома затишно й таке інше.

— У нас була комірчина й дах над головою. Попервах цього вистачало, потім зробилося затісно. Кімната ставала ніби все менша й менша. Були ще студентський клуб, веселі вечірки у друзів, гурток співів. Потім вона познайомилася з якимсь студентом художнього інституту. Він багато розповідав їй про пейзажі Ван-Гога. У жінок, Лерхе, особлива антена, нею вони приймають найслабші сигнали, але потрібна відповідна частота. Я знаю тепер кожну картину Ван-Гога. Так і повинно було статись.

— Він відбив її в тебе?

— Думаю, що вони обоє були дуже далекі від того, щоб отак дивитись на справи. Вони нічого не хотіли руйнувати, розумієш? А я тоді мало не збожеволів.

— Я б точно не витримав.

— Тепер сідай ти! — Він звернув на узбіччя.

Передавши мені кермо, він зіщулювся на сидінні, не відриваючи погляду від дороги.

— Тобі хотілося, мабуть, стати художником, отаким, як Ван-Гог?

— Авжеж. Але що таке славнозвісні «Червоні виноградники» порівняно з рухом великого міста? Розумієш? Я маю на увазі той безперервний коловорот, всі ці зустрічі й розлуки, від'їзди й приїзди, весь цей осмислений хаос.

Я додав газу, тихенько насвистуючи якусь пісеньку.

— Чому, питаю я тебе, — провадив він далі, — малі діти так люблять споруджувати цілі міста, їздять у них іграшковими автомобілями, перевозять кубики і пластмасових індіанців? Чому у них серце завмирає від захвату, коли на своїй електрозалізниці вони можуть запустити відразу три поїзди? Вони приводять їх у рух. Розумієш? Вони стають богами!.. У нашій професії теж треба десь у глибині свідомості лишитися дитиною.

Якусь мить я сумнівався, чи він справді сказав «у нашій професії». А впевнившись, пустив двигун на максимальну потужність, і дерева обіч дороги з шумом проносилися повз нас, як морський вітер.

— Паскудний ридван! — такими словами зустрів нас

водій поламаного автобуса.— Не осі, а тички! Ця публіка собі жлуктить пиво, а я кавою наливаюсь! Вісім чашок уже випив. Знав би про це мій лікар!

Всю дорогу додому довелося слухати співи пасажирів — представників виробничого кооперативу перукарів. Співали вони погано і до того ж одну й ту саму пісню.

— Поспи трохи! — гукнув я Шпаргелю.

Потім він ще раз замінив мене за кермом.

— Хочеш учитися заочно? — спитав він, коли ми прощались у вартівні.— Мені Кольман сказав. Він, мовляв, доклав до цього максимум зусиль. Шпаргель усміхнувся.— Але тепер мені ясно, що то за зусилля.

Вдома мене зустріла Рені.

— Де це ти був? Від тебе тхне алкоголем!

— Така була компанія пасажирів, люба сестро. Ти не повіриш, але я ні краплі...

— У Тіни температура сорок.

Мати робила холодні компреси. Батько сидів коло Тининою ліжка, тримав її за руку і своїм неповторним голосом лісоруба співав щось про трьох циганів. Близнюки теж іще не спали. Я хотів був поділитися своїм рішенням, але ж Тіна була хвора...

Тіллі

Багато про що можна дізнатися під час такої довгої поїздки!

Спершу Фамос показував фокуси з картами, та лише для того, щоб хлопці не грали без упину в скат.

— Це може перетворитися на пристрасть,— мовив Фамос,— а коли пристрасть не є корисною, тоді вона шкідлива!

Я сиджу біля вікна, дивлюсь, як Фамос витягує з-за правого вуха чирвову даму, й думаю про те, що таке пристрасть і як пристрасть може стати небезпечною. Фамос так спритно тасує карти, ділячи їх, і так блискавично вставляє один стосик у другий, що в мене виникає підозра: він теж, напевно, був колись пристрасним картярем. Коли Фамос вимовляє слово «пристрасть», воно звучить як назва хвороби. Бережіться простуди!

Роберт першим зрозумів фокус із чирвовою дамою, він шепоче мені на вухо, в чому тут річ. Фамос погро-

жує нам пальцем, щоб ми його не виказали. Взагалі зараз мені так добре, як ніколи! Мені здається, що й іншим так само добре.

Поступово Фамосів фокус із картою розгадує і решта, але ніхто не псує йому забави. Фамос не помічає цього й ще принаймні разів п'ять висмикує чирвову даму з-за свого вуха. І щоразу, тицяючи нам під ніс карту, він тишиться, наче мале дитя. Всі ми вдаємо, що ніяк не можемо зрозуміти, як він це робить.

І ще одне. Ліло сіла обіч довготелесого Гаррі — не випадково, ясна річ, і не просто біля нього, а трохи за його спиною. Так, немов Гаррі затулив Ліло собою навмисне.

Ось чому Бамбі стоїть у проході, притиснувши лоба до віконної шибки й час від часу кидаючи на нас докірливі погляди.

В останній день навчального року Бамбі зняв для Ліло з ліхтарного стовпа паперовий прапорець, бо їй, бачте, цього забажалось. А коли злавив додолу, впав і звихнув собі ногу. Проте Ліло поводить себе так, наче нічого не сталося. Ще й до Гаррі тулиться.

Не знаю, що Ліло за людина. Колись ми навіть дружили, але це було давно. Ще тоді, коли ми обидві хотіли поїхати на море...

Ліло мене дуже розчарувала тим, як вона повелася з Гойко. Гойко — наш учитель фізкультури. Він схожий на Гойко Мітича, але, як би це сказати, людяніший, чи що. В усякому разі він ще дуже молодий і поки що лише практикант. Те, як вона повелася з Гойко, — просто ганебно! А було ось як. Коли з біологічних причин нам кожного четвертого тижня стає недобре, ми можемо не з'являтися на урок фізкультури, делікатно попереджаючи про це Гойко. А Ліло, щоб не ходити на уроки фізкультури, називала цю причину кожного другого тижня. Певна річ, Гойко не заперечував, та й що б він міг сказати. Зате Гойкова наставниця, літня вчителька фізкультури, яка буває на кожному уроці, спостерігала це впродовж двох місяців, а тоді втрутилася: «Мені, щоправда, вже за шістдесят,— мовила вона так голосно, що чути було на весь гімнастичний зал,— проте я ще добре пам'ятаю, як воно буває!» Ліло мусила лишитися на фізкультурі. Гойко, звичайно, вдав, ніби його ця справа зовсім не стосується, але Ліло була осоромлена.

Фамос використовує поїздки залізницею для того, щоб, як він каже, озброїти нас кількома практичними порадами. При цьому він раз по раз скидає очима на

Гаррі й Ліло, але про що він тоді думає, можна лише здогадуватися.

— Що ж, по суті, тут нічого не вдієш,— каже він,— бо це вже закономірне явище природи, що протилежні статі якоюсь мірою притягаються... але...— тут він дивиться на нас так, неначе зараз зробить приголомшливе відкриття,— але це мусить бути наповнене сенсом.

Роберт і я мимохить усміхаємось, бо поряд із нами сидить мала Ізетта й із широко відкритими очима прислухається до Фамосових велемудрих слів. Б'юсь об заклад, що їй невідомо, про яке закономірне явище природи говорить Фамос.

— У цьому мусить бути певний порядок, молоді люди,— каже Фамос.

Ми всі дивимось на нього з незворушними обличчями. Те, що він говорить, не нове ні для кого з нас, за винятком хіба що Ізетти. Безперечно одне: закон Ома Фамос пояснює краще.

Під час цієї поїздки щось учинилось із Робертом. Мені не хочеться навіть згадувати про це. В усякому разі відтоді ми не розмовляємо між собою.

Почалося з того, що хлопці на одній із зупинок таємно купили сигарети і згодом у туалеті курили їх. Я знаю, що раніше Роберт ніколи не кутив, а під час цієї поїздки його ніби підмінили. Він хизувався перед усіма, що курить уже давно і по-справжньому. Виглядало все це не дуже красиво.

Потім йому стало погано, його обличчя пожовкло й перекошилося, і це було так смішно! Майбутній пілот, якому стало погано, бо він таємно кутив у туалеті!

Та найгірше сталося вночі. Більшість уже спала, Фамос теж припинив свої повчання. Тепер у нашому купе сидів Бамбі, бо Гаррі й Ліло кудись зникли.

І тут мала Ізетта принесла звістку.

— Довготелесий Гаррі сидить з Ліло в купе першого класу,— сповістила вона.

Бамбі вдає, ніби нічого не чує, лише Толле, що лежав у сітці для багажу, буркнув:

— Ну то й що?

— Вони цілуються і тому подібне,— мовила Ізетта таким тоном, ніби сповіщала про опівнічний схід сонця.

— Що значить «і тому подібне»? — спитав Толле.

— Я тільки так висловились,— відповіла мала Ізетта.

— Тоді все гаразд, коли ти тільки так висловились. Толле зручно вмовився і голосно позіхнув.

Роберт стояв у проході. Я підійшла до нього, і тут він запитав мене, чи не піти й нам у перший клас.

— Чого? — озвалась я дуже тихо, бо в горлі мені щось наче стиснулось.

— Там затишніше, — сказав Роберт, і не знаю чому, але для мене це прозвучало як непристойність.

— Можеш іти, — сказала я і пішла геть.

Чому? Я ж уже сотню разів уявляла собі, як воно буде, коли поцілую Роберта. Тепер я добре бачу, який у мене важкий характер. Це не має ніякого відношення до того, про що постійно торочить Фамос. Просто мені неприємно слухати такі речі від Роберта.

А тут ще одна подія! Ліло й Гаррі знову сиділи в нашому купе, і чомусь знову всі не спали. Раптом сталося щось жахливе — принаймні для мене це було жахливим, — і якщо я не померла від сорому, то лише завдяки Фамосу.

А було це так. Після того як Фамос закінчив ще одну порцію своїх повчань словами: «Отож прошу вас поводитися в рамках!» — Ліло запитала:

— А чому ви досі неодружені, гер Фамос?

У купе запала мертва тиша. Усім стало страшенно ніяково. Питається, яке нам до того діло! Мушу сказати, що Ліло під час поїздки ставала дедалі нестерпнішою. Вона вдавала з себе дорослу жінку, але всі знали, скільки косметики вона витрачає, щоб узагалі мати сякий-такий вигляд.

Спершу ми гадали, що Фамос просто не відповість, бо перед тим був інцидент з краваткою. Річ у тому, що Фамос у спілкуванні з дівчатами стає несміливий. З малою Ізеттою і зі мною він розмовляє впевнено, але з такими, як Ліло, трохи губиться.

Так от, Фамос завжди пов'язує свою краватку, як мотузку, нібито потрібний йому лише для того, щоб при нагоді зв'язати якісь речі абощо.

А в Ліло вистачає нахабства робити зауваження.

— Ваша краватка неправильно зав'язана, гер Фамос! — сказала вона, миттю повисла йому на шиї, в'язала віндзорський вузол і повернулася на своє місце.

Фамос зашарівся, промовчав, лише кілька разів крутнув головою, щоб трохи ослабити туго зав'язаний вузол.

Після пригоди з краваткою ми гадали, що Фамос не відповість на безсоромне запитання Ліло. Але він сказав:

— Я мав колись дівчину і думав, що дуже її кохаю. Вона завжди стежила за тим, щоб на мені добре сидів

костюм і щоб краватка була пов'язана за всіма правилами. Адже це так важливо! — Фамос засміявся, і ми всі засміялись разом з ним, тільки сміх Ліло був трішки неприродним. — Яюсь вона запитала мене, — вів далі Фамос, — чи не здається мені моя робота жахливо монотонною — завжди з чужими дітьми! Вона мала на увазі вас... Я раптом зрозумів, що ніколи не зможу їй цього пояснити... Любиш людину лише тоді, коли любиш також і її мрії, все те, за що вона воює, заради чого живе, коли і її радість і її розпука тобі зрозумілі.

«Моя любя родино Лерхе!

Я вкрай знервована і ледве тримаю ручку. Кожен день — як ціле життя. Рано встаю з музикою, сонце сліпить очі, коли я ще сонна виходжу з намету, а в руках весь день (ти розумієш, любий Ганнесе, що я маю на увазі!)... Я залюбки описала б вам усе: як смакує холодний чай з великого емалевого казана, як пахне деревій уранці під час переклички, коли ми піднімаємо синій прапор. Але мало описати, треба все це відчувати. До речі, в нашому наметі є дівчина, яка страшенно боїться мишей. Щовечора заглядає в усі кутки. Її батько — податковий виконавець.

Озеро, друзі, вранці грайливе і пустотливо виблискує, а ввечері поважне й ніжне.

Тіллі».

— А Роберт? — Я ще раз пробіг очима листа. — Де ж Роберт? Невже вона від нас щось приховує? Чому вона нічого не пише про Роберта?

Мати подивилась на мене й поблажливо всміхнулась.

— Який же ти ще дурненький! Наскільки я розумію, вона пише тільки про Роберта, весь її лист — про нього.

Цілий день небо було захмарене, а надвечір пішов дощ. Сьогодні має повернутися Фред. Я не бачив його кілька днів. Фред завжди в дорозі й завжди з нами. Так не буває, але це правда. Я просто не помічаю його відсутності. Він це знає. І це зовсім не сентиментальна дружба.

Ось і цього дощового вечора його п'ятнадцятиметровий вагозов суне в гараж. Фред відчиняє дверцята і горлає на всю територію:

— Агов, старий друже!

Він виплигує з кабіни, кумедно тупцяє, розминаючи затерплі від сидіння ноги, і чомусь вибиває об коліно

свого шкіряного кашкета. Йому, мабуть, здається, що від такої довгої їзди в нього запорошилась голова.

— Все гаразд? — питає він.

Я знаю, про що він хоче дізнатись, але з відповіддю не поспішаю.

— Я маю на увазі — вдома, — уточнює Фред.

— Вона приїхала.

— Ти про кого?

Коли Фред пробує прикидатися, це виглядає досить комічно. Усвідомлюючи марність своїх спроб, він теж сміється.

— Рені приїхала. Піди подивися. З неї незабаром вийде справжня вчителька. Сувора й неприступна: випрасувана блузка, гострий ніс. Та навіть я тобі це розповідаю, сам побачиш!

Я знаю, Фред не любить жартувати на цю тему. Рені — це для нього щось священне. Тут до нього й не підступай.

І саме тому я кажу:

— Вона стає дедалі нестерпніша. Йї хочеться виховувати всіх підряд.

Але від Фреда тут годі чекати солідарності. Мені здається, він усіх нас вважає за ідіотів, які не усвідомлюють, наскільки це чудово — бути вихованцем Рені.

— Послухай, там хтось стоїть, — перевів Фред мову на інше. — Он, біля вахтера.

— Хто?

— Хтось у мокрій куртці. Схоже, що жінка.

— А ми тут теревенимо...

Я повернувся, щоб бігти до прохідної.

— Може, зайду сьогодні ввечері! — гукнув услід мені Фред.

— Заходь, заходь, праведнику!

Таня розмовляла з вахтером. Вона стояла, нахилившись до віконечка й спершись на один лікоть, як людина, що прийшла розпитати, чи немає на нашому підприємстві роботи. Вода капала їй з волосся на лоба й щоки.

— Вітайте його від мене! — сказала Таня, прощаючись із старим Коссерке.

— Неодмінно, фрейлейн! Він радітиме. — Старий тремтячими руками запаливав недокурок сигари і був, видно з усього, в піднесеному настрої.

— Уяви собі, у нього є брат! — мовила Таня на ходу.

— Це часто трапляється.

Я обняв її за плече, але вона скинула мою руку.

— Прощу, не говори про нього так бездушно!

— Нічого не розумію. Про що ти?

— У нього є брат, паралізований уже тридцять років. Коссерке щодня возить його до парку, щодня, Ганнесе, вже скільки років.

— Сумна історія.

— Справжня історія ще попереду. Брат Коссерке — дуже світла голова, розумієш? Цілими днями він сидить у своєму кріслі на колесах і пише детективні романи. Він читає їх уголос, коли Коссерке вертається з роботи. Але не до кінця!

Таня дивилась на мене так, немов чекала на якусь надзвичайну реакцію — вигук захоплення, подиву або що.

! — Не до кінця,— повторив я.

— У тім то й річ, невже ти не розумієш? Коссерке мусить тоді розгадувати, хто ж злочинець! І коли у своїй вартівні він не має іншої роботи, то сидить собі й мізкує. А ввечері чимдуж поспішає до свого брата, щоб потішити його.

— Оце так Коссерке! Я не знав, що в нього є брат. Я, чесно кажучи, не знав навіть його імені. Як це тобі вдалося його розговорити?

— Він сказав: «Чекаєте на Ганнеса Лерхе? Ось вам номер телефону: 29-71!» А потім додав: «Ну й радітиме Ганнес, коли вас побачить». Скажи мені, це правда?

— А ти сумніваєшся?

— Мені ваш Коссерке дуже симпатичний,— серйозним тоном промовила Таня.— Я люблю таких людей. І всі ви повинні його любити, обіцяй мені!

— Таню, ми шануємо його як колегу. З нагоди якоїсь урочистості п'ємо, бува, за його здоров'я. Аякже!

— Цього мало... Ех, який ти нетямущий! Мені здається, ти не розумієш жодного слова. Я кажу: любити! Бо нам це дано, ти чуєш! Бо у нас все влаштовано так, що ми все це можемо. Я висловлююсь неймовірно плутано, але важливо, щоб ти мене зрозумів. Навіть коли ви одержите двадцять новісіньких автобусів, навіть коли функціонуватиме колись твій «павук», Коссерке й далі доведеться сидіти біля входу й виходу у вас на підприємстві, навіть коли...

— Я люблю тебе, Таню,— я обхопив долонями її мокре обличчя.— Люблю, бо ти відкриваєш таких, як Коссерке, бо ти так осудливо дивишся на мене, бо з кінчика твого носа звисають такі чудесні краплі дощу.

Таня глибоко засунула руки до кишень своєї куртки й почалапала просто по калюжах.

- А чого ти прийшла сюди? — спитав я.
- Щоб ти без упину не думав про Єву.
- Про Єву? Я зовсім не думаю про Єву.
- Не бреши, юний друже.
- Слово честі!

Ми йшли під дощем немов уві сні, не чуючи своїх кроків, наче під ногами в нас був м'який пухнастий килим. Мабуть, так ходять лише сновиди, бо люди, що поспішали сховатися від дощу, здивовано озиралися на нас. Вода збігала по наших обличчях за комір і скапувала з кінчиків пальців.

— Ну й дощ! — озвалася Таня.

Більше ми нічого, власне, й не сказали.

Згодом ми опинились перед дверима Євиної квартири.

— О боже, це ви! — зустріла нас Єва.— Я взагалі-то вас не чекала. Сьогодні вночі приїжджає моя мати з Дрездена. А який у вас вигляд! Чи ви при своєму розумі? Треба ж так змокнути!

Єва провела нас у ванну кімнату. На ній був шовковий халат у дрібну клітинку зі стоячим комірцем, який вільно облягав її шию. Розпущене волосся за кожним порухом спадало їй на обличчя. Єва, здавалося, розгубилась. Її темні й дуже великі очі насторожено дивилися на нас.

Вона відкинула волосся з обличчя і, зітхнувши, відчинила нам двері у ванну кімнату.

Таня нагнулась і незграбно, як ведмідь, посунула у ванну.

— Не баріться! — сказала Єва, зачиняючи за нами двері.

Таня недбало сіла на край ванни.

— Ну що? Ти боїшся?

— Боюся? Чого? Я зовсім не уявляю, що нам тут робити, у ванній кімнаті!

— Переодягайся! — Таня кинула мені халат.— Тримай, це — старого! Чи, може, ти боїшся, що він повернеться?

Вона повісила свою обважнілу від дощу куртку й через голову стягла з себе пуловер.

— Єва вже справжня жінка. Ти помітив, Лерхе?

Я повільно роздягався.

— Це не пройшло повз мою увагу, дитинко.

— Ах, он воно що! — Таня щосили ляснула мене рукою по голій спині.

— Тільки не вдавайте з себе давнього подружжя,— зустріла нас Єва.— Терпіти не можу, коли люди, що

знаються всього два тижні, вдають із себе давне подружжя!

Очі її іскрилися сміхом. У чужому халаті я й справді мав, певне, кумедний вигляд.

Таня лягла на килим і зробила кілька гімнастичних вправ.

— Ми... одружені... тисячу років.

Єва дивилась на мене з неприхованою цікавістю.

— А чи він не... скажи-бо сама... чи в ньому немає чогось...

Таня схопилася на ноги й стрибнула до Єви на кушетку. Тепер вони обидві дивилися на мене й сміялися, штовхаючи одна одну і переморгуючись.

Нарешті Єва поклала руку на Танине плече і мовила стиха, усміхаючись і не зводячи з мене погляду:

— «Ти зрозумій усе-таки, що це не просто кохання».

— «Я був уже...» — підключилася Таня.

І Єва жваво вела далі:

— «Я був уже закоханий, але тепер це щось зовсім інше!»

Вони проказували це, як вірш, і я відразу здогадався, що йшлося про уривок з якоїсь книжки.

— «Це не мої почуття,— не вгавала Єва,— а мною оволоділа якась дивовижна сила».

Вони засміялись. Я не знайшов у тексті нічого комічного, тільки відчув, що негоже насміхатися з хлопця.

— «Тому-то я й поїхав, що пересвідчився: подібна річ неможлива, це було б щастям, якого на світі не буває»,— докінчила Таня.

Я співчував юнакові, який поїхав, бо те надто велике щастя здалося йому неймовірним. Я дав би багато за те, щоб знати автора й назву книжки, та, на жаль, я був невігласом; у мене було таке враження, немов за все життя я не прочитав жодної книжки. Ах, Лерхе! Ти навіть не знаєш книжок, що їх цитують напам'ять вісімнадцятирічні дівчата! Ганьба!

— Ну, годі! — Єва підвелася.— Знайшли чим хизуватись — цитатами з роману!

Вона взяла з полиці книжку й подала її мені.

Так, роману «Анна Кареніна» я справді не читав. Прожив на світі майже двадцять два роки, а на що витратив увесь цей прекрасний час? На те, щоб їсти, спати, ціляти камінцями в пляшки, витягувати Гердхена з-під каретної майстерні, що завалилась. А тепер сиджу в цьому халаті, самовдоволений і бездумний.

Я прекрасно міг собі уявити, як повівся б у цій

ситуації такий собі Штефан Зонтаг! Дівчата ще й рота не встигли б відкрити, як він би їх перебив:

— Та облиште ви старого Толстого! В добу кібернетики нам потрібно ось що...

Отакий він, Зонтаг!

Таня не хотіла мене осоромити. Вона просто не могла повірити, що є на світі людина, яка не знає Левіна.

— Ми читали роман, коли ходили до дев'ятого класу,— розповіла Єва.— Звичайно, самі лише дівчата. Хлопці цього ще не розуміли. Вони займалися тим, що писали нам записки. Що таке справжнє кохання, вони й гадки не мали! А одного чудового дня ми раптом з подивом констатували, що обидві закохані в Левіна. Обидві водночас, розумієш? — І, звертаючись більше до Тані, вона сказала: — Ми тільки не знали, хто з нас Кіті.

Нараз Єва спохмурніла, швидко поставила на стіл кавовий сервіз і пішла на кухню.

У Тані на очах проступили сльози, вона намагалась усміхнутись, але не могла.

— Її мати не приїде, розумієш? Вона нам збрехала, або щось перешкодило.

— Добре, що ми сюди прийшли.

— Чи ти не міг би їй щось сказати?

Щось сказати? Я ходив по кімнаті туди-сюди, потім зняв із гака на стіні якийсь музичний інструмент, схожий на флейту.

— Що мені їй сказати, Таню? — зітхнув я.— Може, заграти щось веселе?

Таня радо кивнула. Вона витерла сльози й зустріла Єву усміхненою.

Заграти щось веселе — це було, звичайно, перебільшенням. Я знав лише кілька дитячих пісеньок, яких навчився грати на дитячій сопілці Яка і Віна. Та діватись було нікуди, сам зголосився.

Єва наливала каву. Гадаю, вона збагнула наш намір. Мені здалося також, що її погляд став іронічним, та думати про це вже не було часу. Треба було зібрати все своє вміння, бо дівчата дивились на мене й чекали. Вдаючи мало не професіонала, я почав перебирати пальцями по звукових отворах. Нарешті загравав.

Полилась мелодія, незвична й трохи сумовита, хоч грати я збирався веселу пісеньку.

— Батько привіз цей інструмент зі своєї першої подорожі в Африку.— У Євиному голосі звучала причаена любов до свого батька, гордість за нього.

Ми просиділи разом усю ніч. Я й досі не знаю, чи

Єва справді дожидалася своєї матері. Після півночі вона вже не дивилася на годинник. Кілька разів ми поривалися йти, та щоразу лишалися. Близько третьої години Єва запропонувала нам вітальню, але Тані раптом забаглося какао. Смак какао я відчував у роті протягом усього наступного дня. Я навіть не припускав, що какао можна пити з такою насолодою.

Моя зміна починалась о шостій. О пів на шосту ми пішли від Єви. Вулиці були до блиску змиті дощем, а люди мали навдивовижу чесні обличчя. Надворі я запитав Таню:

— Що подумують твої батьки?

— Оскар гляне на мене, ледь стримуючи усмішку, а потім неодмінно скаже: «Не бери цього до серця, дівчино. Життя ще таке довге!» А мати запитає, чи я вже випила своє какао.

Я прокрався в гараж. Не хотів, щоб мене бачили неголеним. Ще п'ять хвилин, і Фреда вже не було б у гаражі. Він саме обтирав собі руки перед тим, як піднятися у кабіну. Стоячи одною ногою на приступці, він повернувся до мене.

— Ось і ти нарешті. А ми чекали на тебе. Всі були дуже занепокоєні, що тебе нема.— Коли у Фреда зриваються з язика такі слова, це значить, що він зараз кусючий.— Так не годиться, мій любий!

— Ти, сподіваюся, заспокоїв їх? Особливо Рені.

— Іди к бісу!

Він сів у кабіну й поїхав. Гадаю, в Братіславу. Повернеться через кілька днів і галасуватиме на весь гараж.

Родина Лерхе зібралася. Близнюки прийшли з літнього майданчика для дітей розчаровані. Їм не вдалося переконати виховательку, що «Наутілус» — найкраща гра. Напередодні вони надибали шкільну котельню з її круглими вентилями і великими залізними котлами. Та незабаром, саме в момент складної операції занурювання, нагодився старший двірник, схопив Яка за комір:

— Ти хто такий?

— Капіт... Немо¹,— пробелькотав Як.

Вихователька висміяла наших піратів-підводників, бо, мовляв, для такої гри потрібні щонайменше підводний човен і море.

---

¹ Ім'я капітана корабля «Наутілус» («Кораблик») у творі Жюль Верна.

Такий жахливий брак уяви Як і Він могли стерпіти лише мовчки, ігноруючи будь-які інші ігри.

Герд того дня вернувся з табору надвечір. Він був засмаглий, не хотів скидати свою форму члена Товариства сприяння розвитку спорту й техніки і всіма командував:

— На вечерю шикуйсь!

На вечерю були оселедці з картоплею в лущинні.

Тіна знов була разом з усіма. Перший день без температури. Вона сиділа за столом і думала, мабуть, про те, чому всі сьогодні такі визивно неприступні. Герд жбурнув обчищену картоплину в сметанний соус так, що аж бризки полетіли. Він вважав, що з картоплею слід поводитися саме так, а не інакше. Батько одним духом випив цілу пляшку пива, бо лише так воно йому смакує. Близнята обмінювалися поглядами, в яких прозирало категоричне переконання, що з дорослими марно говорити про «Наутілус». Рені стулила губи, всім своїм виглядом показуючи, що мене належало покарати мовчанням! Саме мовчанням! І вона так промовисто мовчала, що я вирішив звільнити її від цієї обітниці.

На кухні я їй сказав:

— Я провів усю ніч у товаристві двох дівчат. Задоволена?

— Мене не цікавлять такі подробиці. Подумав би краще про матір. Швендяеш бозна-де, а їй серце болить. Ти знаєш, як малеча до вас прив'язана, до тебе й до матері. Між вами не повинно бути жодних непорозумінь.

На якусь мить у мене з'явилося відчуття, що ми іноді буваємо несправедливі до Рені. «Малеча до вас прив'язана...» Невже їй було прикро, що діти не йшли до неї, коли їм хотілося поділитися з кимось своїми жалями?

Я навіть не помітив, що поруч стояла Тіна. Вона все чула, усміхалася до мене й підморгувала.

— Дивна родина,— промимрив я,— все не так, як у людей!

На кухню зайшов батько, відкрив дві пляшки пива, подав одну мені.

— Що сталось учора? Я нічого не второпав.

— Я був...

— Ні, ні... Я хвилююся за матір.— Він відпив з пляшки.— Вона весь час мовчить. Добре, хоч у неї стає розуму не втручатись у ваші суперечки.

І пішов, похитуючи головою.

Цілуючи мене перед сном, Тіна пошепки запитала:

— Ти візьмеш мене з собою до дівчат?

— Візьму. Навіть разом з твоєю лялькою.

Тіна кивнула й, задоволена, пішла спати.

Скільки я пам'ятаю, ми з Гердом завжди спали в одній кімнаті. Хоч би які робились перестановки, у нас з Гердом лишалася та сама кімната. Того вечора я був дуже стомлений і не хотів нічого чути про табір, але Герд звик говорити щовечора без запрошення і без приводу.

— Нічний марш. Угорі зірки. Місяць. Не видно, куди ступаєш. Змії і так далі. Компас із підсвічуванням, розумієш? Алло, прийом!

Я промимрив щось у відповідь.

— Тінь. Там хтось стоїть,— подумав я.— Скрізь тіні й жодної стежки.

— Всюди є стежки,— повторюю я в напівсні.

— Згоден, але не в темряві.— Герд тихо сміється. Я знову не сплю.

Думаю про те, чи Рені порозумілася з матір'ю. Мати мовчить по-своєму, Рені — по-своєму. Мати віддаляється, коли мовчить.

— Вона знов узялася за свій англійський мотлох!

Ага! Герд теж думав про матір. Я прощаю йому нісенітницю про стежки.

— Повість перекладає. Це вперше в неї не науковий текст.

— Сторони світу можна визначити і без компаса...

— Послухай-но, друже! Адже ти помітив, що у нас щось негаразд. То не мели язиком.

Герд замовкає. Темно, але я знаю, що він примружив очі. Всі Лерхе так роблять, коли вважають, що все вже наперед відомо й іншої думки просто не може бути.

Мене це іноді доводить до шаленства. Всі стали надто самостійні, кожен робить, що хоче, й звітувати перед кимось за свої вчинки вважає зайвим. Досить примружити очі.

— У таборі були дівчата,— знову озивається Герд,— які мені подобались. Але жити я міг би лише з такою, як наша мати. Як це батько таку запопав!

— Була одна історія. Батько розповідав, як одного разу мати, що молодою дівчиною працювала перекладачкою в американців, прийшла зі своїм босом у ресторан. Бос був напідпитку і поведився надто вільно, навіть нахабно. Батько побачив це з естради, де він грав в оркестрі, відклав кларнет, спустився вниз і зацідив босові у

пику. Потім знову піднявся на естраду й не пропустив жодного такту своєї партії. Коли він через кілька тижнів вийшов з тюрми, мати чекала його надворі. Стояла й чекала, розумієш?

— Як у фільмі, еге?

— Вони обоє запевняють, що все саме так і було... Потім вони одружилися, переїхали сюди, і батько майстрував дитячі коляски в дідусевій майстерні. Дитячі коляски з дерева й картону, помальовані в рожевий колір; металеві частини тих колясок він робив з уламків літаків. Світ клином у нього зійшовся на тих колясках. Мамі це, видно, подобалося. Де ти знайдеш на них покупців, питали його друзі, а він відповідав: «Народжувати треба більше».

Герд гикає й хихоче. Відчиняються двері, до кімнати протискаються близнюки.

— Герде, нам потрібні завтра твої водолазні окуляри,— мовить Як.

— І ласти,— доповнює Він.

— Чи в цьому домі буде колись спокій? — Я підводжусь і вмикаю лампу.— «Наутілус» потонув, його з'їла іржа, він не існує! Затямте це!

Близнюки терпляче перечікують мій напад люті. Вони знають, чого хочуть.

— Скільки мені вас просити: дайте старому Немо спокій. І нам теж. Прокинеться Тіна.

— Тіна знає,— відказує Як з презирством у голосі.

— Значить, домовилися, Герде? — питає Він.

— Домовились.

Близнюки виходять.

А Герд раптом каже:

— Я завжди все говоритиму матері. Скільки житиму.

Нарешті він засинає. Скільки житиму! Він не думає про те, що вона може померти раніше за нього. Він спить спокійно, бо сказав найважливіше!..

Я ще довго лежу без сну. Тиша. Я встаю з ліжка. У загальній кімнаті ще горить світло. За столом сидить мати, працює над своїм перекладом. Уранці родина знову буде в повному складі.

Я сідаю, закурюю сигарету.

— Скажи-но, ви всіх нас хотіли? Всіх семеро?

Мати здивовано підводить очі.

— Я хочу сказати: чи всі ми були бажаними дітьми.

— А ти що, сумніваєшся? — Вона почервоніла й нахилилась над рукописом. І нараз відкинула голову.

— Хочеш знати правду?

— Так!

— Не завжди було це в слушний час... і те, що відразу двоє...— Вона допитливо глянула на мене, усміхнулася трохи безпорадно й тихо додала: — Тіна з'явилася несподівано.

— Тіна?

Мати кивнула.

— Саме Тіна!

Тіллі

На відміну від Ганнеса, деяких людей я не можу з першого погляду терпіти. Така антипатія виникла в мене до нашої вождатої загону. Її звати Ерла! Хлопцям призначили Фамоса, а нам Ерлу. Несправедливо, що й казати.

Хоч на самому початку я не знала, що вона за людина, та всі її слова і вчинки були мені просто-таки осоружними. Ерла «симпатична»! Мені ще ніхто ні разу не сказав, що я симпатична. Дехто каже, що я зухвала й уперта, інші вважають, що я поблажлива й кмітлива... проте майже всі сходяться на тому, що мої вчинки непередбачливі. У моїх характеристиках часто фігурує слово «неврівноважена». І хоч я повсякчас намагаюся врівноважити себе, та, буває, можу пирснути зо сміху посеред уроку історії, бо раптом уявлю собі, наприклад, безглузду картину: чоловікові в лицарському обладунку доводиться в перерві між боями брати шприц і мерщій шукати місце, куди треба зробити укол від правцю... Я страшенно дурна. Скажімо, читаючи про пустельника в «Сімпліціссімусі»¹, я нишком рюмсаю. Але це так, між іншим.

Отож Ерла симпатична, і вона це знає, де треба й не треба пускаючи в хід свою привабливість. Кожен її жест, кожне слово здаються мені нещирими. Вона поводить так, як, на її думку, має поводитися хвацька студентка педагогічного інституту, котрій виповнився двадцять один рік.

Не знаю чому, але мені весь час хочеться, щоб їй заціпило. Дівчата сердяться на мене за це, але я нічого не можу вдіяти зі своїми химерами. Коли Ерла розка-

---

¹ Назва роману німецького письменника XVII ст. Г. Я. К. Грім-мельсгаузена.

зала нам, що вона мріяла бути художницею-костюмером на кіностудії, але не пройшла по конкурсу й через це стала вчителькою, я згадала раптом Тіну, згадала, як часто Тіна марить школою і як вона уявляє собі школу: «Наша вчителька висипала в класі цілий мішок цукерок, і я вибрала собі всі зелені!» Ось про що марить Тіна! Близнюки обмінюються при цьому поглядами... Як люди, що знають життя.

— Називайте мене просто Ерла! — мовила наша вожата.

І тут мене наче гедзь укусив, і я запитала:

— Просто Ерла?

Дівчата обурено зиркнули на мене, не чекаючи такого ехидства.

— Ерла! — поправила мене збентежена вожата.

— Я знаю,— відповіла я,— просто в мене з вимовою іноді буває не все гаразд.

Мені здається, я навіть не почервоніла від цієї безсоромної брехні. Ліло, що йшла з Ерлою попідруч, кинула на мене осудливий погляд.

З кепським настроєм я пленталася позаду, всім своїм виглядом намагаючись показати, що чхати я хотіла й на Ерлу, й на закоханих у неї дівчат. А те, що на мені зараз короткі джинси і старий пуловер, то це навіть добре, не хочу я бути схожою на нашу лялечку-вожатую.

Вечері Ерла прийшла до нас у намет посеekretничати.

Мабуть, так вони це називають у їхньому інституті. В усякому разі йдеться про особливо огидний вид бесіди, де кожна розповідає про свій «досвід з чоловіками». Нашим дівчатам сподобалася думка Ерли, що, мовляв, чоловіків завжди належить тримати в напрузі й ніколи не робити першого кроку!

Я ледве стримувалася, щоб не розреготатися вголос. Що вони знали про чоловіків! Я згадала батька, Ганнеса і Роберта. Навіть у Герда ця Ерла не викликала б найменшого інтересу. Отже «теорія напруги» — просто дурниця, та й годі!

Того вечора мені було прикро, що я відірвалася від колективу. Втішало хіба що тільки те, що й Ізетта ніскільки не зацікавилася тією дурною балачкою і спокійнісінько спала собі. Я ладна була обняти її й розцілувати.

Потім я лягла й змусила себе спокійно подумати. Це в мене від Ганнеса. Коли Ганнесу треба розв'язати

якусь складну проблему, він лягає (часто на килимі), думає і встає з чудовим настроєм. Мабуть, лежачи, йому краще думається. У мене це не завжди виходить, думати довго я не можу, вважаючи, що й так чиню правильно. Категоричність у судженнях притаманна більшості в нашому домі. Особливо відзначається цим батько. За ним іде ціла армія непоступливців: Рені, я, Герд, Як і Він. Протилежна партія — мислителі: мати і Ганнес. І, якщо я правильно уявляю собі хід еволюції, то Тіна поповнить лави мислителів.

Герд казав якось, що два рази по два — не завжди чотири. Це лише щось таке, про що люди домовилися, бо мусять, врешті, бути речі, яких усі мають дотримуватись. Так само могло бути домовлено, що два рази по два — п'ять.

Мені так обурило твердження Герда, що я від злості прокусила свою рукавичку. Проте Герд і далі обстоював свою безглузду думку, не намагаючись хоч якось обґрунтувати її. На його обличчі можна було прочитати: все так, як я вважаю, й інакше бути не може, хочеться це комусь чи ні. Що іронічнішою була його посмішка, то з більшою пристрасстю я втовкмачувала йому: два рази по два — чотири! Чотири! Чотири! Він цього не заперечував, але повторював, що може бути й інший результат. Він довів мене до плачу. Хоч як соромно, мушу визнати, що в ту мить я вже не усвідомлювала своїх вчинків. Я накинулася на Герда, смикала його за чуба, добиваючись від упертюха бодай часткового зречення... Але Герд був непохитний у своєму переконанні.

Я лежала і згадувала все це, намагаючись збагнути, чому я так повстала проти Ерли й дівчат. Нарешті зрозуміла — настрій мені зіпсував інцидент з Робертом. Я, звичайно, вчинила правильно, демонстративно пішовши від нього, однак якийсь неприємний осад від усього цього в мене лишився.

Слухаючи Ерлу, яка сповідалася перед дівчатами, я зрозуміла, що про чоловіків вона має дуже наївне уявлення. В усякому разі Ерла ніколи б не наважилася вчинити так, як вчинила я — зробити перший крок до примирення.

Наступного дня я раптом підійшла до столу, за яким сиділи хлопці, й сказала, звертаючись до Роберта:

— У нас якась кваша, а не вожата.

Це тільки здається так просто — піти й щось сказати, але скільки воно мені коштувало!..

Потім я сиділа за одним столом з хлопцями, які з

апетитом поглинали сніданок, встигаючи при цьому обмінюватись голосними репліками й не поминаючи нагоди покепкувати з Ерли.

Вони сказали мені, як довіреній особі, що Ерла сексуально приваблива, однак у неї не всі дома.

Я слухала їх і дивилась на Роберта, що сидів мовчки з таким обличчям, яке буває тільки в людини, врятованої в останню хвилину від неминучої загибелі і ще не впевненої в своєму порятунку.

До столу підійшов Фамос і зачитав список учасників змагань з мотоциклетного спорту.

— Я їду теж! — вигукнув раптом Роберт.

Фамос подивився в список.

— Ти ж не записувався, казав, що не готовий.

Толле, наминаючи за обидві щоки, підняв руку, наче школяр, якому відомо щось винятково важливе.

— Тепер він готовий, ручаюсь, — промовив він.

І Фамос зразу все зрозумів, інакше не був би він Фамосом.

Що ж, люба сестро, я не ясновидець, не психолог і не святий! Я не знаю, що сталося в таборі й чому ти лежиш на своєму ліжку, втупившись очима в стіну.

Я міг би й не звернути на це увагу. У моєї сестри якийсь клопіт — таке буває. Але лежати отак, втупившись у стіну, — це вже нікуди не годиться!

Гаразд. Лежи на своєму ліжку, слухай собі музику, дивися на нас так, мовби ми чужі! Можеш мовчати далі. Не зважай на материні хвилювання, не журися, що Герд тиняється сам не свій, бо йому здається, що в тебе невиліковна хвороба.

Можеш не помічати й мене. Я теж тебе не бачу. На мене нагонить нудьгу твоє промовисте мовчання. Слово честі!

Але, Тіллі, якщо вже батько взявся за свого кларнета й заграє для тебе, то це вже вкрай серйозно. Якщо ти й цього не зрозумієш, то ти ніколи не зрозумієш, що діється в цій родині. Про батькову гру на кларнеті ми не розповідаємо нікому, чужі цього не збагнуть, але для нас це святе.

Щось, мабуть, скоїлося в літньому таборі.

У суботу прийшов Фред.

— Усе гаразд?

Його послали до Тіллі. Він збив на потилицю свою

чудернацьку жокейську шапочку і знизав плечима. «До Братіслави і назад — це він може», — подумав я.

Власне, Фред прийшов, щоб запросити Рені на неділю в село. Він збирався поїхати до своєї бабусі, щоб відремонтувати їй хату. Поправити дах, пофарбувати вікна.

— Ми могли б трохи допомогти, — сказав Як.

— Поскидаємо з даху стару черепицю, — додав Він.

Та Фред уявляв собі це інакше: посидіти з Рені в бабусиному домі за кавою з пирогом.

Наморщивши лоба, він насунув свою шапочку на очі і буркнув:

— Як хочете.

— А дверні замки, — озвався Герд, — їх треба було б прооліти...

— А батько зміг би полагодити пошкоджені дерев'яні речі, — докинув я.

— Ну гаразд, їдьмо всі! — мовив Фред.

Неділя.

— Чому ви не дасте мені спокою, Ганнесе?

Тіллі сиділа на порожній собачій будці, я — на землі, схрестивши ноги. Близнюки скидали з даху на подвір'я стару черепицю, батько лагодив віконну стулку, а Герд колупався в замках. Вулицею з торохтінням проїжджали комбайни — були жнива.

Я засунув ноги в собачу будку.

— Тіллі, ти знаєш, скільки ти важила, коли народилася? — запитав я.

Тіллі обурено звела погляд на небо.

— Ти стаєш просто нестерпний із своїми безглуздами запитаннями, їй-богу!

— Чому безглуздими, це ж цікаво!

— Фунтів¹ вісім, мабуть. Як усі немовлята... А втім, не знаю...

— Три. Ти важила всього три фунти.

— Що-що? Три фунти? Виходить, я була недоношеною?

— Авжеж, Тіллі. Мені було тоді шість років, але я пам'ятаю, як усі говорили: недоношена дитина! Ще пам'ятаю, я подумав: чому б їм не вийняти дитину пізніше? Мати казала мені, що у неї в животі росте дитина. Нехай би ще росла, думав я. Але тобі, мабуть, дуже хотілося раніше з'явитися на світ.

Тіллі замислилась. Вона доєго дивилася на мене, потім засмучено промовила:

---

¹ Фунт — 409,5 г.

— Ганнесе, вони питали мене, що я цілу ніч робила. Що я робила, ти розумієш?

— Тоді ти лежала в скляному футлярі, як Снігуронька.— Я витягнувся на весь зріст, не забираючи ніг з собачої будки. Заклавши руки під голову, дивився на небо.— Ніхто тебе не допитає, Тіллі. Кожен має право на таємницю, і в нашій родині теж! І якщо ти мені все розкажеш, то лише з почуття дружби й давньої прихильності!

По небу пливли покошлані клапті хмар. Я підвів голову, щоб подивитись, чи вона ще тут.

Тіллі розкрила рота, хотіла щось сказати, але промовчала.

Я дістав з кишені штанів записку, яку Тіллі колись написала мені.

— «Отож буде добре, коли ми взаємно допомогаємо одне одному. Тіллі»,— прочитав я вголос і поклав папірець на обличчя.

— Чому ти так поводишся, Ганнесе? Ти ж доросла людина! Навіщо витягуєш цей папірець і кладеш його собі на носа? Чому ви не даєте мені спокою з тими вашими... дурними вигадками?

Я скочив на рівні ноги.

— Кілька днів тому я гуляв з Тіною. Ми йшли у сад, Тіна на крок позаду. Я мовив до неї: «У тебе такий товстий живіт, Тіно!» А вона відказала: «Там усередині таємниця, яку не можна розкривати».— «Он як? Таємниця?» — «Так, одне погане слово. Коли його скажеш, станеш гидкою».— «Але не тоді,— сказав я,— коли шепнеш його на вухо своєму братові!»

Тіллі усміхнулась, але відразу ж споважніла. Я вів далі:

— Це було непристойне слово, вона підхопила його в дитячому садку. «Тіно, в тебе зник живіт!» — вигукнув я. І він справді зник, повір мені.

Тіллі рвучко повернулась до мене.

— Невже ти не розумієш? Думаєш, що коли ви всі зараз жалієте мене, то все гаразд! Ні, не гаразд! Ви доводите мене до божевілля своїми співчутливими поглядами і різними повчальними історіями про Тіну!

— А що ми маємо робити? — знизав я плечима.

— Цього все одно нікому не поясниш,— повільно проказала Тіллі.

— Може, й не поясниш, але розповісти можна, просто розповісти, і тоді, може, хтось і зрозуміє.

І Тіллі почала розповідати. Вона говорила, обхопив-

ши долонями обличчя, ніби намагаючись відгородитися від мене, та від цього стаючи ще ближчою.

— Це було в останній вечір,— почала Тіллі.— Мені не треба було думати, що це мав бути останній вечір. Мені робилося погано, коли я так думала. Ми ні про що не домовлялись, але коли вогнище згоріло до половини й коли всі почали співати, ми трохи походили стежкою понад водою. Довго не озивались одне до одного. Ти будеш, може, сміятись, але в мене ще й нині паморочиться голова, як згадаю про це: отак іти, розумієш, мовчки йти м'якою стежкою, чути запах води і прислухатись до незрозумілого звуку, ніби якась туго напнута струна бринить у повітрі. Роберт сказав, що це шум нашої крові.

Я не перебивав.

— Потім Роберт заговорив про льотчиків сільськогосподарської авіації.

— Про що? — Я підвів очі.

Тіллі злякано подивилась на мене.

— Про польоти сільськогосподарської авіації, про удобрення з повітря за допомогою літака.

— Гм.

— Роберт повинен стати пілотом, це безперечно. Вони мають літати дуже низько над полями, а це може призвести до катастрофи... Потім ми розмовляли про мою професію.

— Про яку?

— Ну... капітана. Але це, зрештою, другорядне.

— Так. Ну й що?

— Роберт попервах вважав, що жінка не може стати капітаном, але потім зрозумів, що це дурниця. Ми погодилися, що тут усе залежить від сили волі.

— А потім?

— Ми пройшли, напевно, з кілометр. Коли вернулися, вогнище вже згасло. Усі спали. Тільки начальник табору зустрів нас біля входу. Він посвітив нам кишеньковим ліхтариком в обличчя.

— Ну а далі?

— Наступного дня він покликав нас до керівництва табору, щоб запитати, що ми робили над річкою протягом чотирьох годин. Ми нічого не сказали. Він питав так дивно, Ганнесе, він питав, ніби йому було відомо, що ми робили. Це було бридко. Він ще сказав: «А чи не вважаєте ви, що для вас це ще зарано?» І при цьому був наш класний керівник...

Тіллі говорила тепер, затинаючись, ледь стримуючи сльози.

— Роберт дуже хвилювався, та нарешті він швидко проказав: «Так от, ми любимо одне одного». Хоч для мене це було несподіванкою, я тут-таки поцілувала його у ніс... Сонце того дня різало очі, бо наш класний керівник, якого ми прозвали Фамосом...

Нас перебили. Рені звала пити каву. Господиня дому напекла оладок.

— Що таке оладки? — поцікавився я.

Рені й Тіллі Perezирнулись. Невже, подумали вони, треба пояснювати, що таке оладки?

Фредова бабуся пекла такі оладки вже п'ятдесят років, вигодувавши ними цілі покоління.

— Мені зараз нічого не лізтиме в горло, — шепнула Тіллі до мене.

— Тобі не смакує, дитинко? — мовила господиня дому через стіл.

Тіллі втупилася в свою тарілку.

У цю мить терпець у декого з нашої родини увірвався.

— Ет, мені це вже починає... — почав був Герд і взявся до оладок.

— У шановної дами мігрень! — уїдливо мовив Як. — Ходімо звідси, Він.

— Тіллі погано себе почуває, — пояснила мати.

— Я помітив, що батько довго стримував себе, та нарешті й він не витримав і грюкнув кулаком по столу:

— Годі! Або тут їдять, або не їдять!

Ми обмінялися з матір'ю поглядами. Коли батько лютує, його аргументи тоді не найпереконливіші.

Я шепнув Тіллі:

— У кінофільмах молоді дівчата в цьому місці встають і вибігають з кімнати.

Тіллі зрозуміла мене. Вона взяла виделку й схилилася над тарілкою.

Раптом знадвору почувся крик.

До кімнати забіг збуджений Як у розхристаній сорочці.

— Ми взяли полоненого. Що з ним робити?

Батько скривився, наче в нього заболів зуб. Мати на кілька секунд заплющила очі. Тільки Фред не розгубився в цій ситуації:

— Доповідайте конкретно!

Як задовольнив вимогу зі схвильованою готовністю:

— Ми з Віном помітили, що хтось крадеться по подвір'ю. Якийсь довготелесий.

Тіллі перестала жувати.

— Ми впізнали, хто це,— прищуватий Роберт! Довелося застосувати ласо.

— Молодці! — Герд дожовував оладку.— І що ви з ним зробили?

— Прив'язали до водяної колонки,— доповів Як.— Нехай стереже.

Коли всі кинулись надвір, господиня дому поставила оладки на плиту підігрітись. Вона подумала, що прибув ще один член родини.

Ми з батьком лишилися за столом самі.

— Чи не можеш ти мені пояснити, чому в нас завжди люстра падає зі стелі? — запитав він.

Коли я вийшов на подвір'я, Роберта вже відв'язали. Знову кипіла робота. Близнюки знайшли собі нове заняття: намагалися влучити картоплинами в пастку для щурів.

Роберт і Тіллі, опустивши голови, сиділи біля колонки, між ними стояв портативний радіоприймач. Це вже занадто!

— Послухай-но, хлопче, що ти вмієш робити? — запитав я.

Роберт злякано підвів очі.

— Тобто? Уроки чи що? Математику...

— Практично. Руками!

— Що ти надумав, Ганнесе? — сіпнулася Тіллі.

— Хочу залучити його до діла... Іди-но до Герда. Слюсарні роботи.

Роберт побрів, як сновίδα.

— Хто тобі дав право?..

— Послухай, сестричко! У мене небагато часу, через тебе я вже один раз запізнився на побачення. І те, що я збираюся тобі сказати, забере всього кілька секунд.

Я обняв Тіллі за плечі й вивів її на закурену сільську вулицю.

— Те що ти зараз робиш, Тіллі, тобі не личить. Не личить Лерхе, взагалі нікому не личить. Я розумію, буває, що не хочеться їсти солодкі оладки. Але скільки можна отак мучити себе! Ідь до того керівника табору, я поїду з тобою, якщо треба, і розтлумач йому, що він — безголовий пень. І не муч себе! Візьми нарешті правильний курс, капітане! Перший шторм загнав тебе в каюту. І ось ти сидиш з образою на легенький вітерець, відмовляючись від смачнющих оладок!

Тіллі напружено усміхалася.

— І нема чого сидіти без діла отут біля колонки, марнувати час, який нам ще знадобиться.

На узбіччі вулиці стояв трактор. Водій, молодий рудоволосий хлопець з брудним від мастила обличчям, намагався зняти муфту, але ключ, яким він орудував, не слухався його.

— Як ти тримаєш ключа, хлопче? — Я взяв у нього гайковий ключ і швидко зняв муфту.— Двома руками треба тримати, ясно!

Водій довго дивився нам услід, чухаючи потилицю і зічнено усміхаючись.

— Вчора я приніс книжки, які мені треба простудіювати. Стільки формул я ще в своєму житті ніколи не бачив. Шпаргелькопф хоче взяти мене у свою групу. Тепер крига скресне, Тіллі. Шпаргелькопф з висоти свого зросту бачить далі, і ми неодмінно спроекуємо нового «павука». Це вже твердо вирішено.

Недавно батько напустився на мене за погану роботу транспорту в районі його меблевої фабрики. «А яке я маю до цього відношення»,— подумав я. Та потім змінив свою думку.

Нас наздогнав комбайн, стишив біля нас хід. Комбайнер вихилився з кабіни, свиснув крізь зуби і гукнув:

— Ти добре пильнуй цю малу! Такої ще треба пошукати!

Ми засміялися. Тіллі пустотливо розкуйовдила рукою мою чуприну. Нас огорнула хмара куряви. Я закричав, заглушуючи гуркіт мотора:

— Капітан бачить далі, ніж до горизонту! Де ти, Тіллі?

Коли ми повернулися, за великим столом сиділа і їла оладки... Таня.

— Ти тут, Таню?

— Я боялася, що знов щось станеться і тобі доведеться кудись бігти, когось шукати й таке інше. Приміром, знімати котрогось із своїх братів з фабричного димаря...

Мені впало в очі, що мій брат Герд трохи перебільшував своє захоплення появою Тані. Я чув, як він сказав:

— Сальто на натягнутій линві — це не проблема...

Тіллі

Фамос мовчав.

Коли начальник табору питає, що ми робили протягом тих майже чотирьох годин на березі річки, Фамос стояв і мовчав. Роберт весь час дивився тільки на Фамоса, і тоді я зрозуміла, що він чекав від нього якихось слів.

— Фамос думав, тому й мовчав,— сказала я згодом Робертові, але він не відповів, лише якось дивно здвигнув плечима, немов на них лежав важкий тягар.

Не можу дати собі ради з однією проблемою. Все відбувається закономірно, каже Фамос, але, мабуть, різні закономірності так переплітаються між собою, що голова йде обертом. Отож ми розчарували Фамоса своєю недисциплінованістю, тепер він уже не знає, що йому про нас і думати. Але все це було б у тисячу разів легше, якби він сам це сказав! Коли корабель зазнає аварії в морі, то хоч які погані справи, а найголовніше те, що про тебе пам'ятають інші. Нам потрібен був хоч якийсь знак, хоч натяк на те, що ми комусь небайдужі.

Важко висловити те, що в нас на серці. І так просто не поясниш, що для Роберта означає Фамос і його переживання, коли він місця собі не знаходить примовляючи: «Коли вже ви станете дорослими?» Але він промовчав, і якби Ганнес не поговорив зі мною, то я й досі була б певна, що немає жодного дорослого, який би нас по-справжньому зрозумів. Загалом вони ніби все розуміють, та як щось болить тобі особисто і спитаєш поради, усміхаються, поплескуючи по плечу, кажуть, що в житті ще й не таке буває, а тобі в цей час так погано, що повіситись хочеться.

Коли зустрічаються дорослі, вони питають одне одного: як ведеться, що нового на службі, як здоров'я? А в нас їх цікавить лише одне: як там у школі? Одне й те саме: як там у школі? А як там справді у школі? Для мене це одне з небагатьох запитань, на які немає відповіді. Отож знизуєш плечима, кажеш «та нічого» або «нормально», і, дивна річ: дорослі задоволені цими відповідями.

Тут треба трохи розповісти про мого дядька Освальда, який ніколи не ставив пустопорожніх запитань.

У нього була чудова пам'ять. Якось при зустрічі він запитав: «Чи зрозуміла вона речення, де йшлося про кенгуру?» Він мав на увазі мою вчительку німецької мо-

ви. Місяць тому я написала в творі: «Інколи я відчуваю себе, як миле кенгуру, що визирає із сумки матері: таке впевнене й таке допитливе». Я попросила дядька Освальда сказати свою думку про це порівняння, і він узяв зошит, читав це речення безліч разів, здивовано хитаючи головою, а потім запропонував усе закреслити й лишити тільки цю фразу. Ми довго сміялися з такої пропозиції. Ми взагалі дуже багато сміялися з дядьком Освальдом.

А наша вчителька німецької мови написала на полях: «Ну й порівняння!!!» «Я не знаю, чи воно їй сподобалось,— відповіла я,— думаю, що не дуже». Дядько Освальд наморщив лоба, а перегадом сказав: «Це найкращий вислів з того, що я прочитав за останні п'ять років».

Коли мені було вісім років, а Гердові дев'ять, дядько Освальд якось запитав мене:

— А як у нас справа із затримкою дихання?

У той час це була моя найбільша проблема, про яку знали тільки Герд, дядько Освальд і я. Ми з Гердом часто змагалися, хто довше затримає дихання. Герд аж синів від натуги і завжди затримував дихання на кілька секунд довше, ніж я. Мене це дуже пригнічувало, і я вирішила поговорити на цю тему з дядьком Освальдом.

Якось увечері дядько Освальд прийшов до нас після роботи і розповів про одну дівчину в Індії, яка нібито може затримувати дихання мало не на дві години. На його думку, дівчата можуть затримувати дихання безмежно довго, тоді як для хлопців це дуже небезпечно. Тому влаштовувати змагання з хлопцем — нечесно. Вже начебто були випадки, коли хлопці вмирали. Після цього я назавжди відмовилася від змагань з Гердом.

Коли в когось у сім'ї був день народження і сходилися всі родичі, діти збиралися в окремій кімнаті. Дядько Освальд тоді часто заходив до нас. Він сідав до столу й говорив з нами про всяку всячину. Сидів доти, доки з коридора не долинав голос його дружини: «Освальд! Куди це подівся Освальд?» Ми сиділи тихенько, вдаючи, що його з нами немає. Всі ми знали, що в дядька Освальда часто виникали непорозуміння з дружиною. Вона дорікала йому, що він завжди брав на себе роботу, від якої інші ухилялись. Дядько й помер на роботі. Не витримало серце.

Сальто назад на натягнутій лінві... Я так ніколи й не мав нагоди пересвідчитись, серйозно про це казав Герд чи ні. В усякому разі в уяві цю вправу він проро-

бив не раз. Тож, думаю, перед Танею він не просто хвалився, бо вірив у свої можливості непохитно. Що ж, у кожного з нас є своє сальто назад.

От і скінчився останній вихідний день перед шкільними заняттями. З приміщення вокзалу ми висипали юрбою, і місто, в якому ми всі вирости, прийняло нас у свої обійми. Нам важко уявити собі життя без цього міста, та й без нас місто теж, мабуть, не було б справжнім.

Почався шкільний рік, почались нові клопоти. Готувалися зошити й книги, застругувалися олівці, наповнювалися чорнилом авторучки. Схоже було на те, що наступного дня о восьмій ранку будуть узяті штурмом усі науки.

Близнюки готувалися тихенько. Тепер зайвим було кожне слово, вони знали, що їх чекає. Як і щороку, вони зроблять завтра відчайдушну спробу блискавично виправити незадовільну оцінку з поведінки.

Торік першого навчального дня вони прийшли зі школи вкрай зморені.

— Де це ви так натомилися? — запитала мати.

— На уроках. Ми тихо сиділи,— відказав Як.

— Цілий день. Навіть на географії,— додав Він.

— Одержали п'ятірку з поведінки,— похвалився Як тоном переможця.

— П'ятірку, як колись Рені,— мовив Він і заплющив очі.

Рені з її п'ятіркою з поведінки, яку вона постійно мала в усі шкільні роки, являла собою взірць для всіх.

— І що ви мусили для цього робити? — занепокоєно спитала Тіллі.

— Не зриватися з місця, коли щось знаєш. А коли просиш слова, тоді отак! — Як сперся ліктем на стіл, зігнувши руку під прямим кутом.

— Не сміятися, коли товстий Вачко вішає географічну карту догори ногами, так що Альпи опиняються вгорі, а Балтійське море внизу,— пояснив Він.

Як додав поважно:

— Тоді треба сидіти тихо й удавати, мовби нічого не сталося.

— А що, у Рені справді завжди була п'ятірка з поведінки? — запитала мене Тіллі.

Тіллі сказала те, про що думали ми всі. Навіщо, питається, та п'ятірка, коли її треба заробляти в такий спосіб? Вистачить і четвірки, і нехай собі Як і Він сміються з перевернутої догори ногами Європи!

Герд першим зметиковав, як обіграти ситуацію з картою, що висить догори ногами.

— Дрезден на північ від Берліна,— сказав він.— Цікаво!

Всі включились у гру.

— Північний полюс зразу за Італією,— мовив я.

— А узбережжя Балтійського моря в Середземному морі,— сказала Тіллі.

Герд, приклавши руку собі до лоба, заторохтів:

— «Любі діти, спекота нестерпна, розжарене каміння, фруктовий сік у пляшках випаровується. Ваш дядько Теобальд. Гренландія, 32 січня».

Близнюки штовхали один одного в боки й реготали до сліз. Де й ділася їхня втома.

— Що за гвалт? — запитав батько, заходячи в кімнату.

— Хлопці надолужували те, чого не одержали в школі,— пояснив йому я.

Цього року близнюки планували, очевидно, аналогічний розгін. З купи звичайних і кольорових олівців, зі стосів зошитів і книг вони впевнено вибрали потрібні їм речі.

Ну і я теж спакував щось на зразок шкільного портфеля, бо найближчими днями починалися заняття на підготовчих курсах для вступників на заочне навчання. Добре хоч, що таким, як я, вже не вручають у перший день занять пакетики з цукерками.

Отож усі були при ділі, навіть мати допомагала обгортати зошити. Лише батько походжав по кімнаті, як стратег-генерал, прискіпливо перевіряючи бойові позиції. Тіллі гортала нову хрестоматію. Раптом вона підняла палець угору й прочитала:

— «У пору весняну вруняться поля!»

— Що роблять? — запитав Герд, складаючи в коробку свої кутоміри.

— Вруняться,— відповіла Тіллі.

— Та ну? — Герд висунув шию з комірця.

— «У пору весняну вруняться поля»,— повторила Тіллі.— Що тебе тут дивує?

— Може, воно й добре, що про це час від часу нагадують,— сказав Герд.

— «У пору весняну...» Це ж моя роль! — Тіллі пройшла по кімнаті, грюкнула кулаком по столу і взялася в боки, трохи нахилившись вперед.— «Я п'ятдесят років прожила в селі, день у день доглядаючи худобу, працюючи в полі... але мое життя ще не скінчилося! Ви ще по-

чуєте про мене, і візьме вас страх!..» — Тіллі жбурнула нам ці слова в обличчя, ніби поквиталася з довгим і монотонним життям, і всі аж зіщулилися під її гнівним поглядом.

— Ого! — тільки й промовив Герд.

Через кілька днів я разом з двадцятьма вступниками сидів у групі підготовчих курсів. Ми наїздили разом близько трьох мільйонів кілометрів, і це додавало нам упевненості, але, з другого боку, ми не знали, куди подіти свої руки, і я подумав, що для початку було б непогано, якби на кожному столі було кермо, а під столом — невеличка педаль акселератора.

Курси почалися з німецької мови, і предмет цей, як повідомив нас керівник курсів, мала вести фрейлейн Геммерляйн, досвідчена вчителька німецької мови із загальноосвітньої політехнічної середньої школи. «Виходить, — подумав я, — у нас ті самі учителі, що і в малюків?»

Коли фрейлейн Геммерляйн зайшла в аудиторію, в мене було лише одне бажання: щоб вона мене не впізнала. Я — Лерхе, і залишусь Лерхе, і своїх родичів я ніколи не зречуся, але тут — раз у житті — я хотів бути ні від кого не залежним, звичайним індивідом, а не представником певної родини. На жаль, не вдалося.

— Прекрасно, гер Лерхе, що ви в моїй групі, — мовила фрейлейн Геммерляйн. — Бо Тіллі завдає мені клопоту.

Значить, Тіллі! Не я був тут важливим, не моє рішення чогось навчитися, а моя належність до родини Лерхе. Я сушив собі голову над тим, як Тіллі може завдавати клопіт своїм учителям, і через те не виніс нічого з першої частини лекції, тільки ніби здаля почув, що спершу нам треба навчитись правильно писати автобіографію.

— Повторіть, будь ласка, що найважливіше в автобіографії, гер Лерхе.

— Найважливіше? В автобіографії?

Фрейлейн Геммерляйн не припускала, звичайно, що хтось буде неуважним уже в перші десять хвилин. Фрейлейн Геммерляйн підбадьорливо усміхалась до мене. Вона поставила звичайне запитання, на яке міг відповісти будь-хто.

Кілька секунд я напружено думав і нарешті бовкнув: — Народження.

Мабуть, моя відповідь була дуже далека від очікуваної, бо виникла напружена пауза, аж поки водій думп-

кара Макс Флете, що мав понад два центнери живої ваги, зауважив:

— Якщо добре поміркувати, то не так уже й безглуздо те, що сказав Лерхе. Поки не народишся на світ, нічого путящого з автобіографії не вийде.

Мені було прикро, що я сказав нісенітницю, бо фрейлейн Геммерляйн щиро хотіла допомогти нам в оволодінні новими знаннями. Вона, певно, подумала: «Всі ці Лерхе одне одного варті!»

Підійшовши до дошки, фрейлейн Геммерляйн написала на ній слова: «Точність, чесність і діловитість». Потім, ніби частково погоджуючись із нами, сказала:

— Народження — це, безумовно, важливий факт...

— Найважливіший,— впав їй у річ Флете.— Лерхе має рацію.

Усі схвально загули.

Від вікна почувся голос Таунера, водія туристського автобуса:

— У мене була тітка,— сказав він,— яка ніяк не могла народити дитину. От вона і помчала до лікаря.

Він замовк, ніби чекаючи, що скаже на це наша викладачка. Фрейлейн Геммерляйн склала свій конспект, потім рвучко підвела голову й запитала Таунера:

— Ви вважаєте, що це стосується нашої теми?

— Я кажу тільки,— мовив Таунер,— що таке буває. Чого тільки не роблять, а дітей усе нема й нема!

Очевидно, фрейлейн Геммерляйн переоцінила свої педагогічні здібності, і їй не лишалося нічого іншого, як попросити нас не вплітати у навчальний матеріал історій про померлих тіток. Але в нас не було лихого наміру. Таунер, як ми незабаром помітили, мав велику симпатію до фрейлейн Геммерляйн, і про свою тітку він розповів лише для того, щоб показати, що його дуже захопила тема нашого уроку.

— До речі, вона ще не померла. А дітей взяла на виховання.

Він так серйозно розповідав про це, що фрейлейн Геммерляйн, відступивши від складеного нею плану уроку, підсумувала почуте словами:

— Я вважаю, що це було правильне рішення.

З темою «Освіта й професія» ми теж упоралися без труднощів. Бо в кожного із нас з освітою і професією були свого часу певні ускладнення.

— Чи варто на цьому докладно спинятися? — морщачи лоба, запитав Фрете. Про нього ходила відома історія, як він провалився на кваліфікаційному іспиті на кра-

нівника. Він підняв на висоту п'яти метрів цілу екзаменаційну комісію, яка одного дня завітала на будівництво до своїх підопічних. Зробив він так нібито тому, що напередодні ця ж комісія провалила його на теоретичному іспиті з охорони праці.

— Продемонструємо це на прикладі! — сказала фрейлейн Геммерляйн, зібравши всю свою мужність. — Гер Пахман, опишіть, будь ласка, кількома реченнями, як проходила ваша професійна підготовка.

Вона вибрала Пахмана, бо вигляд він мав більш-менш сумирний. Пахман, худорлявий юнак, зовнішністю скидався на студента художнього інституту, і на цьому першому уроці він, очевидно, привернув її увагу своєю винятковою уважністю.

Пахман замислився, провів рукою по старанно зачесаному волоссю й почав:

— Я, власне, хотів бути вівчарем. У восьмому класі я допомагав пасти отару в нашому сільськогосподарському кооперативі, потім працював у теплиці, грав на трубі в нашому танцювальному оркестрі. Професію столяра я опанував уже в колонії для неповнолітніх. Хтось налив мені пива в трубу, і суддя ухвалив вирок, звинувачуючи мене в тому, що я завдав декому тілесного пошкодження. Але я завжди мріяв стати дитячим лікарем.

Пахман сів. Що ж він мав написати у своїй автобіографії? Нас учили, що другорядне треба опускати, що треба зупинитись на найважливішому. Але що було найважливіше? Його вівчарювання? Чи річне ув'язнення в колонії? Навряд, бо коли б не випадок з пивом... Важливе було те, що він добре водив свій шкільний автобус і вранці не сідав за кермо доти, доки не перевірить гальма!

В усякому разі я дійшов висновку, що автобіографія — найважчий жанр, який тільки існує.

Я радо подумав би трохи над своєю автобіографією, але натяки фрейлейн Геммерляйн не давали мені спокою. Вона турбувалася за Тіллі і прийшла з цим саме до мене. Не до батька й не до матері, а до мене. Турбота за Тіллі. Хто знав її краще від нас!

Ніхто ще не сказав Тіллі усієї правди про перший рік її життя. Та й навіщо? Навіщо їй було знати, що вона була напівмертвою у своєму інкубаторі, що потім її кілька разів довелося відправляти до лікарні, бо в неї було порушене травлення і органи дихання? •

Чи ж не мала б вона бути вдячною своїм батькам за те, що вони запекло боролися за її життя? Життя ди-

тини, яка народилася передчасно й була приречена на загибель. Боролися до кінця. І сам діагноз лікарів — дитина нежиттєздатна, — чи не спонукав він батьків зробити все, щоб вона була життєздатною?

Ми знехтували науку. «Наша Тіллі не вкладається в наукові рамки. Вона особлива! — казав батько. — Тіллі — унікальне явище».

Згодом ми усміхалися, пригадуючи похмурі прогнози лікарів.

Тоді я навчився від батька, як треба розмовляти з немовлятами. Наше ставлення до малої аж ніяк не було сентиментальним, скорше вимогливим. Зрештою, це було в інтересах самої Тіллі, яка завжди була для нас чимось більшим, аніж дитина, що росте здоровою від самого народження, Тіллі була нашою вірою у можливість, закладені в кожній малій дитині, навіть якщо вона й важить лише три фунти при народженні.

Через те я скептично чекав, що скаже мені фрейлейн Геммерляйн. Що могли знати чужі люди про Тіллі?

— Тіллі вже не дитина, — обережно почала вона, — але в певному розумінні ще й не доросла.

— Йї п'ятнадцять, — мовив я, відчуваючи в собі дивне напруження.

— Так, але оця дружба з Робертом... Ми в принципі не маємо нічого проти, одначе отакі... стосунки починають їй шкодити. Тіллі не бачить, що вона сама собі шкодить, ви розумієте?

Я не розумів нічого. Але мене раптом поймав страх за Тіллі, як і тоді, коли мені було шість років і її обличчя синіло від браку кисню.

З роками цей страх не минав. Я постійно був тоді біля її ліжечка і будь-якої миті міг замінити матір. Коли Тіллі трохи вилюднила, мати знову пішла на роботу, беручи з собою дворічну Рені.

Я вивозив Тіллі в колясці на порослий травою пагорб неподалік від міського звалища сміття. Ця околиця була улюбленим місцем для ігор моїх ровесників, які дражнили мене нянькою і не приховували свого агресивного ставлення до прибульця.

Фрейлейн Геммерляйн вирвала мене з моїх спогадів.

— Це недобре для Тіллі, що вона так прив'язується до Роберта.

— Чому? — запитав я, бо вважав, що ця дружба має на Тіллі благодійний вплив.

Фрейлейн Геммерляйн дивилась на мене, як на людину, що зовсім не розуміє простих речей.

— Роберт переживає кризу, його успішність погіршується, у нього часті непорозуміння з учителями. Нещодавно він стверджував, що не вірить жодному дорослому, що йому хотілося б жити десь у Сибіру на метеорологічній станції зовсім самому.

— І що сказала на це Тіллі?

— Досить дивну річ. Вона сказала, що розуміє Роберта, бо він, мовляв, утратив свого батька. Я мерщій побігла до них додому. Робертів батько при доброму здоров'ї, і від цих вигадок у нього вже голова обертом іде.

— Що ж тоді вона мала на увазі?

— Я не знаю. Вона іноді така дивна. І, боюсь, може вскочити в якусь халепу.

— Тіллі хоче допомогти Робертів. Але не знає як.

— Я знаю одне: їй треба викинути з голови все, що їй заважає,— мовила фрейлейн Геммерляйн.

По-моєму, їй самій, очевидно, стало ніяково від цієї пропозиції, бо вона тут-таки спробувала пояснити:

— Я дуже прив'язана до дівчини, мені її шкода, ви розумієте? Вона повинна дбати про свою власну успішність.

Нарешті я все зрозумів.

— Ви, мабуть, хочете сказати, що Тіллі слід розлучитися з Робертом, бо він їй заважає вчитись? На жаль, це неможливо.— Я був цілком спокійний. І навіть радів, думаючи про Роберта й Тіллі.— Мій батько завжди каже: є речі, які не обговорюються. Отака ситуація зараз і в Тіллі з Робертом, фрейлейн Геммерляйн.

— Я хочу тільки, щоб Тіллі було легше, гер Лерхе.

— Думаю, що легше бути не може.

І я пішов. Треба було порозмовляти з Тіллі, бо раптом я зрозумів, що ніхто не звільнив мене від мого колишнього обов'язку. Я відчував також, що тепер, після стількох років, він став не легшим.

Тоді я мав поставити коляску так, щоб Тіллі одержала свою порцію сонця. На шиї в мене висів дідусів старий кишеньковий годинник на шнурку, і я час від часу позирав на нього.

Хлопці, які називали мене нянькою, підійшли до коляски й зажадали віддати її для «бойових дій». Досі пам'ятаю, що моє обличчя пашіло, але я, на свій подив, не боявся їх, лише відчував, як напружилось моє тіло.

Здоровило-ватажок підступив до мене, криво посміхнувся:

— Ну що, мамин синочку?

Більшої образи для хлопця мого віку годі було вигадати, але я навіть не поворухнувся; адже в мене був свій обов'язок. І лише коли він посмиком зірвав з мене годинник, я кинувся на нього, повалив на землю і, нажаханий своїм власним вчинком, обвів усіх переможним поглядом. Хлопці були в захваті. Піднявши з трави свого годинника, я повільно підвівся і сказав:

— Вона ж зовсім маленька, телепні!

З'юрмившись довкола коляски, хлопці по черзі з цікавістю заглядали всередину, а я гордо розповідав їм про унікальність моєї сестри.

— Ми ж цього не знали,— мовив ватажок, струшуючи пилюку із своїх штанів.

Тіллі

Зі мною розмовляв Ганнес. Про все. Що йому тепер дуже важко, що іноді він сумнівається, чи впрається зі своїм заочним навчанням і тому подібне. Мені довелося його підбадьорювати. Ніхто з нас навіть не припускає, що Ганнес здається. «Ми й не уявляємо, що таке може статися»,— сказала я йому.

Це, звичайно, не означає, що він перебільшує. Але Ганнес дуже наполегливий; коли вже взявся за якусь справу, то доведе до кінця. Та зараз зовсім інша річ: Ганнес, звичайно, людина вольова, але і йому буває не по собі. Я помітила це ось чому: він дивився весь час на мене так, немов доживався відповіді, хоча ні про що не запитав.

Я висловлююся трохи складно, знаю, але деякі речі я обдумую не головою, а кінчиком носа. Так одного разу сказав Ганнес: наша Тіллі має на кінчику носа більше розуму, ніж дехто в голові. І часом я не можу правильно висловити оте надумане кінчиком носа.

— Є люди,— мовив Ганнес до мене,— котрі ідуть через життя, як на роликівих ковзанах: один красивий поворот, другий... У них лише цікаві пригоди... у них життя — ланцюг цікавих пригод! Інші ж ідуть, на кожному кроці долаючи перешкоди.

Мушу признатись, інколи мені важко зрозуміти Ганнеса. Та, може, це не так уже й важливо все розуміти, досить просто вміти вислухати когось.

І хоча в окремі моменти я і не знаю, що Ганнес хоче

сказати, проте ми давно вже так добре не розуміли одне одного. Він ніколи не говорить про свою Таню, але в мене таке відчуття, що всі його слова тільки про неї. Я думаю, він її дуже любить, але боїться, що вона може розчинитися в повітрі чи щось подібне. Я можу помилятися, але мені здається, що вона робить його нервовим. Краще було б, якби вона робила його сильним.

Ми радилися з Гердом, як би нам допомогти Ганнесові. Але багато не придумали. Ми лише дійшли висновку, що всі повинні додержувати тиші, бо Ганнес учиться. Особливо це стосувалося близнюків, які полюбили грати у футбол в передпокої.

Під час розмови з Гердом я обережно спитала в нього, якої він думки про Таню. Він мало не знепритомнів! Спершу зблід, потім густо почервонів. А зараз я знаю, в чім річ.

З першого серпня Таня Вайнкнехт працює ученицею в нашій міській газеті. Одного дня Герд приніс до редакції замітку про заводську спортивну газету й відтоді став запеклим кореспондентом, аби тільки частіше приходити до редакції.

Я пробувала втовкмачувати Гердові, що так нечесно і що Ганнес колись скрутить йому голову.

— Прощу тебе, не будь смішним! — сказала я йому. — Невже в тебе взагалі немає гордості!

Але Герд упертий і робить своє, хоч ти йому кілок на голові теши. До всього він ще й вважає себе великим провидцем, мовляв, може передбачити все, що трапиться в найближчі півроку. Кілька місяців тому він написав листа одній знайомій дівчині, в якому попереджав її, що скоро з ним станеться нещастя, словом, дав волю своїй фантазії. Через тиждень він справді підсковзнувся на розлитому мазуті й мало не скрутив собі в'язи, якби майстер вчасно не вхопив його за комір. Що можна на це сказати? Тут уже явне відхилення від норми!

До того ж Герд був ще такий хитрий, що спершу писав усі свої листи в шкільному зошиті. Так ми це й розвідали. Там же ми побачили, як він правив речення. «Я дуже часто думаю про тебе» він виправив на «Я завжди думаю про тебе». Кінець кінцем він і це переробив на «Я думаю про тебе».

Іноді Герд поводить себе так, наче йому до нас немає ніякого діла, та коли хтось на півгодини пізніше забере Тіну з дитячого садка, краще йому під руку не потрапляти.

Я розцінюю це так: Гердові буде дуже важко стати

дорослим, в усякому разі, йому ще чимало бракує для цього.

Фамос нам казав, що дорослого впізнають не з того, який у нього розмір взуття, а з його поведінки. Зачіска вже більше може сказати про те, наскільки людина доросла, але теж не все. Бо коли хтось відпускає собі довге волосся, прагнучи звернути на себе увагу, тоді він ще не зовсім дорослий.

Фамос каже так і не знає, що й він винен у тому, чому Роберт не йде до перукаря. Може, не буквально винен, бо Фамос не знає, як він розчарував Роберта своїм мовчанням. Роберт навмисне відпускає собі довге волосся. Я згодна, що це далеко не ознака дорослості, але розумію Роберта. Просто дуже сумно. Я запропонувала йому вдвох поговорити з Фамосом і все йому сказати, але Роберт тільки відмахнувся.

— Роби що хочеш. Мені ніхто не потрібен.

Даремно він так каже. Саме тепер Робертові потрібна людина, якій би він зміг часом вилити свою душу. Яка знає життя трохи більше, ніж Роберт і я. І яка не просто багато знає, а й розуміє щось у житті.

Я неодмінно запрошу Роберта на свій день народження, тоді він зможе поговорити з Ганнесом і батьком.

Непокоїть мене й дружба Роберта з одним осоружним типом на прізвисько Хапун, який уже відсидів у колонії за злам сигаретних автоматів. Я терпіти його не можу, а Робертові подобається, коли цей тип гукає йому: «Агов, старий друже!» — і запрошує на пиво. Про школу він навіть слухати не хоче, а коли при ньому згадують про вчителів, його починає тіпати.

Тепер я завжди питаю Роберта заздалегідь, чи буде він зустрічатися з цим суб'єктом. Якщо так, то я не йду з ним. Коли ж ми йдемо, як і раніше, в молочний бар, у мене знову з'являється надія, що з Робертом усе буде гаразд.

Недавно фрейлейн Геммерляйн затримала мене після уроків. Вона хотіла знати, чи дружу я з Робертом. Мене здивувало це запитання, бо ж у класі це всім давно відомо. Я відповіла: «Так».

Вона зобразила стурбованість на обличчі, а потім сказала, що тепер я повинна думати тільки про свої шкільні завдання, бо в Роберта зараз криза.

Ну як це так! Адже вчителі завжди кажуть, що дружба — це прекрасно і що це добре, коли допомагаємо одне одному в навчанні. Але хіба ж тільки в цьому полягає дружба?

Зараз я не можу кинути Роберта напризволяще! Він піде тоді до Хапуна. Невже про це ніхто не подумав?

Нікого не можна кидати напризволяще... Це щось більше, ніж любов і дружба, взяті разом. Так мені здається.

Я вже казав, що коли Фред приїжджає чи від'їжджає, завжди псується погода. Просто містика якась. Сьогодні вранці він повів фургон з меблями в Ленінград.

Біля воріт він зупинився, рвучко відчинив дверцята і гукнув мені хрипким голосом:

— Стережися жінок і чиновницьких крісел! — Весело засміявся і рушив з подвір'я.

Дружба з Фредом у нас давня. Мені було п'ятнадцять, коли Фред, повернувшись з армії, уже водив на «Автотранспорті» свій перший вагозов. Він доставляв тоді з кооперативів свіжі овочі до споживчих крамниць.

Його автомобіль часто ламався, і я не раз спостерігав, як Фред, кленучи все на світі, порпався в двигуні.

— Чотирнадцятий номер, — казав, бувало, Фред, і я подавав йому потрібний гайковий ключ.

Фред любив порозмовляти, особливо про жінок.

— У певному віці, мій дорогий, жінки стають схожі на вибухівку, — повчав він мене.

Я клав свій шкільний портфель, щоб допомогти Фредові натягнути пас.

— Як це — на вибухівку?

Він лише похитав головою.

— Що тобі сказати, хлопче!

Йому здавалося, що й так усе ясно. Це були ті часи, коли він постійно мав «клопіт із вдовами». Висловлюючись інакше, у Фреда весь час закохувалися жінки старші за нього — розлучені, овдовілі й нещасливо одружені. Ї головне, що він не доклав до цього ніяких зусиль.

— Не встигнеш побалакати з котроюсь у їдальні, — розповідав Фред, — як на заводському святі вона вже підходить до тебе й запрошує на білий танець. Танець іще не скінчивсь, а ти вже знаєш, що її чоловікові от-от випишуть окуляри, що вночі він хропе і чекає пенсії по старості.

Мені було смішно слухати такі історії, але Фреда я не перебивав.

— І перш ніж ти в цьому як слід розберешся, тебе вже втягнуто в роман, — зітхав Фред. — Ану, заводь двигун!

Я завів. Фредову машину я вже вивчив, як свої п'ять пальців.

Та одного разу Фредові було не до жартів. Він за-кохався в рудоволосу практикантку, яка місяць працювала в управлінні. Але дівчина не звертала на Фреда уваги. Він дуже страждав від цього, й ми довго говорили про «незбагненність жінок». При цьому Фред, як і завжди, говорив здебільшого сам, я ж обмежувався окремими репліками.

Треба віддати належне Фредові: жодного разу він не сказав: «Тобі цього не зрозуміти!» або: «Для цього ти ще надто молодий!» Він або визнавав слухність моєї думки, або не погоджувався зі мною; а іноді просто ляскав мене по плечу і замовкав.

Коли в мене був час, приміром, на канікулах, я супроводжував його в поїздках. Одного разу — я ходив тоді в десятій клас — він завів мову про мою майбутню професію. Тоді були тяжкі часи. Матері після народження близнюків довелося залишити свою роботу перекладачки, і ми мусили вдовольнитися лише батьковою платнею. Я ще не знав, ким мені стати, але чомусь убив собі в голову, що колись конструюватиму мости. Та водночас були в мене ще й десятки інших бажань.

— Ну і яку ж професію ти вказав у анкеті? — поцікавився Фред.

— Ще ніяку. — Я затнувся, та оскільки ми з Фредом були дуже близькими друзями, то згодом я все ж виклав йому свої найпотаємніші бажання. — Я хотів би стати конструктором або письменником, щоб писати пригодницькі книжки...

— Он як! — Фред завжди був відвертий зі мною і казав прямо все, що думає. — Писати про пригоди — це добре. Але спершу треба їх пережити. Отож спускайся на грішну землю, друже.

— Ну, тоді конструктором мостів.

Фред промовчав, потім раптом запитав:

— А як ви перебиватиметеся на батькові грошенята? Я здивовано глянув на нього.

— Коли ми виростемо, — каже батько, — буде легше.

— І це велика його помилка! — Фред похитав головою. — Один хоче стати конструктором мостів, походжати в білому халаті, другий мріє бути професором, а третій — директором цирку!.. А скільки треба на це років, ти знаєш? Старому довго доведеться чекати.

— Але ж ти мене запитав, про що я мрію.

Голос у Фреда пом'якшав:

— Про що мрієш! Ну ти в мене філософ! Мрія мрією, але ти найстарший...

— Ти думаєш, що я...

— Нічого я не думаю. Але справа тут така: чоловік буде мости, гарні й міцні. Корисна робота. Проте реально це видно буде лише тоді, коли хтось проїде по ньому! Я маю на увазі ось що: доцільність моста полягає в тому, що хтось по ньому проїде. Дійшло?

— Авжеж, але яке це має відношення до мене?

— І в житті нам зустрічається безліч мостів...

Фред говорив чимраз загадковіше, і я змінив тему розмови:

— Він деренчить, як бляшана каструля.

Фред зразу зрозумів, що йдеться про двигун його машини.

— Це в майстерні такі партачі сидять... А ти, хоч і великий фантазер, а на двигуни чуття маєш. Молодець!

Фред хвалив не часто, тому його слова були для мене особливо приємними.

— Так от, кажу тобі, як друг другові,— мовив він,— треба думати про те, як допомогти батькові. Йди вчитись на автослюсаря, а згодом на машину пересядеш. У сім'ї ти найстарший, кому ж, як не тобі, й подумати про роботу. Тільки не кажи своєму старому, що це я тобі так нашептав. Це твоє рішення, і баста!

Раптом його обличчя спохмурніло, і він заговорив зовсім про інше:

— Я зразу мав би отямитись! Уяви собі: довге руде волосся, яке аж спалахує, коли на нього впаде сонце, а сонце, бісової душі, завжди падало на нього!.. Тоді вона скидалася на вогненного птаха. І таке сказати: «Немає нічого гіршого, як зв'язатися з шофером!»

Фред виклопотав для мене місце учня на своєму підприємстві, і я вивчився на автослюсаря. Згодом я забув, як важко було мені розлучатися зі своєю мрією про будівництво мостів. Я згадав про це знову лише недавно, коли сидів разом із Танею, Зонтагом і Пуделем.

От уже хто знав про себе все наперед, то це Зонтаг. Ніяких несподіванок, усе розписано до дня. Школа — позаду, тепер на черзі армія, після армії — навчання у вузі... Зонтаг і Пудель уже мали в кишені документ про зарахування до вузу, це розумілося само собою.

Пополудні перед їхнім від'їздом ми сиділи на терасі літнього кафе над міським ставком. Усе тут мало вже осінній вигляд, дерев'яний парапет на веранді потемнів

від вологи, у прикріплених ланцюгами човнах вітер ви-хрив пожовкле листя.

Зонтаг уникав мови про службу в армії, що от-от мала початись, а говорив про майбутнє навчання. І лише вроджена скромність, мабуть, перешкоджала йому сповістити точну дату свого захисту дисертації. І все ж, сам того не бажаючи, він розповідав про все це так, мовби спеціально для нього побудовано дослідний інститут і майбутні його асистенти стоять уже на даху, вдивляючись у горизонт і з нетерпінням чекаючи, коли ж нарешті прибуде Штефан Зонтаг. Може, я несправедливий, але саме так воно сприймалось.

— Запроторити нас на півтора року в казарму, — сказав Пудель, — це безглуздзя з погляду інтересів народного господарства.

Запала напружена пауза, під час якої нам принесли на стіл пиво. Зонтаг був невдоволений Пуделем. Як міг Пудель сказати щось подібне в моїй присутності!

— Ми всі однакові. Між нами не може бути різниці, — мовив Зонтаг і глянув на мене.

Проте я відчував, що Пудель висловив і Зонтагову думку. Не може бути різниці між шофером і майбутнім дипломованим фізиком, але для народного господарства це все-таки мало значення! Та Зонтаг був надто делікатним, щоб відверто висловитися з цього приводу.

Я хотів був сказати, що під час моєї служби в армії в мене не було відчуття, що я залишив на підприємстві прогалину, яку не можна було заповнити, однак промовчав. Отакого Зонтага всюди ж бо важче замінити.

Відчуття, що я зайвий у їхньому колі, ще більше посилилося, коли вони почали згадувати шкільні роки.

— Жаль, що вже не треба ховатися з сигаретою! Ніколи не мав від куріння такої насолоди, як від недопалка, похапцем переданого один одному в закутку шкільного подвір'я.

Я не міг слухати цю недопалкову сентиментальщину і лише дивувався, що оце «а пам'ятаєш?» справляє на Таню таке враження.

Їхні спогади здебільшого починалися словами: «Одного разу я не мав найменшого уявлення про...» І тут раптом їх викликали відповідати, й вони вміло й дотепно виплутувалися із скрутного становища. Послухавши їх, можна було подумати, що вони ні про що не мали найменшого уявлення і їхні найбільші успіхи в шкільні роки — це ефектно вийти сухим з води.

Що ж змусило мене раптом устати й піти? Хтозна.

Може, те, що вони розмовляли, як одна сім'я, до якої я не належав.

Одного разу Таня спробувала викликати інтерес і до мене.

— Ганнес почав зараз учитись заочно,— мовила вона, і в очах Зонтага спалахнув подив.

— Поздоровляю! Бери з нього приклад, Пудель! Ти ж бо стаєш дедалі товстіший і лінивіший!

Пудель засміявся. Що тут було смішного, не знаю. Сміятись у цьому випадку можна лише тоді, коли впевнений, що й без особливих зусиль щасливо пливтимеш по життю.

Я не сказав нічого, бо знав, що мое заочне навчання тут нікого не цікавить. І мав слушність — розмова знову поточилася про минулі шкільні роки.

А потім Таня розповіла одну історію. Історію, яка мене дуже засмутила.

— Жаль, що нічого вже не можна повернути,— почала Таня.— Коли мені було вісім чи дев'ять років, ми влітку жили на селі. Поблизу села була річка, загачена греблею, вода, падаючи з висоти близько п'яти метрів, шуміла й пінилася.

У селі я мала подругу, одного віку зі мною. Якось ми гуляли й побачили, що під гримучим валом води, яка ринула через край греблі, можна безпечно пройти. Ми поскидали купальники й стали бігати туди-сюди під водою, яка оглушливо гуркотіла, гукали щось одна одній, сміялись, аж сльози на очі наверталися. Потім бухнулися на теплий пісок, сонце осушило нас, і гул води перетворився на тихий шепіт, який чуєш, притулившись до вуха мушлю. Пахло водою і травами, що росли на березі ріки.

Наступного дня я повернулася з батьками до міста. Ми ніколи більше не їздили в те село, та коли б навіть і поїхали, то навряд чи я відчула б таке блаженство.

Штефан Зонтаг стежив за розповіддю Тані з напруженою увагою. Мені здавалося, що він милується нею.

— Як я тебе розумію! — мовив він.

— Прекрасна розповідь, на п'ятірку,— зауважив простакуватий Пудель.

Зонтаг пустотливо штовхнув Пуделя в бік і сказав, дивлячись на Таню:

— Справді, такі відчуття не забуваються, нам це знайома, еге ж, Таню?

Я не міг більше лишатися з ними. Чому — не можу пояснити досі. Просто встав і пішов, хоч збоку могло

видатись, що мені просто треба відлучитися в туалет.

Вдома я почув від Герда, що коли він і одружиться, то тільки на такій дівчині, яка не носить капелюшків.

Подумки я був ще там, над міським ставком, і у вухах мені лунав голосний сміх Тіллі.

— І це основна твоя умова? — спитав я, намагаючись заглушити сміх, який мене дратував.

— Так. І важливо, щоб вона й до того не носила капелюшків, а не зняла його тоді, коли взнала про мою умову.

— А як ти про це дізнаєшся?

— Не хвилюйся, дізнаюсь...

Слухати просторікання Герда не було сил, нерви не витримували.

— Зроби мені ласку й почекай іще з рік зі своєю безкапелюшницею, добре?

Я хотів вийти з кімнати і сісти за конспекти.

— Кого почекати? — спитала Тіллі.

— Що «кого»?

— Кого Герд має почекати? — повторила Тіллі.

Я вже помітив, що настрої у Тіллі останнім часом став дуже мінливий. Почута мелодія могла викликати в неї сльози, а шлюбні плани Герда — голосний сміх.

— Почекати, поки у нас тут буде спокійніше, — відповів я. — Коли я складу свій перший залік, отоді й зможемо поговорити про дружину для Герда, жінку без капелюшка і з характером. Мое шанування!

Виходячи, я почув, як Тіллі сказала Гердові:

— Мовчи, Герд. Ти ж знаєш! Чи, може, я повинна йому сказати, що ти...

Я вийшов у передпокій і вже був торкнувся дверної ручки моєї кімнати, з острахом думаючи про завдання з математики, але слова Тіллі повернули мене назад.

— Що знає Герд?

— Що ти дуже зайнятий, — сказала Тіллі. — І що трохи змінився.

— А з чого це видно? — запитав я.

Тіллі мовила тихо:

— Є речі, які нас дратують, і речі, які нас цікавлять. З роками дедалі більше речей нас дратують і дедалі менше речей нас цікавлять.

— Хто тобі таке сказав?

— Фамос.

— Добрий мені вчитель! За таку філософію його із школи треба гнати.

— Річ у тім, що Герд уже познайомився з дівчиною, яка ніколи не носила капелюшка...

Герд злякано глянув на сестру.

Ну, що я мав на це сказати! У мене немає жодної вільної хвилини, а тут ще Герд зі своїми дивацтвами. Після зміни я зразу йшов на лекції, бувало, засинав за столом, а потім ледве надолужував пропущене. Наступного дня зразу після нічної зміни брався за самопідготовку, бо пополудні знову були лекції. Я пив каву і ковтав таблетки. Навчальний матеріал був складений людьми, які ні на секунду не замислювались над тим, в яких умовах його доводиться засвоювати. І те, що я наполегливо долав усі труднощі, було зумовлене лише лерхевським заповзяттям, яке, на мій подив, я у собі відкрив.

— До кого ж мені звернутись зі своїми турботами? — нарешті запитав я.

Збігло кілька секунд. Тіллі і Герд збиралися з думками. Для них, певне, було незвично, що і я часом можу звернутися з таким запитанням.

— До нас,— відповіла Тіллі і провела рукою по Гердовій чуприні так, що волосся в нього на голові піднялося сторч.— Адже в Герда все це — лише теорія. Так само, як і його сальто вперед.

— Ну, ну... ви ще побачите! — Герд із своїм найжаченим чубом чомусь не здавався смішним. Надто вже рішуче він заявив: — Можете не сумніватись!

То був час, коли мені потрібен був спокій, але спокій у цьому домі і не ночував. Тіллі з її перепадами настрою (вона могла раптом засміятись крізь сльози, без видимої причини обцілувати Тіну або цілими хвилинами отупіло дивитися в куток), Герд з його таємничими пророчтвами, і врешті ще й батько з його скаргами на те, що на їхньому підприємстві робиться бозна-що.

Недавно батько перейшов у новий заводський цех. І тут я мушу сказати про батьків тонкий нюх, згадати Тібольда, словом, розповісти про все, що сталося з батьком останнім часом.

Того вечора він прийшов додому добряче напідпитку. Мабуть, знову про щось дискутував з Тібольдом і, видно, цього разу дискусія трохи затяглася.

— Спробуй-но поговорити про запахи з тим, у кого немає нюху! — намагався виправдовуватись батько. І хоча ми зразу визнали мудрість цієї тези, однак достатнім умотивуванням його стану вона не була.

— У новому цеху сморід! — гаркнув батько.— Стоїть сморід, ось і все, що я висуваю на обговорення.

Мати поралася з білизнаю у ванні, Тіллі готувала батькові вечерю, а Герд сидів над своїм шкільним завданням, ледве стримууючись, щоб не пирснути зухвалим сміхом.

Як і Він, яких я погнав до ліжка, в нічних піжамах прикипіли до шпарини в дверях, щоб подивитися на свого захмелілого батька.

Тіллі підсіла до батька, і я помітив, що йому це приємно. Батько рідко випивав, та коли вже таке траплялося, то розмовляв він лише з Тіллі. Герд у таких випадках зухвалий і вередливий, Рені докоряла батькові, мати мовчала, лише Тіллі в усьому догоджала йому.

— Що там нового у вас на підприємстві? — спитала вона.

Я низько опустив голову над книжкою, Герд закотив очі. Але батько сприйняв це запитання спокійно. Поклавши виделку й ніж, він урочисто відповів:

— Нове — це я, моя дочко. Я, твій батько.

Герд пирхнув, і я кинув на нього нищівний погляд.

— Це добре,— сказала Тіллі.

— Це недобре,— заперечив батько і настроївся на розмову, яку я тут можу відтворити лише фрагментарно.— Коли в молоді роки ми входимо в життя,— провадив далі,— то й гадки не маємо, що котрогось дня наш найкращий друг вставить нам палицю в колеса.

Герд заламав руки і втупився в стелю, але Тіллі слухала серйозно й уважно.

— Тібольд! — проказала вона.

— Тібольд,— підтвердив батько.— Двадцять років тому я пив Тібольдове горобинове вино — ось і вся життя мудрість.

Тіллі сперлась підборіддям на руки і буквально ловила кожне батькове слово.

— Так уже воно є: нове є нове, навіть коли воно смердить пластмасою.

Тут треба пояснити, що Тібольд і батько першими двадцять років тому прийшли на зруйновану меблеву фабрику; вони розробили серію перших кухонних стільців і дали моделі назву «Монумент». Свою дружбу вони скріпили горобиновим вином, що його Тібольд готував за рецептом, який згодом загубився. Будучи актом неповторним, їхня дружба мала б тривати до кінця життя. «Як усім тут відомо, є речі, які не обговорюються»,—

часто казав батько, маючи на увазі й свою дружбу з Тібольдом.

Тібольд, коли йому доручили очолити нову галузь виробництва, взяв до себе батька — неперевершеного знавця «душі» меблів. Я ніколи не думав раніше, що меблі мають душу. Отут і виник між ними конфлікт — батько ніяк не міг погодитися з новою технологією, за якою нагріта пластмаса поширювала нестерпний сморід.

Треба було бачити, як батько бере шматок дерева, як ніжно обхоплює його руками, як великим пальцем тре поверхню і — момент кульмінації — як нюхає її! Мені щоразу здавалось: ще мить — і він попробує дерево на смак.

— Обиватель з носом! — так охарактеризував його Тібольд, і після цього, здавалося, навіть горобинове вино навряд чи зарадило б.

Ні-ні, Тібольд так не думав! Батько того вечора лише тому прийшов так пізно додому, що Тібольдові потрібні були чотири години й дві пляшки горілки, щоб пояснити батькові, що він так не думав.

У таких розмовах батько десь аж під кінець висловлював свою сентенцію. Нею він збивав з пантелику якого завгодно співрозмовника, пояснюючи все і не пояснюючи нічого. У цій сентенції містився результат його багатого досвіду, наука, яку він виніс із виховання своїх численних дітей! Він почув цю сентенцію від свого батька, і вона мала успадковуватись далі, як фамільна цінність. «Кожна людина, — так починалася сентенція, — кожна людина, Тібольде, — це цілий всесвіт...» І у відповідь Тібольд міг лише глибокодумно кивнути головою.

Освоїтись з новою роботою батькові було невимовно важко. Він відвідував курси, сидів над хімічними формулами, вивчаючи нову технологію. Можу собі уявити, з якою ворожістю позирав він часом на нову машину, кривився від смороду і напівзаплющував при цьому очі. Повністю він, звичайно, ніколи до цього не звикне, бо мій батько — аристократ нюху.

— І чому ж ти все-таки взявся за це діло? — запитала Тіллі.

— Заради Тібольда, — мовив батько, — тільки заради Тібольда. — Подумавши трохи, він додав: — І тому, що це нове. Ти мене розумієш, Тіллі?

Хто й коли розумів його краще, ніж Тіллі?

Мене цікавила справа з горобиновим вином. Я згадав Танину історію. Мені давно було ясно, що я не відкараскався від тої «неповторності». Неповторність? Авжеж,

ніщо не повторюється, але дружба між батьком і Ті-больдом витримувала нові й нові випробування, щоразу переходячи в нову якість. Я відчув раптом потребу поговорити з Танею, поговорити про те, що, як мені здавалося, було дуже важливим для нашого подальшого життя.

Одягаючи куртку, я помітив, що Герд уважно дивиться на мене. Раптом він загородив мені дорогу.

— Куди ти йдеш?

— Хай тебе це не обходить, друже! — Проїшовши повз нього, я спустився вниз.

На вулиці я помітив, що Герд іде слідом за мною. Я надав ходи. Герд зробив те саме.

Зупинившись, я круто повернувся і скомандував:

— Ану, катай додому!

Він зупинився на деякій віддалі.

— Ти не посмієш.

Я все ще нічого не розумів.

Герд дивився на мене визивно і водночас злякано, безпорадно тупцяючи на місці.

— Чого не посмію? — запитав я спокійно.

— Йти до неї, якщо ти по-справжньому її не любиш.

— Слухай, хлопче... ти наливаєшся на неприємності! — гримнув я. — І взагалі, що тобі до того?

— Мое діло, — хоробро відказав Герд.

Помалу я збагнув безглуздість ситуації. Спочатку це відібрало мені мову, я навіть не міг прогнати його, як бездомного собаку, хоча до нього — слово честі — найбільше підходило саме таке порівняння. Він і далі стояв на деякій відстані від мене і чекав пояснень... Спитати б, за яким правом!

— Послухай, хлопче! Я справді люблю її. Повір!

А що я мав казати? Адже він був ще зовсім зеленим хлопцем! Навіщо все це йому? Чому він нічого не хоче пояснити, стоїть мовчки і тільки покашлює? І що його ще цікавить?

Мушу сказати, що в такій ситуації я опинився вперше. Стояв і дивився на свого молодшого брата, вражений, здивований, ошелешений його поведінкою, тільки тепер помітивши, як він виріс і подорослішав.

Тепла хвиля жалю й любові до нього огорнула мене. Цей довготелесий парубійко, який голиться щоранку, хоча вистачило б і раз на тиждень, був цієї миті як ніколи дорогий мені.

— Іди додому, — тихо сказав я.

У відповідь він дістав з кишені пачку сигарет і про-

стягнув мені, хоча відстань між нами й далі лишалася чималою.

— Закуримо?

— Дякую! Ти ж нібито спортсмен!

— Моє діло,— відповів він.

Я повернувся і пішов, знаючи, що він усе ще стоїть на місці, жадібно затягуючись сигаретою, яка зовсім не йшла йому на користь. Мої ноги ніби поважчали, і треба було робити неабиякі зусилля, щоб відірвати їх від землі.

Коли пізно ввечері я вертався від Тані, то помітив, як від стіни будинку відділилася чиясь тінь і зникла в дверях.

Тіллі

Що сталося з Ганнесом? Йому треба вчитись, а він вмикає на повну гучність портативний приймач Гердхена і слухає музику. Потім виходить з кімнати, хапає мене в обійми, крутиться зі мною по паркету й каже:

«Тіллі, голубко! Як там Роберт?»

Мене дуже дивує, що він так поводиться. Пустує, наче дитина. Такий дорослий хлопець і такий нерозважливий!

На запитання про Роберта я не відповіла, бо все це надто складно, щоб висловити однією фразою. Ганнес, напевно, відчув це, бо замислився, похитав головою і врешті сказав:

— Є на світі лише одна людина, яка в змозі йому допомогти!

Він не каже, хто ця людина. Та я знаю і без нього. Кожну хвилину я тільки й думаю про те, як допомогти Робертові.

Я розумію, чому Ганнес так каже. Звичайно! Йому допомогла Таня.

Вплив Тані видно вже хоча б з того, що на свої книжки він просто накидається! От якби і в мене була така сила! Я назавжди вибила б Робертові з голови того осоружного хапуна.

Сьогодні в школі Фамос сів на вчительський стіл. Одного разу він заявив нам, що вчитель, який сідає на стіл, схожий на людину, що лягає в ліжку в черевиках. Виходить, і він, коли його щось виведе з рівноваги, забуває про правила доброго тону.

У такі хвилини Фамос мені дуже подобається. Вчитель — теж жива людина, не може ж він весь час бути застебнутий на всі гудзики.

Одного разу — було це під кінець навчального року — довготелесий Гаррі, який сидів на останній парті, раптом ні з того ні з сього вибухнув голосним сміхом. Фамос поцікавився, в чім річ.

Виявляється Гаррі розповідав анекдот про слона, якого миша попросила вийти з води, щоб пересвідчитись, чи немає на ньому її купальних трусів. І засміявся Гаррі тому, що мала Ізетта не зрозуміла його й серйозно промовила: «Але ж мишачі купальні труси зовсім не підходять слонові!»

Коли Гаррі сказав про це Фамосу, той не витримав. Ухопившись за учительський стіл, щоб не впасти, він зайшовся сміхом, коли раптом до класу зайшов директор.

Взаємини між Фамосом і директором дуже добрі. На відміну від інших учителів, котрі бояться директора, як вогню, вони звертаються один до одного на «ти» і ніколи не сваряться. І все ж картина була дивовижна: Фамос сперся на стіл, заходячись від сміху, а директор стояв у дверях і ошелешено дивився то на нас, то на нього.

— За підсумками навчального року, — доповів Фамос, — ніхто з нас не лишився на другий рік. — Ці слова викликали новий вибух реготу в учнів, бо Фамос, очевидно, хотів сказати «ніхто з них». Але мені здається, він не обмовився. Адже Фамос — один із нас, коли він отак може сміятися разом з усіма.

— Широ вітаю вас! — сказав директор, усміхаючись. Коли він усміхається, вигляд у нього тоді дуже молодий, незважаючи на його лисину.

Отож, вертаючись до початку розповіді, я хочу сказати, що Фамос майже ніколи не сідає на вчительський стіл; хіба що буває дуже чимось збентежений.

Цього разу він сів на вчительський стіл, коли видавав Робертові роботу з фізики — першу в новому шкільному році.

— Трійка, — сказав він і похитав головою.

І я подумала, що Робертова трійка для нього — велика несподіванка.

Роберт втупився в аркуш паперу, низько опустивши голову.

І в цю мить я відчула, що в мене з очей потекли сльози. Мені стало страшенно соромно, але я нічого не

могла з собою зробити. Весь клас здивовано витріщився на мене. Такого ніхто не чекав. Щоб потамувати сльози, я пробувала усміхатись, але заплакала ще дужче.

Після уроків я тихенько йшла поряд з Робертом. Ми й словом не обмовилися про роботу — я знала, яким ударом була для нього трійка. З його гордістю! Якби я зараз зронила хоч слово, — це просто вбило б його.

Але чого мовчав він? Може, вдавав із себе лицаря, який програв двобій і не хоче в цьому признаватися? Мені дуже кортіло взяти його за вуха і добре труснути цю дурну голову.

— Я не можу більше брати участі в роботі гуртка, — нарешті сказав він. — Маючи трійку з фізики! Та ще й літати! Літати! — Він тяжко зітхнув. — Пробач, я наговорив тобі, мабуть, чимало дурниць про польоти й таке інше. — Він засміявся, однак це був гіркий сміх.

Роберт прощався зі своєю мрією про польоти, і це було найгірше. Тільки я знала, що означало для нього перекреслити свою мрію.

Коли ми йшли міським парком, я поклала собі ні за що не відпускати Роберта на зустріч з Хапуном, бо передчувала, що цей огидний тип саме сьогодні буде дуже небезпечний для Роберта. Тієї миті я не знала, що Як і Він слідкували за нами. Вони ганялися за білкою, потім помітили нас і заховалися в кущах.

— Значить, ти знову підеш до Хапуна? — спитала я Роберта.

Він дивився повз мене, не відповідаючи.

— Тоді ти більше мене не пробачиш! — мовила я. Це було нісенітницею, адже ми щодня бачимося в школі. Але що мені було робити?

І тут сталося те, чого ні я, ні Роберт не чекали: я поцілувала його. В губи. При цьому я зовсім ні про що не думала. Здивувалася тільки, що Робертові губи зовсім м'які... мені здавалося, що вони мають бути тверді як камінь.

Коли це сталося, ми здивовано глянули одне на одного. Якийсь час мовчали, нарешті Роберт сказав:

— Я більше не ходитиму до нього.

А потім він усміхнувся, як раніше, як тоді, коли ми сиділи разом у зашкленій кабіні літака.

Згодом, коли Роберт уже пішов, зі свого сховку вийшли Як і Він. Вони йшли повагом і якимось ніби замріяно.

— Ти вже заручена? — сумно запитав Як.

— У вас будуть діти? — зітхнув Він.

Я не могла стримати сміху, а вони допитливо дивились на мене, намагаючись визначити, радісний це сміх чи ні.

Усі втрьох ми забрали Тіну з дитячого садка. У садку сьогодні дітям розповідали про бджіл, але ніхто не зміг напевне сказати Тіні, чи сплять бджоли вночі.

Я висунула свою версію:

— Уночі бджоли, мабуть, думають — якщо вони взагалі до цього здатні,— як буде гарно, коли наступного ранку вони полетять до квітів.

Близнюки надули щоки.

Коли Тіллі заходить до моєї кімнати, вона ніколи не починає розмову з того, що їй в даний момент хвилює. Вдає, що зайшла просто потеревенити або запитати про яку-небудь дрібничку: скажімо, як пишеться слово «космос» — з двома «с» чи з одним. А вже потім починає говорити серйозно.

Ось і цього разу, тільки-но я сів до столу, щоб узятися за осоружну математику, як до кімнати зайшла Тіллі й звернулася до мене:

— Чи не міг би ти назвати мені революціонера в нашій сім'ї?

— Ти хочеш, щоб я тебе придушив?

— Мені потрібен сучасний революціонер. Тема твору називається...— вона подивилась на папірець,— «Образ революціонера наших днів».

— Якщо тебе влаштує студент-заочник, який зі страху мало не...

— Фрейлейн Геммерляйн каже, що такі люди, тобто революціонери, є скрізь, але спершу їх треба пошукати у власній сім'ї.

— Ну то й шукай! Запитай Тіну, вона у ванній кімнаті.

— Я тебе серйозно питаю, а ти...

— Серйозно? Мені вовком хочеться вити! Чи ти хоч розумієш, що я взяв на себе? Я з тріском провалюся на екзамені. «Лерхе?..— скажуть на роботі.— Лерхе — це такий собі тихий, обмежений чоловік, можна сказати, ні риба ні м'ясо». О господи! Рятуй мене, моя нене!

Однак Тіллі не слухала мене. Їй цікавило зовсім інше.

— Наша мати — революціонерка, правда ж?

Я відсунув конспект.

— Бо вона всіх нас розуміє з півслова,— не вгавала Тіллі.— Справді! Яюсь вона розповідала мені, що їй

лише один раз було дуже важко. Це було по війні, коли вона, молода дівчина, жила сама, без батьків. Тоді в неї не було жодних планів на майбутнє — суцільна безвихідь. Мабуть, це страшно, коли тебе нічого не чекає попереду. Не знаю, чому мати надумала розповісти мені про себе, але зробила вона це дуже вчасно, розумієш? Бо потім вона запитала мене, які зараз у Роберта плани. Підійшла до мого ліжка й запитала. Вона все розуміє!

— І ти хочеш написати про це в своєму творі?

— У творі?.. Ага, справді.— Тіллі зітхнула.— А як треба про це написати, Ганнесе? Щоб усе йшло одне за одним, так?.. Тоді це не буде схоже.

— На кого не буде схоже?

— Не буде схоже на реальну живу людину.

— Думаю, це не те — писати про матір, яка ніжно гладить дочку по волоссі і вгадує по очах її турботи.

Тіллі уважно слухала мене.

— Ти могла б написати, скажімо, про Герда, про його успіхи в училищі, про близнюків і їхні п'ятірки, про батька, що вкотре вже став передовиком. Навіть про те, що він курить сигари, написати про...

— ...про тебе.

— І про мене. Що мені всі надокучають, хоч у мене й так голова обертом іде...

— Ага.

— Що «ага»?

— Я мала на увазі, що й про це належало б написати.

— Писати треба про найсуттєвіше!

Тіллі невпевнено подивилась на мене.

— Одне слово,— мовила вона, подумавши,— мати нас розуміє.

— Ти ще мусиш навчитися абстрактно мислити.

— Розуміння своїх ближніх — це суттєва риса?

— Більш-менш.

— Але це вже не те, що я хочу сказати: вона все знає. З любові. Може, вона мудра, чи це вже сюди не стосується?

Зрозуміти Тіллі ставало чимраз важче.

— При такому підході ти навряд чи впораєшся зі своїм твором.

— Але я не на хибній дорозі, правда?

— Ти зовсім не на хибній дорозі, Тіллі.

Вона пішла. Потім ще раз просунула голову в двері й усміхнулась.

— Дякую тобі за допомогу!

Я махнув рукою, щоб вона нарешті зачинила двері з другого боку. І тут я помітив аркуш паперу, який лежав на столі. Ось що там було написано:

«Найсуттєвіші риси революціонера наших днів. По-перше: здатність братися за діло, де ще немає досвіду й готових рішень. По-друге: вміння працювати в колективі, бо завдання ускладнились настільки, що розв'язати їх можна тільки колективно. По-третє: байдужість до власної слави. По-четверте: погляд на соціалізм як на завдання, що його кожного дня треба розв'язувати по-новому».

Я поклав папірець. Виходить, вони обговорювали це в школі. Це було саме те, що їй треба. Тоді якого дідька, питається, вона забивала собі голову матір'ю, всіма нами? Я не міг собі уявити, як можна пов'язати наші справи з темою її твору. Наприклад, батькове рішення перейти в цех пластмасового покриття. Це ж бо заради Тібольда й під впливом горобинового вина! Що ж тут революційного?

Або моє тричі прокляте заочне навчання? Ну що ж, можеш писати й про це, Тіллі! Ото буде незвичайний твір! Може, так: «Мій брат Ганнес має риси революціонера наших днів, бо приревнував до якогось там Штефана Зонтага і вирішив заочно вчитись. Він зробив це ще й тому, що в нього нічого не вийшло з «павуком», про якого не варто розповідати. Його героїчне рішення навряд чи здійснилося б, якби начальник їхнього відділу кадрів Кольман не захотів зробити з нього папугу. А що моему братові дуже захотілося побачити, як розкриє рота від подиву цей Кольман, коли почує про навчання, то він і вирішив якнайшвидше втілювати це рішення в життя. Можна написати ще й про братового колегу Шпаргеля, прозваного спаржевою головою, і про розмови з ним...

Ніколи ще не читав я такого твору.

Коли Фред вернувся зі своєї поїздки в Ленінград, я сидів у Шпаргелькопфа у відділі транспорту. Шпаргелькопф бубонів щось про «помалу звикнеш» і, схоже, щиро хотів допомогти мені, бо одне діло — виробництво, яке працювало в кілька змін, і зовсім інше — моє теперішнє сидіння за письмовим столом. Коли я час від часу визирав у вікно і бачив, як мої колеги від'їжджають і приїжджають, у мене виникало відчуття людини, яку

після корабельної катастрофи хвилі викинули на безлюдний острів.

Співробітниця відділу запитала мене, яку я п'ю каву: чорну, з молоком, з цукром чи з молоком і цукром. Усе це, мовляв, треба з'ясувати найперше, решта владнається.

Переді мною лежали сотні заповнених формулярів обліку руху. Мое завдання полягало в тому, щоб звести всі цифри на окремому аркуші.

Вранці, бачачи, як мої приятелі від'їжджають з подвір'я, я ще гадав, що виконую цікаву й змістовну роботу, та коли потім я зустрівся з ними під час обідньої перерви в їдальні, то вже заздрив їм. Послухавши їхні розповіді, я подумав раптом, що робота таксиста все-таки найцікавіша в світі.

До мене підійшов Фред, сів за мій стіл і сказав:

— Я чув, що ти пішов у службовці?

— Послухай, Фреде, що буде, коли на Розенгаймерштраسه з автобуса вийде двадцять чоловік, а зайде двадцять шість?

— Автобус поїде далі.

— Ти впевнений?..

— Це що — анекдот?

— Облік руху пасажирського транспорту.

— І в тебе не облізе голова?

— Ми повинні знати, що робиться на маршрутах.

Фред перевів розмову на інше.

— Ти знаєш, у Ленінграді мені більше сподобалось, ніж у Москві...

— Ти маєш на увазі дівчат? Признайся, старий!

— Не мели дурниць!

Я знав, що Фред навіть у думках не міг би зрадити Рені.

— Від Рені був лист. Вона просила передати тобі вітання. У Росточі зараз почалися студентські свята.

Фред лише ледь кивнув. Він не любив слухати про ті студентські свята, бо ревнував Рені до кожного студента-однокурсника.

Я вирішив змінити тему розмови.

— Ти чув, що наш Шпаргель розлучився з дружиною?.. А його син торік пішов до школи.

— І що вона пише ще? — перебив мене Фред.

— Ага, ти про Рені... Що вона завжди буде вірна тобі... Та вона сама тобі про це скаже.

— Гаразд. То що там у Шпаргеля?

— Його син уперше написав йому листа. Шпаргель страшенно зрадив і всім його зачитував.

Того дня всі напружено чекали, яку звістку принесе Шпаргелькопф. Вже кілька тижнів він вів переговори з директорами різних підприємств, доводячи їм слушність переходу на роботу в різні зміни.

Години пік на транспорті належало зняти — так це називалося нашою професійною мовою. Шпаргелькопф переконував, благав, сварився, пропонував різноманітні варіанти. Нарешті домовленості було досягнуто. Шпаргелькопф зібрав підписи всіх керівників підприємств.

Певна річ, Шпаргелькопф розумів, що п'яти підписів замало. Але він не здається, в цьому не було найменшого сумніву. Не здається навіть тепер, коли керівники підприємств намагаються анулювати свої зобов'язання.

Але того дня все це здавалося йому неістотним. Його син написав йому першого листа, і Шпаргелькопфа не хвилював пригнічений настрій у відділі.

— Усі вони зараз відхрещуються! — почув він, заходячи в контору, від свого заступника Люкса. Торік Люкс запропонував зібрати підписи під тиском згори, коли вмовляння не допоможуть. Шпаргелькопф на це тільки усміхнувся, дістав з кишені аркуш з підписами й почав ходити по кімнаті, розмахуючи папірцем, наче прапором перемоги. Наш економіст висмикнув у нього папірець, уважно прочитав його і хутенько замкнув у сейф.

— Усі вони зараз відхрещуються, — мовив був Люкс, але Шпаргелькопф, здавалося, зовсім не чув його. Він витягнув з кишені своєї куртки вже потертий аркушик і став голосно читати:

— «Любий тату! — Він урочисто оглянувся, чекаючи на нашу реакцію, потім читав далі. — Я здоровий і найвищий у класі. У мене п'ять п'ятірок. Лише одна трійка. З дисципліни, бо я завжди забуваю лінійку. Адже вона дуже довга й не влазить у портфель. Та я не журюся. Я просто куплю собі коротшу лінійку...» Як вам це подобається? — вигукнув Шпаргелькопф. — І за це ставлять трійку з дисципліни?.. До чого ми дійдемо, коли за довгу лінійку ставитимуть трійки? — Він похитав головою.

— Дзвонили з меблевої фабрики, — спробував хтось із співробітників спрямувати розмову в ділове русло. Шпаргелькопф читав далі:

— «З моїм сусідом по партії я часом сварюся, але додому ми йдемо разом. Він не знає таблиці множення, але загалом він хороший друг. — Шпаргелькопф засміявся, та зразу ж урвав сміх і стихив голос: — Тільки я

один у класі маю двох татів. Я цим горджуся. У декого немає жодного. Тому тепер, можливо, я писатиму тобі щотижня листа.— Шпаргелькопф опустився на стілець, поклав листа перед собою на стіл і довго дивився на нього. Потім дочитав до кінця: — Мама показувала мені одне твоє фото. Найбільше подобаються мені твої великі вуха».

— Напиши йому,— запропонував Люкс,— що ти все ними чуєш, навіть те, що директори підприємств думають, але не говорять.

— «Погода тут хороша, сподіваюся цього і від тебе. Твій син Тіло».

— Отже, бери зобов'язання! Бути завжди таким же хорошим, як погода,— пожартував Люкс.

— І, якщо можна, не таким мінливим,— зауважив наш економіст.

Шпаргелькопф підвівся, оглянув кімнату так, немов шукав місце, куди поставити неіснуюче піаніно, а тоді підійшов до мого столу.

— Ну, Лерхе, як тобі мій хлопець?

Я похвалив розумне рішення малюка купити собі коротшу лінійку.

— Це каже Лерхе. Сподіваюсь, усі чули? А що каже машинобудівний завод? Вони не можуть перейти на новий графік? І тому в нас такий кепський настрій? Ми просто купимо собі коротшу лінійку!

Потім він подзвонив. Зморшка на його чолі поглибшала.

— Говорить Шпаргель з «Автотранспорту». Я хотів би попросити до телефону керівника підприємства. Не можна? Раз не можна, то під кінець зміни жоден наш автобус не стоятиме біля заводських воріт!.. Ага, зараз візьме трубку? Ну от!

Люкс потирав руки. А я взявся за свою роботу, усвідомлюючи, що вона має сенс. Шпаргель не збирається відступати, і для нього я зроблю все!

Пополудні зі своєї редакції подзвонила Таня.

— Ганнесе, слухай, нам треба дати в номер нарис про якого-небудь героя-передовика. У вас є такий? Це моя перша самостійна робота. Ти повинен мені допомогти... До речі, я забула тебе запитати, чому ти так несподівано зник тоді з кафе? Що сталося?

— Я не можу тобі цього пояснити, але в мене були підстави.

Кілька секунд ми мовчали.

Нарешті Таня заговорила:

— Якщо це зв'язано із Штефаном, то ти даремно. Наші стосунки з ним розірвалися ще в першому півріччі випускного класу...

Я трохи помовчав і несподівано спитав:

— А чому в першому півріччі?

— Бо на різдво він подарував мені перстень.

— Це було дуже люб'язно з його боку. Чого ж тоді було поривати з ним?

— Я не ношу пернів.

— Мені це нецікаво... Я кладу трубку.

— Клади!

Знову запала мовчанка. Раптом Таня засміялась, і я вже хотів був справді покласти трубку. Таня заговорила кризь сміх:

— Штефан відрекомендував мене своїм батькам.

— Він добре вихований. Що ж тут смішного?

— Уяви собі, вони хотіли, щоб я відразу називала їх «мама» і «тато». Оскар три дні сміявся, коли почув про це.

— Що ж, усе закономірно.

Шпаргелькопф не витримав і підійшов до мене.

— Скільки можна говорити по телефону? Нам треба дзвонити у справах!

— Йй потрібен герой-передовик.

— Тоді вона не туди потрапила. Скажи їй, що ми нічим не торгуємо.

— Усім потрібен герой,— мовив я в трубку.— Моїй сестрі теж. Де ж узяти стільки героїв? Але я міг би тобі назвати...

Шпаргелькопф вихопив у мене з рук трубку.

— Алло, фрейлейн, напишіть про Ганнеса Лерхе. Він, звичайно, не герой, але хлопець тямущий.

Він віддав мені трубку.

— Таню!

— Хто це був, Ганнесе?

— Саме той, хто тобі потрібен. Але в нього важка вдача.

— Неодмінно домовся з ним про зустріч... Я мушу з ним познайомитися, чуєш?

Другого дня під час обідньої перерви Таня з'явилася в нас у конторі.

Шпаргелькопф розробляв план бою.

— На нараду підеш ти! — мовив він до мене.

— Але я не маю ніякого уявлення!..

— У тому-то й річ. Саме така людина там і потрібна. Усі керівники підприємств пошлють якогось там п'ятого

заступника, доручивши йому сказати, чому вони відмовляються від нашої пропозиції. Ти просто сядеш собі, вислухаєш усе й скажеш... власне, нічого не требаговорити. Просто всім своїм виглядом покажеш...

— Виглядом?

— Авжеж, ти мусиш мати такий вигляд, ніби в шухляді нашого письмового столу лежить бомба — переконливі докази реальності наших планів. Усе ясно?

— Та нібито.

— Тим часом за керівників підприємства візьмуться сам. Це тактика, Ганнесе, тактика!

Таня була в захваті.

— Я піду з вами, гер Шпаргель!

— Гаразд, ходімо! Я покажу вам кількох привітних добродіїв, які запропонують нам коньяк, бо ми їм потрібні. І вони не стануть вводити нас в оману — надто добре ми знаємо один одного. Майте на увазі: вони розкриють нам свої карти.

Шпаргелькопф узяв її за лікоть і підштовхнув до дверей.

Після обіду я до кінця робочого дня просидів на нараді, дуже шкодуючи, що дав себе вмовити піти на неї. Все було так, як і передбачав Шпаргель. Представники підприємств пробубоніли причини відмови від наших пропозицій, нічого, власне, не вирішуючи.

— А зараз,— сказав голова зборів,— колега... Як ваше прізвище? — Він дивився на мене!

— Лерхе! — видушив я із себе.

— ...виступить колега Лерхе з «Автотранспорту».

Шпаргелькопф зрадив мене, він віддав мене на поталу диким звірям. Я підвівся і тихо промовив:

— На жаль, я нічого не можу сказати, бо зовсім мало працюю у відділі. Всього два дні.

— Два дні?

Я кивнув. Навряд чи моє обличчя мало той вигляд, про який казав Шпаргель. Мабуть, воно швидше скидалося на валізу, покинуту посеред критого перону на залізничному вокзалі.

На цьому засідання скінчилось. Коли я вже зібрався йти, мене затримав голова зборів.

— Покуримо, колего Лерхе?

Я взяв у нього сигарету, хоча саме в цей день хотів був кинути курити.

— Шпаргель — битий жак. Передайте йому, що я в захваті від нього! Та нехай начувається! Ви тільки два дні у відділі?..— Він засміявся, захлинувся тютюновим

димом і закашлявся.— В усякому разі ви блискуче виконали своє завдання!..

Додому я прийшов замислений і зажурений. Тіллі писала свій твір, Герд жував гумку й обурювався тим, що наступного місяця ранкова зміна починатиметься на годину пізніше

— Не патякай про речі, яких ти не розумієш,— накинувся я на нього.— На це є народногосподарська точка зору!

Він витрищився на мене і виїняв з рота жувальну гумку.

— Ти чого такий сердитий?

— Я?

Не знаю, що зі мною діялося; вже о дев'ятій я ліг спати. Заснути не зміг, близько десятої встав, одягнувся і пішов до телефонної будки. Опинившись перед будкою, завагався, дзвонити чи ні, та потім усе-таки набрав номер.

— Ганнесе, це ти? — почув я в трубку.

— Ну, що ти надумала?

— Вже пишу. Всю ніч, напевне, писатиму. Він надзвичайно цікавий, скажу я тобі. Я дуже рада, що познайомилася з ним. Бачив би ти, як він вів переговори. Начебто й лагідно, але часом аж іскри сипались. У нього досить сильно розвинута здатність до навіювання, розумієш? Потім ми майже три години розмовляли.

— Про що?

— Про все... про Анну Кареніну.

— Про що?

— Це його улюблена книжка. Він її мало не напам'ять знає. Одначе Анни він не розуміє, не може посправжньому збагнути всю трагічність її образу. І, дивна річ: я теж! Анна для мене якась чужа. І для нього теж. Хіба це не дивно?

— Навіть дуже.

Я поклав трубку.

У жінок, Лерхе, спеціальна антена, якою вони сприймають найслабші сигнали, але для цього потрібна відповідна частота коливань.

Я лежу у ліжку, намагаючись заснути. В передпокої знову хтось увімкнув світло. Мати прочинила двері.

— Ти чого не спиш? — спитала вона. На нічну сорочку вона накинула свій старий купальний халат. Ру-

кою пригладила своє розкуйовжене волосся, де-не-де вже діткнуте сивиною.

Я підхопився.

— О господи, а ти чого не спиш? Ходиш як сновида. Мати стояла у передпокої і прислухалась.

— Чуеш? Усі вже сплять. Усі семеро.

— От і брала б з них приклад.

Я пройшов повз неї до вітальні.

— Чи не випити нам по ковточку? Може, тоді спатиметься.

Мати сіла в крісло, взяла маленьку чарочку. Замріяно дивлячись перед собою, сказала:

— Коли я була перекладачкою в американців, у нас там був один молодий офіцер...

— Прошу тебе, мамо!..

— Він був дуже гарний і завжди поривався сказати мені щось. Але ніяк не наважувався. Потім він поїхав у Штати. Я так і не знаю, що він хотів сказати.

Цікаво, а чи не це було причиною того, що мати взялася за переклад? Щоб заднім числом спонукати його заговорити? Думка була дуже химерна, тому я, зрозуміло, не сказав нічого. Зрештою, матір теж мала право на щось невисловлене, можливо, навіть і не зовсім усвідомлене.

— Поки він поїхав, батько звернув йому щелепу ударом з правої.

— То був зовсім інший американець, дурнику. І батько вдарив його не з правої, а з лівої, бо він лівша, чого ти, безперечно, не міг не помітити. Тіллі і близнюків я намагалася відучити від цього...

— Ну, годі, мамо! Цю історію я вже чув безліч разів. І взагалі, чого це ти раптом згадала про того офіцера?

— Не знаю. Чомусь згадалося...

Тіллі

Мій день народження все ближче й ближче. У мене таке передчуття, що коли мені буде шістнадцять, моє життя відразу переміниться. У шістнадцять років стаєш дорослою. Фамос каже, що раніше дівчата в шістнадцять років уже виходили заміж. При цьому фізично вони були менш розвинуті порівняно з нами. Інтелектуально теж.

Батьки підшукували їм чоловіка, і хоч усе було не

зовсім так, як у «Ромео і Джульєтти», дівчата почували себе щасливими вже тим, що змогли вийти заміж. Досить примітивно, як на мене.

А якщо говорити серйозно, то мені ще зовсім не хочеться виходити заміж. Я хотіла б лише повсякчас бути разом із Робертом. Найкраще було б, якби він міг жити у нас дома. Тоді він сидів би з нами за одним столом, зміг би поділитися своїми печалями, і ми всі разом думали б над тим, чим йому зарадити.

Часто я думала також про те, як добре було б жити з Робертом в одній кімнаті, з ним засинати й прокидатись. Я залюбки уявляю собі й ще деякі речі, але цим я не ділюся ні з ким. Бо кожен зразу думає тоді бозна що. Все це так складно, що часом я до півночі не можу заснути. Чого б мені хотілось? Я й сама добре не знаю.

Але виходити заміж я ще не хотіла б.

Фамос розказував, що раніше батько дівчини підшукував у колі своїх знайомих підхожого (підхожого! Вмерти можна!) чоловіка й приводив його з собою. Я розказала про це вдома. Але не зразу, а тоді, коли одного разу під час вечері бовкнула батькові:

— Чи немає у вас на підприємстві гарного знайомого, за якого я могла б вийти заміж?

Кажучи це, я була цілком серйозна.

Усі перестали жувати, Герд сидів з розкритим ротом.

Батько спершу подивився на матір, вважаючи, що їй найкраще повинно бути відомо, збожеволіла я чи ні.

Але мама — молодець! Вона включилась у гру.

— Справді-бо, вже пора,— мовила вона теж на повному серйозі.— І в нього мусить бути якийсь майно.

І раптом сталося непередбачене, бо близнюки не второпали, що все це лише жарт.

— Майно — це дурниця! — гнівно мовив Як.— А що буде з прищуватим... тобто, що буде з Робертом?

— Після парку і взагалі,— додав Він.

У цю мить мати насторожилась.

— А що там було в парку? — запитала вона.

Як перезирнувся з Віном, і раптом мені стало ясно, що близнюки мої союзники.

— А що мало бути? — я низько нахилилась над тарілкою. Мое обличчя горіло. Ну куди це годиться! Ледь що — і я зразу червонію. Аж злість бере! — Ми випадково усі зустрілись,— збрехала я.— Роберт, Як і Він.

— І Тіна,— докинув Він.

Тіна кивнула і поважно сказала:

— Бджоли ніколи не сплять, вони тільки відпочивають.

Добре, що Тіна згадала про бджоли, це надало справи трохи більшої правдоподібності.

Я насторожено дивилася на Ганнеса. Але Ганнес лише усміхався і мовчав. Усміхався він так, ніби все-все про мене знає. Всього, одначе, він таки не знає, а коли не знаєш достеменно, що і як, то не маєш права отак усміхатись! Мене, в усякому разі, дратувала ця усмішка.

Раптом Герд голосно зареготав. Дійшло нарешті. Я не люблю, коли він багато сміється, але цього разу мене його реакція влаштовувала, бо він переключив увагу на себе. Було б дивом, якби Герд не зорієнтувався в цій ситуації! Він узяв свого носовичка, промокнув ним губи, наче серветкою, і звернувся до батька:

— Ну, любий колего Лерхе, ти показав мені зараз свою дочку, і мушу сказати, що вона просто клас, як ми, маєтні люди, звикли висловлюватись!

Тут Герд підвівся — він завжди мимохить підводиться, коли сипле своїми дотепами,— і притис до грудей ліву руку.

— Чи можу я попросити у вас, тобто зажадати, тобто... словом, руки і так далі вашої дочки...

Я підключилась до гри:

— Такий мені не до вподоби, тату.

Наш батько не лишився в боргу, адже, слава богу, з нами він одного поля ягода.

— Помовч! — сказав він і грюкнув рукою по столу.— Що поставлять на стіл, те належить їсти! Кого приведу як претендента на чоловіка, того належить брати! Колега Доле,— батько кивнув на Герда,— вже понад п'ятдесят років працює на нашому підприємстві...

На цьому все й скінчилося! На всіх нас напав такий сміх, що далі годі було почути батькові слова. Лише мати ледь усміхнулася, раз по раз позираючи то на Яка й Віна, то на мене... і, б'юсь об заклад, в цей час вона думала про те, що ж таки сталося там у парку!

Коли я дивлюся часом на свою рідню, мені хочеться дожити до ста років. Виходить, іще вісімдесят чотири роки. Мені хочеться побачити, яка буде з Тіни бабуся. Але всі ми мали б прожити стільки ж років — така була б умова.

Фамос казав нам, що це велика несправедливість, коли помирає видатний поет або геніальний винахідник лише тому, що відмовило серце — проста помпа, яку може виготовити будь-який учень на уроці праці. «Такі

люди повинні жити щонайменше сто років»,— каже Фамос.

Якщо говорити про нашу сім'ю, то всі ми робимо щось для моделі і одне для одного. Вранці розплющили очі, і що бачиш? Гарну шафу для спальні, яку зробив батько. Коли потім автобус приїде без запізнення і не буде переповненим, то подякувати за це треба моему братові Ганнесу. А ту машину, на якій він працює, можливо, ремонтував Герд. А згодом, коли Рені закінчить своє навчання, до неї в школу підуть його діти. Не сумніваюся, що Рені стане доброю вчителькою, вимогливою і справедливою. Правда, часом вона буває неухважною і не вміє слухати інших. Однак, сподіваюсь, згодом це мине, даремно ж вона вчиться в педагогічному.

А нещодавно Як і Він, прийшовши якось із цирку, сказали мені, що вони віддають перевагу одній професії — цирковий клоун.

— Чому? — запитала я.

— Бо клоуни смішать дітей.

Фамос часто повторює: людина відрізняється від тварини не тільки тим, що здатна мислити. Наш учитель біології аж нетямився від обурення, коли ми навели йому висловлювання Фамоса. Але ми більше віримо Фамосові. Тут ми з ним одностайні. Не здатністю мислити відрізняється людина від тварини, каже Фамос, а тим, що вона несе відповідальність за кожен свій крок. А кому це не під силу, той просто перестає бути людиною.

Ніхто не знає, до якої галузі знань це віднести. Фамос говорить про це на уроці фізики. А треба, щоб був спеціальний предмет: про сенс нашого життя. Саме про це й задумуєшся, коли тобі виконується шістнадцять і виникає потреба поділитися з кимось своїми думками.

Не сподобалася мені нова Робертова історія. Томові Гавеланду виповнилося вісімнадцять, він одружується, вирушає в пустелю і вже через чотири роки має сімох дітей. Я спитала Роберта, чи може таке бути, але йому байдуже. Головне, вважає він, ідея. Річ у тім, що всі семеро дітей уже змалку можуть мислити як дорослі. І кожна дитина може говорити, скільки хоче, ніхто їй не перечитиме.

— А про що ж вони весь час говорять, якщо живуть у пустелі? — ніби між іншим запитала я Роберта.

Роберт не знав, що на це відповісти. Адже в пустелі нема про що говорити, немає ні виробничих клопотів, ні неприємностей з учителями, немає страху за того, кого любиш... Отож вони просто мовчки сидять собі одне на-

впроти одного. Кожен готовий дати іншому виговоритись, але всі слова вже сказано. Отож хай краще буде так, як у нас: нехай одне одного перебиває, бо кожному треба так багато сказати, що ми, мабуть, ніколи не виговоримось. Я нізачо не хотіла б жити в пустелі! Нізачо! Я хотіла б жити в нашому місті, і ми з усім дамо собі раду.

Сьогодні, лягаючи спати, Тіна спитала мене, чи стаємо ми більші в день народження. Ну як їй пояснити, що ми ростемо постійно, не помічаючи цього, і що тільки коли-не-коли дивуємось, які ми вже великі.

— Ми всі станемо більші? — Не вгавала вона.— Чи тільки ти?

— Усі. Завтра ми станемо більші, може, на міліметр.

Тіна була зачудована. У неї було, мабуть, неправильне уявлення про міліметр.

— І нам дозволять лягати пізніше спати? І дозволять пити вино? І дозволять говорити, коли розмовляють дорослі? Завтра, коли ми станемо великі?

У кімнаті щось гупнуло, наче хтось упав, і я прокинувся. Почувши важке дихання і голос Герда: «Раз, два, три, чотири...» — все зрозумів, стиха лайнувся і ввімкнув лампу на нічному столику.

Віднедавна Герд почав робити зарядку, відпрацьовуючи гімнастичну вправу на віджимання лежачи. Щоранку повторювалась одна й та сама картина: Герд сідав у ліжку, кілька секунд чухав собі голову, потім, навіть не підвівшись, падав на підлогу і починав віджиматись.

Між чотирнадцятим і п'ятнадцятим віджиманням він глянув на мене знизу вгору.

— Як ти гадаєш, я добре виступлю?

Я згадав, що в спортивному товаристві, куди ходить Герд, сьогодні відбудуться відбіркові змагання на першість району. І чомусь зразу подумав про Таню.

— П'ятнадцять, шістнадцять...

Я заплющив очі. Цієї ночі я спав, мабуть, не більше двох годин.

— А що ти робитимеш, коли не втрапиш у переможці? — запитав я, не відкриваючи очей.

— ...дев'ятнадцять, двадцять.— Герд підхопився і побіг у ванну кімнату, але тут-таки вернувся з рушником на шиї і зубною щіткою в роті. Він нишпорив у шафі, щось бурмочучи й не витягаючи зубну щітку з рота.

Надягнувши спортивні штани, почав стрибати спершу на одній нозі, потім на двох, водночас підсмикуючи штани й чистячи зуби. Меблі двигтіли, сусіди під нами стукали в стелю.

До кімнати зайшла Тіллі. На ній були материні пантофлі і батькова плетена кофта, що сягала їй майже до колін.

— Чи знає хтось із вас, чому в жирафи така довга шия? — Вона позіхнула.

— Ванна кімната вільна? — спитав я.

Тіллі примружила очі.

— Ні, там я.

— Твоя черга після мене, так уже сто років заведено. Я не можу чекати три години!

Раптом Тіллі злякано приклала руку до рота.

— Ой, я ж зовсім забула, що треба постукати!

Герд покрутив пальцем біля скроні.

— І все-таки: чому в жирафи така довга шия? Тіна через це не могла заснути. Жирафи в зоопарку завжди змушені низько нагинатись, бо в них дуже довга шия. Тіна хоче знати, чому.

— У жирафи-чоловіка така довга шия, — пояснив Герд, — щоб зручно було заглядати в очі жирафі-жінці.

— Гаразд, я скажу це Тіні. Гердхене, Гердхене! Зазирати в очі! Який жах! — Вона засміялася, стягла у нього з шиї рушник і поклала його собі на голову.

Коли Тіллі пішла, Герд опустився на своє ліжко.

— Не знаю, що я тоді робитиму. Якщо провалююсь на змаганнях. Адже не можна буде людям на очі показатись.

— Є речі гірші, Герде.

Він раптом усміхнувся, думаючи, мабуть, уже зовсім про інше.

— Для чого ж їй усе-таки така довга шия?

— Мабуть, для того, щоб легше було побачити вогонь, які ховаються у хащах.

Я встав і пішов у ванну кімнату.

Того дня Шпаргелькопф поїхав до Берліна на якусь нараду. Я хотів був поговорити з Танею по телефону, але мені сказали, що її ще не було в редакції.

— «Автотранспорт»? Ви Шпаргель? — спитав голос по телефону.

— Ні.

Я поклав трубку.

Після роботи я подався до Тані додому, але там був лише Вайнкнехт. Він попросив мене зайти на хвилинку. І от я сидів зараз навпроти стола, на якому були написані оті повчальні історії про «наше любе дитя». І в мене було таке враження, наче наше любе дитя подалося в Австралію і тепер кожні півроку пише щось про погоду й ціни на зерно.

— Я хочу вам щось сказати,— почав Вайнкнехт і замовк. Якийсь час він дивився на мене так, ніби я знав, про що йтиме мова, і я справді таки знав, у чім річ, але мав надію, що помиляюсь.

— Що? — запитав я хрипким голосом.

— Тая з Шпаргелем поїхала до Берліна.

Коли я вертався додому, все пливло в мене перед очима, я заточувався від найменшого пориву вітру. Та згодом я трохи заспокоївся, подумавши про те, що досить мені буде поговорити з Танею, як усе це виявиться непорозумінням.

Додому я так і не втрапив, ноги самі принесли мене на вокзал. Наступний поїзд з Берліна прибув о пів на шосту. Ще встигну дізнатись, як там справи у Герда. Може, моя підримка йому й не допоможе, та хотілося думати, що своєю появою в спортивному залі я додаю йому духу.

У залі було не дуже гамірно. Лише коли-не-коли відлунювали вигуки учасників змагань, чути було зіскоки з дошки й команди тренерів.

Я став коло білявого чоловіка в спортивному костюмі, дивлячись, як і він, на стрибки через коня; хотів був запитати його про Герда, але він схопив мене за руку і хитнувся вперед, наче сам щойно приземлився після стрибка.

Це був тренер.

Тренував він понад тридцять юнаків, з яких тільки п'ятеро могли потрапити на першість, але вболівав за всіх однаково.

— Якби гукати кожному в самісіньке вухо,— мовив він, не відриваючи погляду від спортивного снаряда,— тоді, може, до них дещо дійшло б! Тут треба характер! Характер!

Від нього я дізнався, що Герд поки що не набрав належної кількості очок. Попереду в нього ще два снаряди.

Настрій у мене був жахливий, я весь час думав про Таню, крім того, переживав за Герда.

Коли я побачив, як Герд крокує до брусів, то на

якусь мить заспокоївся: мабуть, на мене подіяв упевнений вигляд брата. Любий Герде, думав я, зроби все від тебе залежне, нам зараз дуже потрібні очки! Забудь тепер, що ми любимо одну й ту саму дівчину і що я трохи тебе випередив. Зараз ти не смієш спасувати, навіть якщо в тебе й дрижать коліна!

Чуприна у Герда, як завжди, була розкуйовджена, коли він підійшов до снаряда. Він рішуче обхопив руками обидві жердини. Отак і треба,— подумав я.— Енергійна хватка. Нехай ніхто не вважає, що ми боїмось! Адже в нас сидить ота диявольська впертість, яка штовхає на поручні мосту і перетворює звичайну котельню на підводний човен, примушує чинити так, як підказують наша совість і переконання. І ми, гер Шпаргелькопф, не тільки підходящі кандидатури для певних нарад, ми ще й непохитні, навіть коли набрали не так уже й багато очок.

Герд виконав вправу впевнено і в доброму ритмі. Тільки стойку на плечах зафіксував нечітко.

Здатися? Така думка була не новою. Вперше вона з'явилася після телефонної розмови з Танею. Забути про все, піти до Кольмана, грюкнути кулаком об стіл і нагадати йому про те, що вже давно пора посадити мене на ваговоз-рефрижератор. Така була домовленість. Начхати на Шпаргелькопфа, стати капітаном сухопутного лайнера, романтиком далеких доріг. Не потрібні мені крісла! В дорогу!

Чого ж тоді я сиджу тут?

Гердові залишався стрибок через коня. Щоб увійти в п'ятірку переможців, йому треба було набрати не менше 9 балів.

Перед розбігом він помітив мене. Знизав плечима, ніби хотів сказати, що справи кепські й що він уже не вірить в успіх.

— Що ти тут робиш? — запитав він, присівши на хвильку коло мене.

— Та хотілося побачити, як ти пускатимеш бульки.

— Можеш полюбуватись.— Він обтер спітнілу шию і, втупившись у порожнечу, мовив: — Наступного року я знову спробую виступити в змаганні.

— У тебе ж іще є шанс.

— Гм.

— Але схоже, що ти вже ладен здатися. Тоді краще не стрибати.

Герд здивовано глянув на мене.

— Чому раптом я маю здаватись?

— Ти й так уже здався.— Я пильно подивився йому в очі.— Забув, як збирався зробити сальто на линві? Уяви, що цей момент настав.

Змагання почалося. Коли Герд приготувався до стрибка, я підвівся. Він глянув на мене, як на чужого, як на ворога. Так і треба, так буде правильно.

Герд Лерхе помчав уперед... перейшов у пряму, як свічка, стойку на руках... на якусь частку секунди завмер над снарядом і, сильно відштовхнувшись, точно приземлився.

Залунали оплески, тренер кинувся до Герда, обняв його, щось говорив, поплескуючи по спині... але Герд, похнюпившись, неквапом відійшов. Стрибок було оцінено в 9,6 бала.

Я опустився на лаву й витер піт, що виступив у мене на лобі. Герд підійшов до мене, нічого не кажучи. Обличчя брата було бліде, і я обняв його за плечі.

Тіллі

Мій день народження почався з того, що до кімнати, в якій я сплю з Тіною, зайшов заклопотаний батько.

— Ви не знаєте, де ділася моя коробка для сніданків? — спитав він.

Батько вічно шукає свою коробку. Ми йому пропонуємо ходити в буфет і не брати бутерброди з дому, але він не може без своєї коробки.

Сьогодні коробка була лише приводом, щоб зайти до нашої кімнати. Батько хоче мене привітати. Але як він це робить! Шукає, шукає, а тим часом його горезвісна коробка аж ніяк не може бути в нашій кімнаті. Він ще й нагинається, щоб зазирнути під Тініне ліжко.

Тіна прокидається. Батько випростовується і дивиться на Тіну. Кілька секунд вони дивляться одне на одного так, мовби вперше зустрілись.

— Ти не бачила моєї коробки?

Тіна заперечливо хитає головою. Часом вона брала батькову коробку, щоб покупати в ній своїх лялок, але цієї миті їй не до неї, вона думає про щось набагато важливіше.

— Сьогодні Тіллі знову стане більшою. І ми теж. Але Тіллі особливо.

Батько уважно слухає її.

— І набагато? — питає він.

Я потягуюсь у ліжку. Настрій у мене поліпшується з кожною хвилиною.

— Метр п'ятдесят два,— кажу я впевнено.— Нас міряли на останньому уроці фізкультури.

— Ну от,— мовить батько,— це ж прекрасно!

Він підходить до мого ліжка, дивиться хвилюю так, як дивляться на немовля, поплескує мене по щоці і йде. І по всьому! А проте це так мене підбадьорило, що я вмить сплигаю з ліжка, хутко встромляю ноги в пантофлі... і намагаю в лівому пантофлі клаптик паперу. Я виймаю його й бачу, що це — ясна річ! — Ганнесів лист.

Аби мати певність, що я не впаду, читаючи його, я йду у ванну кімнату, лягаю в порожню ванну, спираюся спиною на її холодну стінку й читаю:

«Люба Тіллі!

Ось що дуже важливо: коли Роберт на це заслуговує, то й надалі рішуче підтримуй його. А мені здається, що він заслуговує. От і все, що я хотів тобі сказати.

І ще кілька слів на додаток. Що тобі сьогодні шістнадцять, в цьому немає нічого особливого; адже всім нам було відомо, що тобі колись буде шістнадцять. Я поздоровляю тебе не з тим, що сьогодні ти така старезна, а з тим, що ти використала роки, щоб добре роздивитись довкола. Тобі треба було б мати шию, як у жирафи, бо ти завжди хотіла все побачити, дарма що куці навкруги майже завжди були вищі від тебе. Ти ростеш, роздивляєшся навколо, але твоя шия, Тіллі, чомусь, на диво, не довшає.

І ще одне. Якщо дозволиш, я почеплю тобі орден. Цим орденом нагороджуються лише ті люди, які додають гарного настрою і вселяють мужність в інших. Крім того, нагороджений мусить надалі підтримувати свого друга, коли той потрапить у скрутне становище.

І останнє: якщо ти нарешті даси спокій моему дзеркалу для гоління і більше не бруднитимеш його своїм кремом, тебе можна буде вважати цілком стерпною сестрою.

Твій брат Ганнес».

Недаремно я подумала, що такі листи краще читати лежачи. Впізнаю Ганнеса! Ніби щось станеться з його дзеркалом! Навіщо, питається, користуватись малень-

ким дзеркальцем для гоління, коли просто перед носом у ванній висить велике дзеркало? Хіба ж я комусь докоряю за те, що постійно щезають мої гребінці? Коли я купую собі гребінець, то вже через двадцять чотири години його нема. Одного разу я купила десять гребінців і поклала їх на скляну полицку у ванній кімнаті. Не минуло й доби, як щезли всі десять. Протягом двох тижнів хлопці мене не турбували, а потім знову прийшли просити позичити їм гребінця. І після цього ще вистачає нахабства говорити про дзеркало!

Ганнесового листа я перечитала разів двадцять. Перед уроком історії я клала його в підручник з історії, перед уроком німецької мови — в підручник з граматики, а перед уроком російської мови — в підручник з російської. Я спробувала перекласти листа російською, і коли ще раз прочитала його, то констатувала, що Ганнес — анархіст у граматиці. Коли він ставить кому, то робить це не тому, що якісь правила вимагають її в цьому місці, а тому, що, як йому здається, читачеві листа треба тут перевести дух.

Фрейлейн Геммерляйн від таких уявлень про пунктуацію могла б знепритомніти.

Ганнес, мабуть, не знає, що його пантофляний лист — найкращий подарунок на день мого народження. Мені багато чого подарували, але Ганнесів лист потішив найбільше.

У школі настрої був не дуже гарний. Річ у тому, що робота нашого гуртка помітно уповільнилась. У наші розрахунки вкралася якась помилка. В усякому разі треба йти до Штайнбрехера й сказати йому, що ми не зможемо дотримати першого контрольного терміну. Але водночас ми мусимо також переконати його, що, попри це, ми не підведемо. Отут і виникають складності. Один термін ми вже зірвали, а тепер хочемо, щоб нам повірили, ніби іншого терміну дотримаємо. Страшенно не хотілося йти до Штайнбрехера, але що вдієш! Фамос нічого не може порадити, викручуйтесь, мовляв, самі.

Наш розподільний приклад потрібен для виготовлення коробок швидкостей. Коли я розповідала Гердові, що ми розробляємо для його заводу, він назвав наш прилад дитячою іграшкою. Герд — задавака. Його бригада монтує великі токарні верстати, на яких виточують корабельні вали, от він і задирає носа.

Після уроків ми поїхали на завод: Фамос, довготелесий Геррі, я і... Роберт. Це було несподіванкою! Думаю, Фамос не випадково запропонував Робертові їхати ра-

зом. Адже він давненько помітив, що з ним не все гаразд.

— Чим я заслужив таку честь? — запитав Роберт.

Якусь мить вони дивились один на одного, ніби два супротивники, котрі ні в чому не хочуть поступитись. А вони ж зовсім не супротивники. Фамос знає, що в Роберта багато проблем, з якими він не може дати собі ради, він знає також і те, що ці проблеми не вирішуються одним махом. Досить згадати Робертового батька... його ж він не обміняє на іншого! Мало що дало й те, що Фамос одного разу відвідав Робертових батьків і мав з ними тривалу бесіду.

Роберта теж так просто не заспокоїш, але він мав відчуття, що в біді його не залишать.

Він одразу помітив, що всі ми дуже занепокоєні.

— Ганнеса ще нема,— мовила Тіна.

Я думала, що Фред, як завжди, зведе все на жарт, але він тільки наморщив лоба і замислився.

Мушу сказати, що в такі хвилини я дуже гублюся.

Тож на Робертове запитання Фамос відповів:

— За наші прорахунки відповідатимемо гуртом. Чи в тебе не вистачає на це мужності?

Тут Робертові не було що сказати, якщо він не хотів набути репутації боягуза.

Коли ми вже сиділи в трамваї, я раптом подумала, що ми все-таки зможемо здати прилад у визначений термін. Не знаю, звідки в мене з'явилася ця впевненість. Можливо, тому, що Роберт і Фамос сиділи пліч-о-пліч і були готові боротися до кінця. Для мене це був теж своєрідний подарунок на день народження, хоча в той момент ми думали про що завгодно, тільки не про мій день народження.

Коли згодом я прийшла додому разом з Робертом, ніхто не надав цьому особливого значення. В усякому разі це було чимось зовсім несуттєвим у порівнянні з тим, що додому не прийшов Ганнес. Батько був останнім, хто бачив його після зміни. Ганнес розмовляв тоді з Танею на вокзальній площі.

Не міг же він забути про мій день народження. Ну а святкувати без Ганнеса теж не можна. Ми весь час прислухалися, чи не відчиняються часом вхідні двері.

Кожні п'ять хвилин Герд підводився й казав:

— Ану, тихо!

Ніхто не приходив. Батько погасив свою напіввикурену сигарету об попільничку, а мати, яка хвилювалася, мабуть, найбільше, тихо накривала на стіл.

О пів на дев'яту прийшов Фред, привітав мене й запитав:

— Щось сталося?

Ще зовсім недавно я вважала, що Ганнес тепер цілком щасливий, бо здійснюється його мрія про «павука». Адже йому доручили розробити три варіанти нових маршрутів для міських автобусів. Та коли я спостерігала його в роботі, мені здалося, ніби він креслить не для когось, а проти когось. В усякому разі зараз я майже переконана, що не буває абсолютного щастя, тобто такого щастя, коли вже немає ніяких бажань.

— Треба його шукати,— нарешті сказав Фред.

Поїхали Роберт, Герд і я. Фред підвіз нас до вокзалу, а сам подався до Шпартелькопфа.

Я не зрозуміла, до чого тут Шпартелькопф?

Ми обійшли критий перон, оглянули всі платформи, потім зазирали в ресторан. Тут на нас чекала найбільша несподіванка — за одним із столів сидів п'яний Ганнес. Ми підійшли до нього. Ганнес поволі, наче перед ним стояли високі дерева, підвів очі й сказав, ні до кого не звертаючись:

— Я, мабуть, упав з коня і при цьому розбив свої кляті окуляри.

Мені дуже хотілося розплакатись, але я постановила собі, що в шістнадцять років не личить рюмсати через кожну дрібницю. І тому серйозно мовила до Ганнеса:

— У тебе ніколи не було окулярів. Ти завжди все чудово бачив і без них.

Я проказала це дуже тихо, але Ганнес усе-таки почув.

Ми стояли просто перед його носом, проте він дивився на нас так, наче розмірковував, звертати на нас увагу чи ні. Нарешті сказав:

— Тепер я знову бачу. Добре бачу, хто є хто...— І він усміхнувся до нас зовсім тверезою усмішкою.

Тоді усміхнулись Герд і Роберт. А я засміялася крізь сльози.

Наступного ранку після дня народження Тіллі я хотів побути на самоті. Була неділя, і я пішов з дому ще до снідання.

У мене просто не було бажання снідати разом з усіма. Одягаючи куртку, я помітив, що Тіллі теж збирається виходити. Вона спустилася зі мною по сходах, глянула на захмарене небо й наморщила носа.

— Ти куди зібралася на дощ? — запитав я.

— Ми домовилися зустрітися з Робертом,— випалила Тіллі.

— Так рано?

— А потім ти говорив, яким не повинно бути кохання.— Тіллі йшла, опустивши голову.

— Невже ти серйозно думаєш, що зараз саме той час, коли треба обговорювати проблему кохання! Та ще й з тобою!

— Мені сімнадцятий рік,— мовила Тіллі.

Не знаю, як буває з іншими людьми, але мене такі речі обеззброюють. Ми дійшли до ринкової площі. Після суботнього овочового ярмарку один рундук був ще не розібраний. Тіллі стала за прилавок.

— В'язочку зелені на суп, дідуся? — проказала вона. Про дідуся могла б і промовчати.

Я сів на прилавок.

— Де твій Роберт? Ви домовились про побачення саме тут? Він, мабуть, ще спить. Учора він добряче хильнув і весь час називав тебе Марією.

Ми геть змогли від дрібного дощу, але я не шкодував, що вийшов на прогулянку разом з Тіллі. До мене ще не дійшло, що про побачення з Робертом вона вгадала, аби мати привід піти зі мною і послухати продовження моєї вчорашньої промови.

Та коли б навіть і знав, то вже нічого не поробиш. Ця тема для мене тепер вичерпана. Кінець! Нема про що говорити!

— Роберт хоче мати дочку. І назвати її Марія, бо це його улюблене ім'я.

— Дочку... Отакої! — З ними, я бачу, не занудьгуєш.— Тоді ви, напевне, скоро поберетесь...

— Ні, ми не поберемось.

— Це вже щось нове.

— Хіба ти ніколи ще не чув про співжиття?

— А це що таке?

— Спільне життя... А Роберт не повинен почувати себе зобов'язаним лишатись при мені.

— І через рік він піде собі?

— Про мене...

— Прошу тебе, не мели дурниць!

Мені стало холодно, я зіскочив з прилавка і швидко рушив через ринок. Тіллі йшла за мною. Я раптом подумав, що ми не просто йдемо, а чимраз далі віддаляємось від цьогорічного літа, такого важкого й чудового літа. І що це дорога в один кінець. Знову пригадалася минула ніч, коли я мало не плакав і висміював сам се

обхопивши голову руками. Нікому до цього не було діла, ніхто про це не знав, але не думати про ту ніч я не міг.

Коли ми проходили повз будинок редакції, я глянув угору на вікна. Звичайно, Тані там не було. Мені стало нестерпно боляче від думки, що я не знаю, де вона.

— Ти все говориш і говориш,— дорікнув я Тіллі.

Це було несправедливо, бо Тіллі вже давно мовчала. Вона, мабуть, відчувала, що коїлося зі мною. І раптом мені сяйнуло: я не змирюся. Я боротимусь за Таню. Адже я кохатиму її й далі, до кінця свого життя.

— Ти говорив, яким не повинно бути кохання,— не-сміливо сказала Тіллі, благально дивлячись на мене.

Тепер я нарешті зрозумів, що вона хоче почути від мене й чому пішла зі мною.

— Річ у тім, Тіллі, що для одного це — пригода, для іншого — лише засіб продовження роду, ще для іншого — стихія, в якій він живе, в якій дихає. Їм постійно загрожує небезпека задихнутись... як рибі, котру раптом викинули на берег. От і подумай тепер, як розуміти твоє уявлення про співжиття.

— Ти маєш на увазі не тільки любов між чоловіком і жінкою.

— Нарешті ти знову здатна ясно мислити! Поздоровляю!

Я підняв їй комір штормівки. Безглуздо було виходити з дому в таку погоду.

Ми дійшли до вокзалу.

— Чи не постояти нам трохи у захистку? — запитала Тіллі.

Цієї миті я побачив безлюдний критий перон і відчув слабість у колінах. Серце шалено застукотіло в грудях. Тут я стояв учора з Танею посеред нескінченного потоку пасажирів.

— Тобі погано? — спитала Тіллі.

Я відмахнувся. Що я мав казати? Вдома всі знали, що трапилось, але ніхто не зронив і слова. Я був їм вдячний за це. Лише Герд сказав:

— Та викинь ти її з голови! Я вже й забув про неї.

Герд — справжній Лерхе: не хочуть нас, то й не треба. Обійдемося! У нас теж є гордість! Слушно, Герде, цілком слушно! А втім, є речі, від яких ми не годні вилікуватись, хоч би що там було. Не ображайтесь на мене, люди, але мені здається, що я залишив би вас заради Тані.

Я не знав, що мені робити, куди йти, з ким говорити. І про що тепер говорити? Та й навіщо?

Учора на вокзалі вони раптом вирости переді мною, Таня і Шпаргель. У нього був гарний настрій.

— Добридень, Ганнесе, що нового?

— Працюю над графіком.

— Я не про те питаю.

— А я про те кажу.

Він відійшов, трохи здивований, але не ображений.

Таня стояла переді мною в потоці подорожніх і сама, очевидно, не розуміла як слід, що сталося.

— Мені важко тобі все пояснити... бо Манфред твій друг.

— Манфред! У нас усі кажуть Шпаргель... або Шпаргелькопф. У нього, виходить, є ім'я.

— Так, у нього є ім'я — Ганнесе. Тоді ми ще добре не розібралися...

— Зате мені нічого розбиратись. Я люблю тебе, от і все!.. А тепер ти, значить, уже розібралась?

— Мені здається, він зовсім не знає, що я почуваю до нього. Досі зі мною ніколи такого не було: я кожную хвилину хотіла б бути разом з ним. Аж страшно тобі про це казати. Це жахливо: я не хотіла б завдавати тобі болю. Скажу тобі, я дуже люблю свого батька, бо він добрий і веселий... Тебе я теж дуже люблю, Ганнесе. Але його я просто обожаю.

...Я все ще вперто дивився на безлюдний перон, відчуваючи, що Тіллі спостерігає за мною. Я був вдячний їй за те, що вона мовчала.

Ми сіли на одну з лав. Тіллі схрестила руки на грудях, глибоко зітхнула й мовила:

— Жаль, що ти сьогодні такий сумний.

— Я не все їй сказав, розумієш? Я збирався сказати значно більше, але не зміг ясно висловити свою думку. Найприкріше те, що ніколи не вдається сказати до кінця все, що відчуваєш.

Даремно я прийшов сюди сьогодні. Якби ще хоч перон не був такий безлюдний.

І тут Тіллі зробила те, що могла зробити в цій ситуації лише вона. Взяла мене за руку, підняла з лави й повела за собою. Потім раптом повернулась до мене й промовила:

— Нічого! Колись ~~вони~~ ~~все-все~~ зрозуміють...

Литературно-художественное издание

Ганс Вебер
МОЯ СЕСТРА ТИЛЛИ

Повість

С немецкого перевел
Богдан Михайлович Гавришків
Киев. Издательство ЦК ЛКСМУ «Молодь»
(На украинском языке)

Редактор *В. І. Романець*
Художній редактор *В. В. Машков*
Технічний редактор *Н. А. Тимчишина*
Коректор *О. В. Комарницька*

ІБ № 2535

Здано до набору 11.02.87. Підписано до друку 12.05.87.
Формат 84×108¹/₃₂. Папір друк № 2. Гарнітура літератур.
Друк високий. Умовн. друк. арк. 6,3. Умовн. фарбовідб. 6,8. Обл.-вид. арк. 6,71. Тираж 30 000 пр.
Зам. 7—64. Ціна 25 коп.

Ордена «Знак Пошани» видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь».
Поліграфкомбінат ЦК ЛКСМУ «Молодь». Адреса видавництва та поліграфкомбінату: 252119, Київ-119, Пархоменка, 38—44.

Вебер Г.
В26   Моя сестра Тіллі: Повість / Пер. з нім. Б. М. Гавришківа.— К.: Молодь, 1987.—120 с.

Повість присвячено молодим людям, які вступають у доросле життя.

В $\frac{4803020000-098}{M228 (04) -87}$ 126.87

84.4Ге

— Я мав колись дівчину і думав, що дуже її кохаю... Якось вона запитала мене, чи не здається мені моя робота жахливо монотонною — завжди з чужими дітьми! Вона мала на увазі вас... Я раптом зрозумів, що ніколи не зможу їй цього пояснити... Любиш людину лише тоді, коли любиш також і її мрії, все те, за що вона воює, заради чого живе, коли і її радість і її розпука тобі зрозумілі.

